

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER, KENT VE ÇEVRE ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**TOPLUMSAL SINIFLARIN KENT MEKÂNINDA
YERLEŞME PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ:
ESENLER ÖRNEĞİ**

Meryem DAĞKUŞ

2501150905

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hatice KURTULUŞ

İSTANBUL – 2019

ÖZ

TOPLUMSAL SINIFLARIN KENT MEKÂNINDA YERLEŞME PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ: ESENLER ÖRNEĞİ

Meryem DAĞKUŞ

Bu çalışma İstanbul'un ikinci metropoliten çeperinde yer alan Esenler ilçesinin mekânsal ve sınıfsal dönüşüm sürecini ele almaktadır. Bu sürecin temelinde sanayinin, kentsel hizmetlerin ve toplu konut projelerinin desantralize olması yatmaktadır. Kırsal yapının çözülmesi ve kentlere akan nüfusun yarattığı yığılmalar, nüfusun mekanda gösterdiği yerleşme pratiklerini etkilemektedir. Kent toprakları üzerindeki arazi mülkiyeti yapısı da yerleşmenin en önemli etmenlerinden biridir. Bu çalışmada bu sürecin analizine odaklanılarak, sınıfın mekanda yarattığı yerleşme pratikleri ortaya çıkarılacaktır.

Çalışmada dönemsel bir değerlendirme yapılarak, önce İstanbul'un metropoliten gelişme süreci üç tarihsel evre olarak incelenecektir. 19. Yüzyılın sonlarından başlayarak, 1940'ların sonu ve 1970'lerin sonu olarak iki kırılma evresi göz önünde bulundurularak bir dönemlenmeye gidilmiştir. Bu evreler ışığında İstanbul'un mekânsal organizasyonunun saçaklanarak kent çeperine doğru yayılması, birinci ve ikinci metropoliten çeperin oluşma süreci aktarılacaktır.

İkinci metropoliten çeperde yer alan bir ilçe olan Esenler, İstanbul'un mekânsal dönüşümünden en çok etkilenen ilçelerden biri olmuştur. İlçenin sosyo-mekansal dönüşümü İstanbul'un metropoliten çeper gelişim sürecine paralel olarak tarihsel evreler içinde incelenmiştir. Bu evrelerde ilçenin yaşadığı sınıfsal dönüşüm, yeni liberal evre öncesi ve sonrası olarak ortaya konulmuştur.

İlçe, yeni liberal evre öncesi, kırdan kente göç eden ve ilçenin yakınlarındaki fabrikalarda çalışan işçi sınıfı konut bölgesidir. Yeni liberal evre sonrası ise Otogar, sebze meyve hali gibi kentsel hizmetlerin, Tekstilkent, Giyimkent gibi sanayi alanlarının desantralizasyonu ile nüfusu ve sosyo-mekansal dokusu hızla değişen bir yer haline gelmiştir. İlçe bugün 8,7 milyon metrekare askeri arazinin belediyeye tahsis edilmesiyle, askeri arazi üzerinde planlanan Tarihi Esenler Projesi ve diğer toplu konut projeleri ile orta sınıfa hitap eden konut biçimleri sunan bir yerleşim yeri olmaya

başlamıştır. Bu da kentsel politikaların mekanda yarattığı sınıfsal dönüşümü göz önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Saçaklanma, Kentsel Çeper, Sınıfsal Yapı, Mekânsal Değişme, İstanbul, Esenler.

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF SETTLEMENT PRACTICES IN THE URBAN SPACE OF SOCIAL CLASSES: THE CASE OF ESENLER

Meryem DAĞKUŞ

This study deals with the spatial and class transformation process of Esenler district in the second metropolitan spatial of Istanbul. The basis of this process is the decentralization of industry, urban services and housing projects. The disintegration of the rural structure and the agglomeration created by the population flowing to the cities affect the settlement practices of the population in the space. The land ownership structure on the territory of the city is one of the most important factors of the settlement. In this study, focusing on the analysis of this process, the settlement practices created by social classes in space will be revealed.

In this study, the metropolitan development process of Istanbul will be examined as three historical phases. Starting from the end of the 19th century, the two stages of fracture were considered in the late 1940s and late 1970s. With these phases, urban sprawl process of Istanbul and the formation of the first and second metropolitan periphery will be explained.

Esenler, a district located on the second metropolitan periphery, has been one of the districts most affected by the spatial transformation of Istanbul. The socio-spatial transformation of the district has been examined within the historical stages. In these phases, the social class transformation experienced by the district is divided into pre-neoliberal and post-neoliberal phases.

The district is a pre-neo-liberal phase of working-class housing, migrating from rural to urban areas and working in factories near the district. After the neo-liberal phase, it became a rapidly changing place with the decentralization of urban services and industrial areas. Nowadays, 8.7 million square meters of military land is allocated to the municipality. Historical Esenler Project is planned on military land. With these and other housing projects, Esenler has started to be a residential area that offers

middle class housing types. This proves that urban policies cause class transformation in space.

Keywords: Urban Sprawl, Urban Periphery, Class Structure, Spatial Transformation, Istanbul, Esenler.

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yaparken engin bilgi ve tecrübeleriyle bana en büyük desteği veren, çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren, yolumu aydınlatan danışmanım Prof. Dr. Hatice Kurtuluş'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans öğrenim sürecindeki katkılarından dolayı çok kıymetli hocalarım Prof. Dr. Adalet ALADA'ya, Doç Dr. Pelin Pınar GİRİTLİOĞLU'na, Prof. Dr. Şükrü ASLAN'a ve bana bu yolu açan bütün hocalarım ve dostlarıma emekleri için minnettarım.

Hayattaki mücadeleleriyle bana güç veren sevgili babam Kazım DAĞKUŞ'a ve sevgili annem Emine DAĞKUŞ'a, duruşuyla ilham kaynağım olan sevgili abim Mustafa DAĞKUŞ'a (Ali ile Ayşe'ye) ve tükenmeyen enerjisiyle bana destek olan sevgili ablam Mehtap DAĞKUŞ'a sonsuz teşekkürler.

Her koşulda yanımda olan ve desteğini hiç esirgemeyen yol arkadaşım, müstakbel eşim Enver KELEŞ'e gönülden teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Meryem Dağkuş

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi.....	3
1.1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	3
1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.2. Araştırmanın Kuramsal Arka Planı.....	6
1.2.1. Kent Teorileri.....	6
1.2.2. Eleştirel Kent Teorisi.....	11
1.3. İstanbul'un Metropoliten Gelişme Süreci.....	18
1.3.1. Birinci Evre: 19. Yüzyılın İkinci Yarısından Cumhuriyet'in İnşa Sürecine İstanbul'un Sosyo-Mekansal Dönüşümü.....	19
1.3.2. İkinci Evre: 1940'ların Sonundan 1970'lere İstanbul'un Sosyo-Mekansal Dönüşümü	23
1.3.3. Üçüncü Evre: 1980 Sonrası Mekanın Sermayenin İkinci Döngüsü Olarak Yeniden Üretilmesi Sürecinde İstanbul'un Sosyo-Mekansal Dönüşümü	27

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN METROPOLİTEN ÇEPERİNİN OLUŞUMU VE ESENLER'İN

KENTSEL GELİŞİMİ

2.1. Metropoliten Çeperin Gelişimi	32
2.1.1. Metropoliten Çeper ve Kentsel Saçaklanma Kavramı.....	32
2.1.2. Tarihi Kent Merkezinin Çevresinde Mülkiyetin Durumu.....	35
2.1.3. Birinci Metropoliten Çeper.....	36
2.1.4. İkinci Metropoliten Çeper.....	38

2.2. Esenler'in Kentsel Gelişimi.....	39
2.2.1. Esenler'in Tarihi Gelişimi.....	39
2.2.2. Cumhuriyet Sonrası Göçler ve Nüfus.....	48
2.3. İkinci Çeper Öncesi Esenler'in Sınıfsal Yapısı ve Yerleşme Pratikleri.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN METROPOLİTEN ÇEPERİNİN GELİŞİMİNİN YENİ LİBERAL EVRESİNDE ESENLER'İN SOSYO-MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Yeni Liberal Evrede Desantralizasyon Süreci.....	54
3.1.1. Desantralizasyona İmkan Sağlayan Arazi Mülkiyet Yapısı.....	54
3.1.2. Sanayinin Desantralizasyonu.....	55
3.1.3. Kentsel Hizmetlerin Desantralizasyonu.....	61
3.1.4. Toplu Konut Projelerinin Desantralizasyonu.....	69
3.2. Askeri Arazinin Dönüşümü - Yeni Esenler Projesi	70
3.2.1. Metris Kışlası Güney Proje Alanı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi....	71
3.2.2. Kuzey Topkule / Baştabya Rezerv Alanı.....	74
3.3. Yeni Liberal Evrede Esenler'in Değişen Sınıfsal Yapısı.....	74
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	82

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: 1927-1970 Sayım Yıllarına Göre İstanbul Nüfusu, Sayımlar Arası Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	24
Tablo 2.1: 19. Ve 20. Yüzyıllarda İstanbul'un Nüfusu.....	44
Tablo 2.2: Esenler ve İstanbul'un Nüfusu (1935-2018).....	50
Tablo 3: Nüfusa Kayıtlı Olan Yere Göre Esenler'de İkamet Edenler.....	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Esenler'in fonksiyon alanları (2009).....	55
Şekil 3.2: Proje Kapsamında Transfer Edilecek Alanlar.....	72

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 3: Esenler 15 Temmuz Millet Bahçesi.....73

GİRİŞ

Bu çalışma İstanbul'un ikinci metropoliten çeperinde yer alan Esenler İlçesi'nin tarihsel süreçte geçirdiği sosyo-mekansal dönüşümünü, kentsel politikaların etkisi ile değişen sınıfsal yapının yerleşme pratikleri çerçevesinde incelemektedir. Bu inceleme kapsamında önce çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kent teorilerinden eleştirel kent teorisi konumuz ile ilişkisi bağlamında açıklanacaktır. Yeni liberal evrede yaşanan kentsel gelişmeleri devlet, mülkiyet ve sınıf ilişkileri çerçevesinde sorgulayan bu yaklaşım ışığında bu çalışmada, mekandaki dönüşüme elverişli arazi mülkiyet yapısı, sınıfların yerleşmelerini tetikleyen toplumsal etkenler ve devletin bu aşamalarındaki rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Mekanın soyut olarak yeniden tasarlanmasının, toplumsal sınıfların mekandaki yerleşme pratiklerine doğrudan müdahale olduğu ortaya konulacaktır. Toprak spekülasyonlarıyla yaratılan sermaye birikimi, inşaat sektörüne akıtılarak yaratılmış olan dayanıksız dolaşım, son yıllarda ekonomide ve özellikle inşaat sektöründe yaşanan olumsuz hal, çizilen yapay refah tablosunun sonuna gelindiğine işaret etmektedir.

Bu kapsamda yapılacak olan bu çalışmada önce İstanbul'un kentsel gelişim süreci üç tarihsel evreye ayrılarak incelenecektir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayan ilk evre 1940'ların sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu ilk evrede Osmanlı'dan kalan kentin Cumhuriyet'in inşa edilmesi sürecinde yaşayacağı dönüşüm ve bunu mümkün kılan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan toprak mülkiyet yapısı araştırılacaktır. İkinci evre Türkiye kentleşmesi adına kırılma noktası olarak kabul edilen 1950'lerden başlatılarak diğer kırılma evresi olan yeni liberal evrenin inşa edilme süreci olan 1980'lere kadar sürdürülecektir. Kırsal yapının çözülmesiyle kente akan önemli insan nüfusunun yerleşme pratikleri kısaca aktarılacaktır. Üçüncü evre olarak da 1980 sonrası tüm alanlara sirayet eden yeni liberal politikaların günümüze gelene dek mekanda yarattığı sosyo-mekansal dönüşüm aktarılacaktır.

İkinci bölümde İstanbul'un metropoliten çeperinin oluşma süreci incelenecektir. Bu kapsamda metropoliten çeper kavramı açıklanacak ve kentsel saçaklanma kavramı kullanılacaktır. Metropoliten çeperin oluşma sürecini tetikleyen unsurlar araştırılacak, saçaklamayı mümkün kılan arazi mülkiyet yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İstanbul'un birinci metropoliten çeperi ile ikinci metropoliten çeperinin mekanda nasıl yayıldığına bakılacaktır. İkinci metropoliten çeperin gelişmesi sürecinden en çok etkilenen ilçelerden biri olan Esenler'in tarihsel gelişimi,

Cumhuriyet'in kuruluş yıllardan günümüze gelene kadar aldığı göç ve nüfus bilgileri aktarılacaktır. İkinci çeper öncesi Esenler'in sınıfsal yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Esenler'in sınıfsal yapısındaki dönüşümü ya da konut politikalarıyla dönüştürülmeye çalışılan sınıfları ortaya koymak adına, İstanbul'un kentsel saçaklanma sürecine paralel olarak yeni liberal evre öncesi ve sonrası şeklinde iki evrede aktarılacaktır.

1980 sonrası dönemde kademeli olarak sanayinin, kentsel hizmetlerin ve toplu konut projelerinin desantralizasyonu süreci yaşanmaktadır. Yeni liberal evre sonrasında kent merkezinden çepere doğru yaşanan desantralizasyon sürecinin Esenler üzerinde yarattığı etkiye bakılacaktır. Otogar'ın, Meyve sebze hali gibi kentsel hizmetlerin, Tekstilkent, Giyimkent gibi sanayi sektörünün, geniş alanlara yayılan kentsel dönüşüm projeleri ile toplu konutların desantralizasyonu sürecinin Esenler'de yarattığı sosyo-mekansal dönüşüm üçüncü bölümde incelenecektir. Esenler'in kuzeyinde yer alan 8.7 milyon metrekaarelik askeri arazinin belediyeye devredilmesi ve bu alan üzerinde inşası devam eden büyük kentsel dönüşüm ve toplu konut projelerinin, mekanın üretimi kapsamında sınıfsal yapıda yaratacağı dönüşümler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

Bu bölümde; araştırmanın konusu ve kapsamı, araştırmanın önemi, diğer çalışmalardan farklılığı ve amacı ortaya konmaktadır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi kısaca tanımlanmaktadır. Ayrıca araştırmanın kapsamı ve örneklemini, veri kaynakları, veri toplama teknikleri saptanmaktadır.

1.1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırma konusu yeni liberal evrede mekanın dönüşümü ve bu dönüşümün, sınıfsal yapının yerleşme pratikleri üzerinde yarattığı etkilerdir. 1980'li yıllardan sonra siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamın bütün evrelerinde keskin bir dönüşümün gözlemlendiği ve yeni liberal evre olarak adlandırılan süreç kentsel mekanı da derinden etkilemiştir. Dönüşen mekan ile birlikte sınıfsal doku da mekan üzerinde yer değiştirme sürecine girmiştir. Yeni liberal politikalarla birlikte kent mekanı sınırlarını aşmış ve sanayinin, kentsel hizmetlerin, toplu konut projelerinin desantralizasyonu süreci ile birlikte metropoliten çeperler genişlemeye başlamıştır. İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan Esenler ilçesi bu metropoliten çeper içinde kalan, kent merkezden çepere doğru yayılırken bu süreçten en çok etkilenen, hızla nüfusu artan ilçelerden biri olmuştur. Otogar, meyve sebze hali gibi büyük kentsel hizmetlerin, Tekstilkent, Giyimkent gibi tekstil sanayisi kuruluşlarının bu bölgeye taşınması, ilçede hem nüfus baskısını tetiklemiş hem de yerleşme pratiklerini ve arazi kullanım biçimini etkilemiştir. Gecekondulaşma sürecinden sonra günümüze kadar geline süreçte toplu konut projelerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Toplu konutların etkisiyle ilçede sınıfsal yapının da dönüştüğü gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konu çerçevesi; Esenler'de kentsel sınıfların mekanda yer seçim pratiklerinin incelenmesi, yerleşme pratiklerini etkileyen faktörlerin araştırılması, buna imkan sağlayan arazi stoku ve bu arazi stokunun kullanılış biçimi olarak belirlenmiştir.

1.1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, yeni liberal evrede metropoliten çeperde kentsel arazilerin el değıştirme süreçlerini takip ederek, sınıfsal yapının mekanda nasıl yerleştiğini Esenler ilçesi özelinde ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bunun için önce İstanbul'un metropoliten gelişme süreci tarihsel evrelere ayrılarak incelenmeye çalışılacaktır. Ardından metropoliten çeperin oluşma ve gelişme süreci incelemek ve çeperde yer alan ilçelerden biri olan Esenler'in bu tarihsel süreçteki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Esenler'in, İstanbul'da merkezden çepere saçaklanma sürecinde yaşanan desantralizasyon sürecindeki işlevi araştırılacaktır. Bu desantralizasyon sürecinde sanayinin, kentsel hizmetlerin ve toplu konut projelerinin Esenler ilçesinde nasıl konumlandırıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Esenler'in arazi stokunun bu sürece nasıl katkı sağladığı ve tüm bu süreçler sonucunda Esenler'deki sınıfsal yapının nasıl dönüştüğü araştırılacaktır.

Bu çalışma kentsel politikaların mekan üzerindeki etkilerini mikro bir alan üzerinde inceleyerek ortaya koymaya çalıştığı için önemlidir. Bu mikro alanda kentte yaşanan bütün dönüşümlerin izlerine rastlanmaktadır. Türkiye kentleşme tarihinin önemli parametreleri olan kırdan kente göç, kentsel saçaklanma, gecekondulaşma, arazi stokunun genişletilmesi, kamusal mülkiyetin özel mülkiyete dönüşmesi, konut politikalarıyla işçi sınıfı yerleşmelerinin orta-üst sınıf yerleşimine dönüştürülmesi gibi birçok süreç bu mikro alanda gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan İstanbul'un kentsel gelişimini açıklamaya çalışırken çeperde yaşanan sürece bakmak önemlidir.

Esenler, İstanbul'un metropoliten çeperinde yer alan bir ilçedir. Konumu itibarıyla kentin merkezden çepere yayılma sürecinden en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Özellikle Otogar'ı içinde barındırıp, Anadolu'dan İstanbul'a göçen nüfusun İstanbul'a ayak bastığı ilk bölge olması sebebiyle yerleşme pratikleri açısından incelemeye değerdir. Kentsel saçaklanma sürecinde yerleşme organizasyonu hızla değişen ve yeni liberal konut politikalarıyla sınıfsal değişimin de gözlemlenebildiği bir örnek ilçe olması sebebiyle önemlidir.

1.1.3.Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma açıklamaya çalıştığı kentin genişleme sürecini ve mekan üzerindeki sınıfsal dokunun değişimini siyasal, toplumsal ve ekonomik olgular üzerinden değerlendirmeyi gerektirdiği için olgulara geniş açıdan bakan bir yöntemsel

yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bunun için Eleştirel Sosyal Bilim kuramı seçilmiştir.

“Eleştirel sosyal bilim, insanların koşulları değiştirmesine ve kendileri için daha iyi bir dünya kurmasına yardımcı olmak üzere maddi dünyanın gerçek yapılarını açığa çıkarmak için insan duyularının sınırlı olmasından dolayı yüzeydeki illüzyonların ötesine geçen eleştirel bir sorgulama süreci olarak tanımlanır.” (Neuman, 2014:142).

Eleştirel araştırmacının görevi yüzeydeki görünümlere aldanmadan, daha derinlemesine bir araştırma içine girip dönüştürücü bir perspektif benimsemektir. Bağlantıları inceler, geçmişe bakarak gelecek ile ilgili imkanları değerlendirir. Olguları inceleyen bu kuram kimin kazançlı çıkıp kimin kaybettiğini sorgular. Sadece incelemekle kalmaz, etkileme çabası içine de girer. Bunun için de tarihsel karşılaştırmalı bir yöntem benimser.

Bu çalışmada da bu yöntemden yola çıkılarak önce İstanbul’un kentleşme süreci tarihsel olarak aktarılmaya çalışılmış daha sonra buna paralel olarak metropoliten çeperin gelişim süreci tarihsel evrelere ayrılarak günümüz için açıklayıcı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Geçmişten günümüze yaşanan değişim üzerinden mekânsal ve sınıfsal dönüşüm anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın veri kaynakları için öncelikle konu ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan hem kuramsal çalışmalar hem de alan araştırmalarını içeren kaynaklar taranmıştır. Özellikle kuramsal çerçeve için dünya literatürüne bakılmış, kitaplar ve makaleler incelenmiştir. Konu ile ilgili hazırlanmış doktora ve yüksek lisans tezleri gözden geçirilmiş, ulusal ve uluslararası süreli yayınlardan ve istatistikî bilgilerden yararlanılmıştır. Süreçte rol oynayan kişi, kurum ve kuruluşlar ile görüşülmüştür. İnternet aracılığıyla çeşitli makale, görsel, sayısal bilgi ve resmi web siteleri aracılığıyla raporlara ulaşılmıştır.

Saha çalışmasına ilişkin bölge sakinleri ile yapılan görüşmelere, muhtarlıktan alınan demografik bilgiler ve ilgili kurumlardan alınan görseller eklenmiştir. Semte ait fotoğraflar geçmişten günümüze sıralanarak mekan kullanımındaki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konuya ilişkin yayınlanmış belgeseller ve kısa filmler izlenerek sürecin kent sakinleri üzerindeki etkileri incelenmiş, yaşanan dönüşüm anlaşılmaya çalışılmıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ARKA PLANI

Araştırmanın kuramsal çerçevesi için öncelikle kent kuramlarına kısaca göz atılacaktır. Bu bağlamda önce Klasik Kent Kuramına katkı sunan Engels, Marx, Weber ve Simmel'in kent ile ilgili bakış açıları aktarılacaktır. Daha sonra Chicago Okulunu temsilen Park, Burgess, McKenzie gibi kent sosyologlarının geliştirdiği kent kuramı özetlenecektir. En son ise Eleştirel Kent Teorisi yaklaşımını geliştiren Çağdaş Kent Kuramcılarında Lefebvre, Harvey ve Castells'in çalışmaları ışığında tezin kuramsal bakış açısını oluşturan Eleştirel Kent Teorisi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Kent Teorileri

Kentleşme olgusu, 19. yüzyıl sonrasında sanayileşme ile birlikte toplumda yaşanan dönüşümleri açıklamaya çalışırken kullanılmaya başlanmıştır. Kent sosyolojisi alanına ilk katkıları, bugün klasik kent kuramı olarak sınıflandırılabilen çalışmalarla Marx, Engels, Weber ve Simmel yapmışlardır. Kent sosyolojisi çalışmalarının ilk adımı bu kuramcılar tarafından atılmıştır. Klasik kent kuramcıları kenti tek başına bir olgu olarak açıklamak yerine, toplumsal değişmeyi açıklamak için bir araç olarak kullanmışlardır.

Kente ekonomi politik perspektiften yaklaşan Marx ve Engels'in çalışmalarına bakıldığında kent üzerine bir kuramsallaştırma olduğu söylenemez. Ancak çalışmalarında kent ve sınıf bilinci arasındaki ilişkiye dair önemli analizlere rastlanabilir. Sanayi kentlerinin oluşumuyla birlikte, işçi sınıfının bir arada çalışmasının yarattığı fırsat ile örgütlenebileceği ve üretim araçlarını elinde bulunduran sermayedarların sömürü düzenine karşı işbirliği yapabileceği savunulmuştur. İşçi haklarının kazanılması ve işçilerin örgütlenmesi, sınıf bilincinin oluşması bakımından kente dair olumlu bir bakış açısı sergilenmiştir.

"Feodal üretim ilişkiler içinde sömürülen köylülerin üretim sürecinde mekânsal anlamda birbirlerinden ayrı düşmeleri, bir araya gelerek örgütlenmelerinin önünde engel olduğu için Marx ve Engels kapitalizmin kıra girişiyle kırsal yapıların çözülüşünü olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedirler." (Güllüpınar, 2012: 5).

Ekonomi politik yaklaşımın anlaşılmasında özellikle Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu çalışması önemlidir. Yirmi bir ay boyunca İngiliz proletaryasıyla yakından ilişki içinde, onları görme ve gözlemleme fırsatı bularak ortaya çıkardığı bu eserinde Engels, İngiltere'nin büyük kentlerinde işçi sınıfının yaşam koşulları üzerinden toplumsal yapı ile kentler arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Londra'nın teneke mahallelerinde gezip, "her yerde barbarca bir kayıtsızlık, bir tarafta katı bir bencillik, diğer tarafta isimsiz bir sefalet, her yerde sosyal bir savaş, herkesin evi kuşatma altında, her yerde yasalara bürünerek yapılan karşılıklı bir yağma ve bunların tümü öylesine yüzsüzce, öylesine açıkça yapılıyor ki, insan burada açıkça kendisini gösteren sosyal durumumuzun sonuçları altında eziliyor, bu çılgın bünyenin hala bir arada durmasına sadece şaşıp kalabiliyor." (Engels, 1994: 79) diyerek dönemin kentlerindeki korkunç durumunu gözler önüne sermiştir.

"Büyük kentlerde nüfusun çoğunluğunu işçiler oluşturmaktadır. Bunların hemen hemen kendilerine ait malları yoktur ve çoğu kez ancak kıt kanaat yaşayabilecekleri ücretlerle geçinirler. Bireyciliğin en yüksek mertebesine ulaşmış olan toplum onlar için hiç kaygılanmaz. ... İşçi konutları her yerde kötü planlanmış, kötü yapılmış ve en kötü koşullar altında korunmuştur. Havasız, rutubetli ve sağlığa zararlı bir durumdadırlar. İçinde yaşayanlar mümkün olduğu kadar küçük bir yere sıkılmışlardır ve en azından her odada bir aile yatar." (Engels, 1994: 127-128).

"Engels'in bu çalışmasının en özgün yanı, yaşam mekanı ve yeniden üretim süreçlerine sınıf çelişkisi ve oluşumu süreçleri çerçevesinde dikkat çekmesidir." (Şengül, 2001: 12). Kentin sınıfsal olarak ayrıştığına, işçi sınıfı ile burjuvazinin aynı kentte hiç karşılaşmayacak şekilde yerleşme pratiği sergilediğine vurgu yapar. Bunun " kent öylesine garip bir biçimde kurulmuştur ki, bir insan sadece işiyle ve zevk için çıktığı gezintilerle meşgul olduğu sürece işçi bölgelerine ayak basmadan ve işçilerle hiç karşılaşmadan yıllarca burada yaşayabilir. Ama şimdiye dek işçi sınıfının caddelerden böylesine sistemli bir biçimde uzaklaştırıldığını ve Manchester'da olduğu gibi burjuvazinin gözünü ve sinirlerini rahatsız edecek her şeyin böylesine usta bir biçimde saklandığını görmemiştim." (Engels, 1994: 102).

"Engels'e göre, kapitalist toplumda konut sorununu çözmenin hiçbir olanağı yoktur. Bugün 'kentsel dönüşüm' diye isimlendirilen her girişim bir bölgede çöküntü alanlarının yok edilmesi ile sonuçlanırken başka bir bölgede eşzamanlı olarak bu

öküntü alanlarının tekrar görölmesine neden oluyor: “Hastalığın ürediğı yerler, her gece kapitalist üretim tarzının işçilerimizin hapsettiğı utanç verici delikler ve mahzenler ortadan kaldırılmıyor; yalnızca başka yerlere taşınıyor! Birinci yerde bunları üreten ekonomik zorunluluğun aynısı benzer şekilde ikinci yerde de bunları üretiyor! Çözüm kapitalist üretim tarzının ortadan kalkmasında yatmaktadır.” (Saunders, 2013: 30).

Weber’in çalışmalarında da Marx ve Engels gibi kent üzerine bir kuramsallaştırmadan bahsedilemez. Weber de kent üzerine inşa edilen bir kuramsallaştırmayı reddeder. Yine de kent üzerine değerli analizleri bulunmaktadır. Çalışmalarında kentsel topluluk üzerine analizlerine rastlanmaktadır. İdeal tip kavramını kent üzerine de uygulayarak ideal kent tipini açıklayacaktır.

“Marx ve Weber’in ortak yanı toplumu, ekonomik, politik ve kültürel olarak bütünleşik bir sistem olarak görmeleridir. Ayrıldıkları nokta ise Marx’ın ekonominin belirleyiciliğine odaklanmasına karşın, Weber’in kültürel ve politik unsurların bireysel davranış ve toplumsal tarih üzerindeki belirleyiciliğine odaklanmasıdır.” (Kurtuluş, 2013: 179).

“Tam bir kentsel topluluk oluşturmak için bir yerleşim yeri, belirtilen özellikleri gösteren bir hakimiyet sergilemelidir: bir sur duvarı, bir pazar, kendine ait bir mahkeme, kısmi özerk hukuk, yerleşim yerine ilişkin bir örgütlenme biçimi, en azından kısmi özerklik, kısmi kendi kendini idare edebilme ve böylece kentliler tarafından seçilen yetkililerin oluşturduğu bir yönetim.” (Saunders, 2013: 40).

Weber, şehir konsepti türleri olarak; ekonomik şehir konsepti, şehrin tarımla ilişkisi, politik idari şehir konsepti, kale ve garnizon şehir konsepti, kale ve pazarın geçişmesi olarak şehir konsepti, sosyal ve statü şehir konsepti, yeminli bir birliktelik olarak şehir, askeri açıdan yetkin yurttaşlardan kurulu bir organ olarak şehir türlerini incelemiştir (Weber, 2012: 71).

“Weber’in bir araya getirdiğı ve onun zamanında geçerli kurumsal şehir teorisinin çeşitli biçimlerine üstün geldiğı kavramsal oluşum, kentsel topluluk teorisinde idi. ... Weber’in genel yaklaşımı, şehir kavramını dünya tarihinden kanıtlar açısından gözden geçirmektir. Bu temelde kentsel topluluk kavramını geliştirmiştir. ...Weber, özel bir güçler sistemi olarak kentsel topluluğun, her yerde ortaya çıkamayacağını iddia ediyordu. Ona göre; şehir Asya’da ortaya çıkmadı, Yakın

Doğu'da da sadece parçalı olarak ve kısmen de, şehrin bir devlet yönetim merkezi olduğu yönündeki o gerçek nedeniyle ortaya çıktı. ... Şehrin, yalnızca özel koşullar altında ve zaman içerisinde ortaya çıkacağını belirterek, çalışmalarının önemli bir kısmını, farklı koşullar altındaki çeşitli bölgelerde şehrin tedricen doğuşu ve güç kompozisyonunun yapılanmasına ve giderek özgün bir biçimde istikrar kazanmasına ayırmıştır." (Weber, 2012: 72-74).

Simmel ise özellikle metropol ve zihinsel yaşam isimli makalesinde birey ile kent arasındaki karşılıklı ilişki üzerinde durmuştur. Simmel'in çalışmalarında da kente dair kuramsal bir yaklaşım gözlemlenemez ancak "ona göre kentler on beşinci yüzyıldan yakın zamana kadar özenle hazırlanmış bir işbölümünü, bir para ekonomisini, bir maaş sistemini, belirgin bir sanayileşmeyi ve Batı dünyasına özgü olan diğer özellikleri açıkça gösteren ayrıcalıklı bir türdü." (Saunders, 2013: 108).

"Simmel ne Tönnies ve Durkheim gibi kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçişi, değişen toplum, organizasyon ve işbölümü çerçevesinde ne de Engels, Marx ve Weber gibi kapitalist sistemin tarihsel olarak analizi çerçevesinde ele alacaktır. Modern kenti insanın zihninde meydana getirdiği dönüşüm üzerinden analiz etmeye çalışacaktır. Simmel'in analizinin merkezinde modernite vardır." (Kurtuluş, 2013: 180).

Simmel, kasaba hayatı ile metropol hayatını kıyaslar ve kasabanın duygusal ilişkilere dayanan karakterinin aksine metropoliten tipin, duygu yerine akıl ile hareket ederek en düşük duyarlılık seviyesi ile kendisini koruma altına almış biçimde hareket ettiğini iddia eder. Metropolün karmaşık ve kapitalist üretim tarzına uygun inşa edilmiş yapısı insani özelliklerin törpülenmesine neden olmaktadır (Simmel, 1991).

Simmel kentte üretim biçiminin üzerinde durur ve üretici ile tüketicinin birbirini tanımadığı para ekonomisinin yaşam biçimine de sirayet ettiğini iddia eder. Kapitalist para ekonomisi her şeyin değerini ortak bir paydada eşitler ve onların özgün yanlarını yok eder. Metropol koşulları ise bu aşamada hem bir neden hem de bir sonuçtur (Simmel, 1991).

İnsanların birbirini tanıdığı ve güvende hissettiği küçük bir kasabadan farklı olarak büyük bir kentte her gün birbirinden farklı birçok persona ile karşılaşılır. Bunun yarattığı bilinmezlik, yabancılık, güvensizlik hissi beraberinde Simmel'in değindiği sakınma ilişkisini getirir. Simmel metropol insanının her an çatışma ve nefrete

dönüşebilecek bu karşılaşmaları için birbirlerinden sakınarak önlem aldığını ve bu durumun kent insanını kayıtsızlığa yönelttiğini iddia eder. Ancak bu sakınma durumu kent insanına bir açıdan kişisel özgürlük de sağlar.

1920'li yıllarda ise kentleşme olgusu, Park, Wirth, Burgess ve McKenzie gibi kuramcılarının başını çektiği Chicago Ekolü kuramcılarının çalışmalarında, kentleşmeyi merkeze alan bir yaklaşımla yer almaya başlamıştır. Kent, kurulan bu kürsü ile ayrı bir sosyal çalışma olgusu olarak tanımlanmıştır. Amerikan kentlerinin nasıl büyüdüğünü çeşitli metotlarla ölçmeye çalışan kuramcılar, bilimsel bir perspektifle kenti açıklamak amacıyla yaptıkları bu çalışmalarla kent sosyolojisinin doğmasına sebep olmuşlardır.

1915-1925 yılları arasında Chicago Üniversitesi sosyologları Park, Burgess, McKenzie tarafından yapılan çalışmaların derlenmesiyle ortaya çıkan The City isimli kitap ile birlikte sistematik bir kent teorisinin temelleri atılmış oldu. Bu kuramcılar tarafından geliştirilen insan ekolojisi teorisi, kent sosyolojisi açısından başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

“Chicago Okulu temsilcileri kentleri, tıpkı ekolojik sistemlerde olduğu gibi çevresel uyum yapmaya çalışan sosyal gruplar ve bireylerin rekabeti ile oluşan ekolojik çevrelere benzer fiziksel çevreler olarak tanımlayacaklardır. Geliştirdikleri teoride ekonomi, küresel sistemin ve kapitalizmin belirleyiciliği büyük oranda ihmal edilmiştir. Siyaset kurumunun yönetsel ve düzenleyici rolünü, kentsel kaynakların kullanımındaki belirleyici rolünü ihmal ettiği için de eleştirilmişlerdir.” (Kurtuluş, 2013: 182).

“Kentsel sosyoloji içinde bir yaklaşım olan insan ekolojisi bir taraftan, bir kent kuramı olarak sunuldu ve buradan hareketle kentin büyüme örneklerine ve kent kültürüne bir açıklama geliştirme girişimi olarak ifade edildi. Bu anlamda, kendi çalışma konusu ile sosyoloji içinde bir alt disiplin olarak görülebildi; bazı sosyologlar eğitim konusu ve diğerleri de aile üzerinde çalışırken, insan ekolojisi ile ilgilenen sosyologlar kent konusunu çalıştı” (Saunders, 2013: 59).

“İnsanlık kendini daha az gelişmiş hayvanlardan ve ilkel insandan ayıran özelliği olan entelektüel yaşama ilk kez kent ortamında, yani kendi inşa etmiş olduğu dünyada kavuştu. Zira kent ve kentsel ortam, insanın içinde bulunduğu dünyayı kendi

arzuladığı şekle sokma çabasının en tutarlı ve genel anlamda en başarılı anını temsil eder. Ama insanın yarattığı dün ya olan kent, bundan böyle yaşamaya mahkum olduğu dünyadır. Dolayimli olarak ve üstlendiği işin doğasını tam anlamaksızın insan, şehri inşa ederken kendini de yeniden inşa etmiştir.” (Park, 2016).

“Chicago ekolünün özgün yanı; kentsel gelişmeyi ve büyümeyi, sosyolojinin içinde ilk kez sadece kente özgü terimlerle ele almalarıdır. Kentsel gelişmenin getirdiği eşitsizlikleri, uyumsuzlukları ve mekânsal farklılaşmaları doğal ve değiştirilemez bir süreç olarak kabul etmişlerdir.” (Güllüpınar, 2012: 3).

1.2.2.Eleştirel Kent Teorisi

“1960’lı yıllara kadar, Marksistler kent mekanına duyarsız kalmışlar ancak 1960’lı yıllardan sonra farklı bakış açılarından Marksist geleneği izleyen araştırmacılar bu eksikliğin giderilmesine yönelik olarak kentsel mekana duyarlı eserler vermeye başlamışlardır.” (Şengül, 2001: 9).

1970’lerden sonra ise kenti, Lefebvre, Castells ve Harvey gibi kuramcılarının öncülüğünde Yeni-Marksist bakış açısı ile yeniden incelemeye alan Eleştirel Kent Teorisi gelişmeye başlamıştır. Kuram, Chicago Okulu’nun kente yaklaşım biçimini eleştirmiştir. Marksist gelenekten gelen araştırmacılar Yeni-Marksist bakış açısı ile Marx ve Engels’den farklı olarak kenti ayrı bir olgu olarak ele almışlardır.

“1970’lerin başlarında Lefebvre ve Castells’in öncülüğünde yeni sorular sormaya başlayan eleştirel kent teorisi, kentsel gelişmeyi ve kentsel gelişmenin bu yeni evresinde devlet, mülkiyet ve sınıf ilişkilerini bu çerçevede sorgulamaya başlamaktadır. Bu yaklaşımlar öncelikle kentleşmedeki evrensellik ideolojisini eleştirmiştir. Bu eleştiri, bu döneme kadarki kentsel gelişmeleri açıklamakta çok popüler olan iki teoriyi hedef almıştır. Bunlardan birincisi, kentlerin kapitalist üretim tarzı altında ortaya çıkan, “sosyal olarak kurulmuş mekânsal ölçekler” olduklarını yok sayan ve kentsel mekanı biyolojik analogi yoluyla betimlemeye çalışan Şikago Okulu; ikincisi ise kapitalist kentleşme ile modernite arasında doğrudan ilişkiye aşırı vurgu yaparak, kapitalist kentleşmenin “kentsel arazi bağları ve ekonomi politikaları” ile şekillenen mekânsal boyutunu görünmez kılan Gelişme Teorisi’dir. “ (Kurtuluş, 2007).

Eleştirel kent teorisi Chicago Okulu'nun yaklaşımından ve kente yeni liberal bakış açısı ile yaklaşan görüşlerden farklı olarak kentsel mekanın politik olduğunu ve dönüştürme gücünün var olduğunu iddia eder. "Kentsel mekan tarihsel açıdan özgül toplumsal güç ilişkilerinin sahası, mecrası ve sonucu olarak sürekli yeniden inşa edilmektedir." (Brenner, 2014: 29).

Neil Brenner (2014: 39), eleştirel kent teorisini aşağıdaki dört önerme ile ifade eder:

"1. Eleştirel teorisyenler, kapitalizmin koşullarındaki kentsel süreçlerin doğasına dair soyut, teorik savlara ihtiyaç olduğu noktasında ısrarcıdır; ayrıca teoriyi acil, pratik ya da araçsal ihtiyaçlar için yardıma çağırma anlayışını reddederler.

2. Eleştirel bakış açıları da dahil olmak üzere, kentsel meselelere dair üretilen bilginin tarihsel koşullara özgü olduğunu ve güç ilişkilerince dolayımlandığını düşünürler.

3. Mevcut kentsel formasyonların korunmasını ve yeniden üretimini destekleyen araçsal, teknokratik, piyasa güdümlü kent analizi biçimlerini reddederler.

4. Bugünün kentlerinde sistem tarafından bastırılan, ama gizlice de olsa varlığını sürdüren alternatif, radikal, özgürleştirici kentsel biçim olanaklarını kazıyıp çıkarmakla ilgilenirler."

"Eleştirel Kent Teorisi yaklaşımçıları kentsel gelişmeleri, devletin ve bürokrasinin kentsel alanlara müdahalesi, sınıf mücadelesi ve sermaye birikimi süreçleri açısından ele alarak, kapitalizmin kentin metalaşmasına neden olduğunu ve kapitalizmin çelişkilerinin, yarattığı eşitsizliklerin ve sermaye birikim süreçlerinin kent mekanında gözlemlenebileceğini iddia etmişlerdir." (Güllüpnar, 2012: 3).

Eleştirel kent teorisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Lefebvre'in hipotezi toplumun bir bütün halinde kentleşmesi üzerinedir. Kent toplumunu "bir bütün halinde kentleşmeden ve sanayileşmeden doğan, bürokratik güdümlü tüketim toplumu" olarak tanımlamaktadır.

Kenti ise, “ insanların yaya olarak yürüdükleri, obje yığınlarının önünde ve içinde buluştukları, faaliyetlerinin sonuçlarını göremeyecek şekilde çaprazlama temas kurdukları, öngörülemeyen durumlar meydana getirecek şekilde kendi durumlarını karmaşık hal getirdikleri yer” (Lefebvre, 2013) olarak tanımlamaktadır.

Sanayi ve kentleşme arasındaki ilişkiyi inceler ve bu iki olgunun hem birbirine sıkı sıkıya bağlı hem de birbirinin rakibi olduğunu belirtir. Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin gelişmesinin bir sonucu olarak büyük kentlerin banliyöler, toplu konutlar, sanayi alanları ve kentleşmiş ancak kasabalardan çok da farkı olmayan uydu kentlere bölünerek parçalandığını iddia eder (Lefebvre, 2013). İstanbul'un kentleşme deneyimine bakıldığında bu metropolün parçalanması ile desantralize olan kent tablosu ile uyuşan süreçler gözlemleyebiliriz. Esenler ilçesi özelinde ise desantralize olan toplu konut, sanayi ve hizmetlerin durumu bu süreci somut verilerle ortaya koymak amacı ile incelenecektir.

Lefebvre'e göre “sanayinin ilk önce enerji kaynaklarının (kömür, su), hammaddelerin (metaller, tekstil malzemeleri) ve emel rezervlerinin yakınlarında yerleşiklik kazandığını biliyoruz. Sanayi şehirlere yaklaşıyorsa, kapitalin ve kapitalistlerin, pazarların ve ucuza çalıştırılacak bol emek gücünün yakınına gelmek içindir.” (Lefebvre, 2013). Sanayinin yer değiştirme pratiklerini incelemek mekanın dönüşümünün en önemli etkenlerinden birinin sanayi olduğunu göstermektedir. Bu sebeple bu çalışmada sanayinin desantralizasyon sürecini incelemek sosyo-mekansal dönüşümü anlamlandırmamıza olanak tanıyacaktır.

Lefebvre kentleşme süreçlerinde yitirilmiş, harap edilmiş doğanın, kentin kötü temsillerinden biri olan yeşil alanlar olarak yeniden temsil edilmeye çalışılmasının ideolojik doğallaştırma olduğunu ve niteliği bozulmuş görüntüler olarak yeniden sunulduğunu söyler. Son yıllarda İstanbul'un birçok ilçesinde kurulan Millet Bahçelerinin ilki olan Esenler Millet Bahçesi bu bakış açısı ile yapay doğa adacığı olarak değerlendirilebilir.

Kent mekanı ve sınıf arasındaki ilişkiyi incelerken, şehri ticaret burjuvazisi, aydınlar ve devlet adamlarının şekillendirdiğini, sanayicilerin onu yıktığını, işçi sınıfının ise el konulup sürgün edilme yani ayrışma mekanı dışında bir mekanı olmadığını bahsetmiştir (Lefebvre, 2013).

Şehir hakkı yani merkezden ve merkezin hareketinden dışlanmama hakkını savunur. “Mekan yaratımdır, mekanı yaratan, onu dolduranları da yaratır.” (Lefebvre, 2013: 150).

Kentlerin planlanması konusunu eleştirir ve planlamayı “iktidarın soyut mekanı üreterek” kapitalist devletin varlığına hizmet ettiğini ifade eder. Soyut mekan ile somut mekan kavramlarını öne sürer. “Somut bir mekana yapılan tasarlanmış yapılar ve nesnelerle üretilen soyut mekanla oradaki toplumsal eylem arasında bir etkileşim olacaktır.” (Kurtuluş, 2013: 187).

“Mekanın soyut olarak tasarlanması ve her türlü uygulama, orada daha önce var olan sosyal mekana, dolayısıyla orada yaşayan toplumsal sınıfların yaşamına doğrudan bir müdahaleyi içerir. Lefebvre’ye göre soyut mekanla sosyal mekan arasındaki çatışma, toplumda temel bir çatışmadır ve sınıf çatışması ile de bağlantı vardır.” (Kurtuluş, 2013: 188).

Sıklıkla şehircilik eleştirisi yapar ve şehir ile kenti ayrı tutar. Ona göre kent daha umut vericidir. Sınıf çatışmaları dahil bütün çatışmaları bir araya getirir. Kent, yüzleşmelerin ve çatışmaların yeridir. Şehircilik ise gerçekte bir politik mekanı biçimlendirmeye çalışır. Çelişkilerden kaçınır. Sözde bir uyuma ulaşmaya çalışır (Lefebvre, 2013).

İstanbul’un kentleşme sürecine de ışık tutabilecek bir öngörü de bulunurken toprak spekülasyonunun rolünden bahsetmiştir. “Ülkelerin ekonomisi toprak spekülasyonu yoluyla sermaye yaratmak, yaratılan bu sermayenin inşaat sektörüne yatırılması sürecine sıkı sıkıya bağlıdır. Her an parçalanabilecek bu dayanıksız dolaşım, sanayileşmenin olmadığı ya da cılız bir şekilde görüldüğü ama yerleşimlerin hızla yaygınlaşmasıyla, toprak ve gayrimenkul üzerindeki spekülasyonla, dolaşımın yapay olarak beslediği refahla bir tür şehirleşmenin görülmesi şeklinde tanımlanabilir.” (Lefebvre, 2015: 27).

Lefebvre’in “kentin içe ve dışa doğru patlaması” (Lefebvre, 2015: 28). olarak adlandırdığı süreçte eski kent merkezi dışa doğru patlar ve kent yerleşimi çepere doğru yayılır. İstanbul örneğinde de olduğu gibi çeper, ya merkezin bu sıkışık halinden kaçanlar tarafından oluşturulan banliyö yerleşimleri ya da kırsal yapının çözülmesiyle kente göç eden insanların yerleştiği gecekondu mahalleleri ile sarılır.

Kentin çeperine yayılan, merkezden uzaklaştırılan işçi sınıfı “kent bilincinden” uzaklaşmış ve örgütlenmeleri zorlaştırılmıştır. Bu tip banliyöleşme süreci için “kentsizleştirici ve kentsizleşmiş şehirleşme” (Lefebvre, 2015: 36). diyecektir. Kent merkezi tüketim merkezi haline gelecek ve büroların mekanı olacaktır.

Kentsel toprağın arazi spekülasyonlarıyla kullanım değerinden değişim değerine doğru evrildiğini iddia eder. Bu iki olguyu “Kullanım değeri (şehir hayatı, kentsellik ve kent zamanı) ile mübadele değeri (alınıp satılan mekanlar, ürünlerin, malların, yerlerin ve işaretlerin tüketimi)” (Lefebvre, 2015) şeklinde açıklar. Mekanın sermaye lehine yeniden üretilme sürecinde devlet aracı örgütlenmelerle konut inşaatını üstlenir ve yeni toplu konutlar ve yeni şehirler dönemi başlar. Arazi spekülasyonlarıyla kentler büyürken bıraktığı boşluklar, toplu konutlar ile doldu. Bu süreçte konut menkul servete, kent toprağı ise mübadele değerine dönüştü (Lefebvre, 2015: 38).

“Sermayenin ikinci döngüsü” olarak kavramlaştırdığı süreçte kapitalizm ve kent arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. “bütün sanayi mallarının üretimi, sermayenin birinci döngüsünde gerçekleşmektedir. Ancak sermaye, gayrimenkul alanında yaptığı yatırımlarla ikinci döngüyü gerçekleştirmektedir.” (Kurtuluş, 2013: 187).

Günümüz kentleşmesi için de açıklayıcı olan müteahhit şehirciliğinin, kentlerin mübadele değerine dönüşmesi sürecindeki katkıları önemlidir. “Müteahhitlerin şehirciliği, şehri pazar için, kar amaçlı tasarlanan mübadele değeri olarak görülen şehri inşa ederler. Müteahhitlerin projesi ayrıcalıklı bir fırsat ve yer olarak kendini gösterir: mucize ve olağanüstü biçimde dönüşmüş bir gündelik hayatta mutlu olunacak yer. Reklamlardaki söylemler de bu destekler; “yeni bir yaşama sanatı” “yeni bir yaşam tarzı”. (Lefebvre, 2015).

Kapitalizmin mekanı soyut mekandır. Çünkü kapitalizm için mekanın somut kullanım değeri değil, değişim değeri önemlidir. Birbirinden çok farklı tarihsellikleri olan iki mekan, kapitalizm açısından, pazarda alınıp satılan soyut birer parsel ya da binadan başka bir şey değildir. Kapitalizmin giderek artan biçimde mekan üzerine kendi değerlerini ve kurallarını empoze etmesiyle, çalışan sınıfların yaşamlarını idame ettirdikleri somut mekanlar da tehdit edilmektedir. Lefebvre kapitalizmin dayattığı soyut ve değişim değerini öne çıkaran bir mekan anlayışı karşısında, günlük yaşamın

geçtiği somut ve kullanım değerini vurgulayan bir mekan anlayışını savunmaktadır (Şengül, 2001: 15).

Mekan siyasaldır. Lefebvre'e göre "egemen sınıflar mekanı, işçi sınıfını dağıtmak, belirli yerlere bölüştürmek, mekanı iktidara tabi kılmak, mekanı kontrol etmek ve kapitalist üretim ilişkilerini korumak için kullanırlar." (Lefebvre, 2014: 17).

1970'li yıllarda Lefebvre'in çalışmalarından yer yer eleştirel biçimde olsa da etkilenmiş iki araştırmacının kent sorununa Marksist bir çerçeveden yaklaştıklarını görmekteyiz. Bunlar, yapısalcı Marksist Manuel Castells ve kenti sermaye mantığı yaklaşımından kuramsallaştıran David Harvey'dir. Castells'in kent sorununa olan ilgisinin odağında emek gücünün yeniden üretimi varken, Harvey için temel ilgi alanı kapitalist birikim süreçlerinde kentsel yapılı çevrenin rolüdür (Şengül, 2001: 17).

Castells, ekonomi, devlet ve ideoloji temel düzlemlerinden hareketle kentleşme sürecini açıklamaya çalışır. "Ekonomi, mekânsal anlamda üretim mekanı olarak ofisler ve sanayiye kapsar. Tüketim alanı, emeğin yeniden üretimini sağlayan barınma ve sosyal hizmetler gibi toplu tüketim unsurlarını içerir. Değişim alanı ise mal ve bilgi akışını kapsar. Dördüncü olarak da yerel yönetimler ve kent panaması gibi konuları kapsayan idari mekandan bahseder. Castells bu yaklaşımıyla kentsel gerçekliği ideolojik, ekonomik ve fiziksel düzeyler olarak ayırır." (Kurtuluş, 2013: 196).

Kapitalist kentlerin günlük yaşamında var olan çelişkilere vurgu yapar ve kentsel çelişkilerin yeni kentsel toplumsal hareketleri doğurduğunu iddia eder. "kentsel çelişkilerin özelliği, yeni küçük burjuvazi (teknisyenler ve memurlar) de dahil olmak üzere bütün halk sınıflarını içine almasıdır. Konut krizi işçi sınıfının ötesinde her gün işe giden herkesi ilgilendirmektedir. Kentsel çelişkiler bütün halk sınıflarını etkilmektedir. Özellikle zayıf bir mücadele ve örgütlenme geleneğine sahip yeni küçük burjuvazinin yeni toplumsal hareketlere katılması dikkat çekicidir." (Castells, 2014, 261).

"Castells'e göre, tekelci kapitalizmin baskın hale geldiği 20. Yüzyılın ikinci yarısında, emeğin yeniden üretiminin maliyeti giderek artan biçimde devlete kaymış, sermaye için karlı olmayan, ancak emeğin yeniden üretimi için olmazsa olmaz nitelikteki sağlık, eğitim, konut, ulaşım gibi alanlar devletin sorumluluğuna girmiştir. ... Devlet bu alana müdahale ederek bir yandan kapitalizmin kendisini üretmesini

sağlarken, diğer yandan da yeni bir çelişki alanı yaratarak kapitalizmin çelişkilerini hem yaygınlaştırmakta hem de derinleştirmektedir.” (Şengül, 2001: 17).

Lefebvre'in, kapitalist sermaye birikim süreçlerinin geçtiğimiz yüzyıl içine girdiği krizleri mekanı kullanarak çözdüğü önermesini, Castells önemsememiştir. Öte yandan, bu önerme bir başka Marksist coğrafyacının, David Harvey'in çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Harvey'in kentsel gelişme ve sermayenin hareketi arasındaki karşılıklı bağları derinlemesine analiz ederek oluşturduğu “sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı” kent sosyolojisi alanına kapsamlı bir katkı yapmıştır (Kurtuluş, 2013:197).

“Harvey'e göre, kapitalist toplumlarda kentleşme dinamikleri sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılamaz. Meta üretimi ve tüketiminin gerçekleştiği sermayenin birinci çevriminde biriken sermayenin tekrar yatırıma dönüştürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda, bu çevrimde oluşan aşırı birikimin ikinci çevrime aktarılması krizi çözmenin başlıca yollarından biridir. İster devlet aracılığıyla olsun ister piyasa, ikinci çevrime aktarılan kaynakların önemli bir bölümü kentsel yapıyı çevreye yönlendirilmektedir. Bu tür bir bakış açısı ile bakıldığında kentsel yapıyı çevrenin oluşumunu sermaye birikim süreçlerinden ayırmanın olanağı kalmamaktadır. Çünkü yapıyı çevrenin kendisi sabit sermaye haline gelmektedir.” (Şengül, 2001: 20).

Gerek Lefebvre, gerek Castells ve gerekse de Harvey, kentsel çelişkilerin basitçe üretim ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan sınıf mücadelesi ile açıklanamayacağı konusunda hemfikirdir. Bu kuramcılar birleştiren bir diğer boyut, kentsel mücadelelerin sınıf mücadelesine nasıl eklemlenebileceği konusundaki sistematik sessizlikleridir (Şengül, 2001: 23).

Harvey, mekan ile sermaye arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmış ve sermaye birikiminin her zaman coğrafi bir mesele olduğunu iddia etmiştir. Küreselleşme kavramı yerine eşitsiz coğrafi gelişme ifadesini kullanmayı önermiştir.

Coğrafi yayılma, uzamsal düzenlemeler ve eşitsiz coğrafi gelişmenin imkanları olmasaydı, kapitalizmin bir siyasal ekonomik sistem olarak işlerliğini kaybedeceğini söylemiştir. Şehirler, hızlı kentleşme ve büyük metropollerin oluşumu aracılığı ile hem üretici güçleri hem de emek gücünü mekan içerisine sıkıştırmış; doğanın güçleri insan

kontrolüne tabi kılınıp, ulaşım ve iletişim sistemleri, bölgesel işbölümü ve kentsel altyapı haline gelerek sermaye birikiminin temelleri atılmıştır (Harvey, 2011: 41).

“Sermaye biriktikçe, ister düşük ister yüksek maaş alsın, işçinin durumu kötüye gitmek zorundadır... sefalet birikimi, servet birikimine tekabül eden zorunlu koşul haline gelir o halde bir kutupta servet birikimi, karşı kutba sefalet birikimi, emeğin cefası, kölelik, cehalet, vahşileşme ve ahlaki yozlaşma getirir.” (Harvey, 2011: 44).

“Kapitalizm, kendi imajına uygun bir coğrafyayı sürekli olarak yeniden inşa eder. Tarihinin belirli bir aşamasında sermaye birikimini kolaylaştırmak için belirli coğrafi profiller, ulaşım ve iletişim için üretilmiş alanlar, altyapısal ve uzamsal örgütler üretir. Sonra bunları alaşağı eder; daha ileri bir safhadaki birikime yol açmak için yeniden düzenler. Kapitalizmde yerleşme ve yeniden yerleşme bitmeyen bir süreçtir.” (Harvey, 2011: 75).

Harvey dikkate değer bulduğu evrensel hakların kısa listesini 11 maddede açıklamıştır: Yaşam olanağı hakkı, dernek kurma ve iyi yönetim hakkı, doğrudan emek sahiplerinin üretim sürecindeki hakları, insan bedeninin masumiyet ve bütünlüğü hakkı, dokunulmazlık / istikrarı bozma hakkı, insanca ve sağlıklı yaşam ortamı hakkı, ortak mülkiyetli kaynakların kolektif denetimi hakkı, henüz doğmamış olanların hakları, uzam üretimi hakkı, eşitsiz coğrafi gelişme de dahil olmak üzere farklılık hakkı, türsel varlık olarak haklarımız (Harvey, 2011: 304-308).

1.3. İSTANBUL’UN METROPOLİTEN GELİŞME SÜRECİ

İstanbul’un metropoliten gelişme süreci aktarılmaya çalışılırken, mekânsal yapıların ve kentsel yapılı çevrenin toplumsal olarak üretildiği, mekanın bu ilişkilerden bağımsız olamayacağı, mekânsal yapılar bir kez üretildiğinde, kendisini üreten toplumsal ilişkilere indirgenemeyecek bir gerçeklik haline geldiği (Şengül, 2012: 354). kabulünden yola çıkılacaktır.

İstanbul’un mekânsal büyüme organizasyonunu ortaya koyabilmek için sosyal ve ekonomik değişimler ile siyasi müdahaleler / müdahalesizlikler ışığında tarihsel bir akış içerisinde değerlendirme yapmak gerekmektedir. Bu bölümde İstanbul’un metropoliten büyüme süreci tarihsel süreçte yaşanan üç kırılma evresi göz önüne alınarak dönemlenmiştir.

Birinci evre, 19. Yüzyılın ikinci yarısından 1940'lı yıllara kadar, Osmanlı'dan devralınan birikim ve yeni kurulan Cumhuriyet politikalarıyla yaşanan sosyo-mekansal dönüşüm süreci olarak ele alınacaktır. İkinci evre, 1950'li yılların başından itibaren kırdaki tarımsal yapıda yaşanan çözülme sonucunda kente göç eden nüfusun, gecekondulaşma sürecini doğuran yerleşme pratiklerinin, devletin süreçteki rolünün ve bunun İstanbul'da, mekânsal olarak yarattığı dönüşümün incelenmesini içermektedir. Üçüncü evrede ise 1980'li yılların başından itibaren tüm dünyada etkisini gösteren yeni liberal politikaların İstanbul üzerindeki etkileri ve çeperde yaşanan sosyo-mekansal dönüşüm incelenecektir.

Bu bölümde İstanbul'un mekânsal organizasyonu, kentin metropoliten çeperine ayrıca vurgu yapılarak genel hatlarıyla bu üç evre gözetilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Birinci Evre: 19. Yüzyılın İkinci Yarısından Cumhuriyet'in İnşa Sürecine İstanbul'un Sosyo- Mekansal Dönüşümü

Cumhuriyet'in inşa sürecinde kent mekanında yaşanacak dönüşümü anlayabilmek için Cumhuriyet öncesi döneme kadar gitmek gerekmektedir. İstanbul'da yaşanan mekânsal dönüşüm dünya kentlerinde yaşanan mekânsal dönüşümden bağımsız değildir. İstanbul'da, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan dönüşüm, batı kentlerinde 19. yüzyılın başında sanayi kapitalizminin gelişme sürecine paralel olarak yaşanmaya başlamıştır.

"19. yüzyılın başı ile 20'li, 40'lı ve 50'li yıllar arasında gelişen süreç, 1830'lardan, 1850'lerden başlatılabilecek bir kurumsal dönüşüm sürecine de bağlıdır ve bunun mekânsal/kültürel yansımaları da kendi içinde sürekli ve tedrici gelişen bir değişme dinamiği içermektedir." (Yücel, 1996: 194). "19. yüzyılda, sanayi kapitalizminin, toplumsal, mekânsal, yönetsel ve ideolojik tezahürü olarak ortaya çıkan modernite, ulus devletin oluşumu ve kentleşme süreçlerinin eş zamanlı ve birbirini destekleyen unsurlar olarak ortaya çıkmalarına neden olmaktaydı." (Türkün, Kurtuluş, 2005: 11). Bunun etkileri ilk olarak batıda sanayileşen kentlerde, daha sonra ise o dönem hala sanayileşme adına önemli değişimlerin yaşanmadığı, ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da görülmüştür.

“Batı kapitalizminin yükselişinin birbirine bağımlı üç boyutunu oluşturan sanayileşme, kentleşme ve modernleşme, 19. yüzyılda hala tarımsal artığa dayalı bir imparatorluk olan Osmanlı’nın başkentinde de belirgin mekânsal dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur.” (Türkün, Kurtuluş, 2005: 12).

Sanayileşme anlamında batıya kıyasla geride kalan Osmanlı Devleti’nin sermaye birikimi, liman kenti olması dolayısıyla ticari anlamda gelişme göstermiştir. Bu ticari ilişki sadece sermaye birikimine neden olmamış, kent için ilk modern planlar da yapılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Dönemi’nde şehircilik adına yazılan ilk belge, Tanzimat’ın kurucusu ve o dönem Londra’da büyükelçilik görevi yapan Reşid Paşa’nın Ekim 1836’da padişah II. Mahmud’a bir Beyazıt yangını sonrasında yazdığı mektuptur. Mektupta, sıkça yaşanan yangınlardan sonra Avrupa basınının Türkleri küçümsediğini, evlerin kagir yapılara dönüştürülmesi gerektiğini, yolların ise geometri kurallarına uygun ve daha geniş şekilde yeniden yapılmasını, vakıf arsalarının istimlak edilerek parsellerin yeniden düzenlenmesini, Avrupa’dan mimar ve mühendislerin getirtilmesini ve gençlerin de mimarlık eğitimi için Avrupa’ya gönderilmesini önermektedir (Yerasimos, 1996: 50).

“18. Yüzyıl boyunca asayişsizliğin, nüfus fazlalığının, yangın ve salgın hastalıkların yoğunlaştığı kent merkezinden Haliç kuzeyine kaçıışı, 19. yüzyılda Galata ve Pera’da Batı’ya yönelik yeni bir kültür ortamıyla birlikte yabancı elçilikler ve bankerler çevresinde oluşan yeni bir güç odağı da etkiler.” (Yerasimos, 1996: 51). Gelişen ticari faaliyetler ve Galata’da etkili olmaya başlayan bankerlerin başını çektiği Levanten kesiminin giderek güçlenmesiyle kentsel hizmet talepleri artmıştır. Bunun en önemli sonuçlarından biri de Beyoğlu semtinde 1857 yılında kurulan Altıncı Daire Belediyesi olmuştur.

Kentte yer alan önemli faaliyetlerin Haliç’in kuzeyine doğru kayması Osmanlı Sarayı’nı da etkisi altına alır. “Padişahın, Haliç’in iki yakası arasında kolayca dolaşması için yapılan Unkapanı (1836) ve Galata (1845) köprülerinden sonra Dolmabahçe Sarayı’nın bitirilmesiyle (1856) Osmanlı Hanedanı, sur içi kenti bir daha dönmek üzere terk etmiştir.” (Yerasimos, 1996: 52). İstanbul’un sur içinde yaşamını sürdüren seçkin aileleri de bu yerleşme pratiğine uyarak geleneksel mahallelerini terk etmiş ve Haliç’in kuzeyine doğru taşınmaya başlamışlardır.

Kentin bu büyüme yönüne bakıldığında eski sur içi yerleşiminin terkedilip, kentin ticari, sosyal ve kültürel hayatının Haliç'in kuzeyi olan Beyoğlu, Karaköy yönüne doğru geliştiği görülmektedir. İstanbul'da biri kentin kurulduğu ve yüzyıllardır yönetsel merkezi olan geleneksel ve tarihi ancak yangınlardan ve çeşitli hastalıklardan nasibini almış sur içi Fatih bölgesi ile bir diğeri modernleşmenin, batılılaşmanın yüzü olmaya aday yeni kültürel ve ticari merkezi olan Tünel, Galatasaray, Beyoğlu, Harbiye bölgesi şeklinde ikili bir kent yapısı ortaya çıkmıştır. Kentin büyümesi, eski kent merkezinin surlarla çevrili yapısını aşmak yerine, ilk etapta Haliç üzerindeki köprülerden geçerek gerçekleşmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kentin batılılaşma süreci iki şekilde görülecektir. Birincisi kentte meydana gelen yangınlarla birlikte kentin dokusunun parsellenme yoluyla değiştirilmesi ikincisi ise kentin çevresinde parselasyon yaparak Pangaltı, Şişhane, Nişantaşı gibi yeni yerleşme alanların açılması ve deniz ulaşımı ve demiryolu ulaşımı kullanılarak Kadıköy'den başlayıp Bağdat Caddesi'ne uzanan bir banliyö seferinin başlamasıdır (Yücel, 1996).

Bu ikili kent yapısı dönemin romanlarına da yansımıştır. Peyami Safa 1931 yılında basılan romanı Fatih-Harbiye'de bu ikiliği şu şekilde ifade edecektir:

“Galatasaray'dan Tünel'e doğru yürüdüler. Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir.” (Safa, 2005).

“Romanda Şinasi ile Neriman karakterlerinin Süleymaniye'de yürürlerken karşılarına çıkan, kaplamalarında yarıklar peyda olmuş, saçaklarından çinkolar sarkan, her an çöküverecekmiş gibi duran viran konak, servetin el değiştirmesiyle birlikte arzunun rotasının da çoktan değiştiğini haber verir.” (Gürbilek, 2015: 89).

1920'li yıllarda İstanbul, savaştan yeni çıkmış olmanın verdiği yorgunluk ve başkentin Ankara'ya taşınmasının etkisiyle sessiz bir dönem yaşamıştır. Kentin savaştan beri nüfusu azalmış; fiziksel sınırları 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana fazla değişmemiş; ancak sahiller ve demiryolu hatları boyunca gelişen sayfiye mahalleleri, dışa, doğu, batı ve kuzeye doğru açılımlar kazanmıştır (Yücel, 1996: 194).

Ulus-devletleşme süreci, İstanbul'un karşısına başkent olarak Ankara'yı, etnik temelli heterojen kentlerin karşısına homojenleştirilmiş kentleri, organik kent dokusunun karşısına ızgara planlarla şekillenen kentleri, yerel güç odaklarına bırakılmış kent yönetimlerinin karşısına modern belediye teşkilatını koymuştur (Şengül, 2012: 362).

1930'lu yıllara gelindiğinde İstanbul'un yeniden canlandığı görülmektedir. Ankara'nın başkent olması nedeniyle yaşadığı kentsel hareketlilik, İstanbul'a da yansımıştır. İstanbul için modern anlamda ilk planlar ve imar girişimleri bu yıllarda yapılacaktır.

Modern belediyeciliğin inşa sürecinde 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu etkili olmuştur. Bu kanun ile nüfusu 2000'in üzerinde olan yerleşmelerde belediye kurulması kararı alınmıştır. Bütün ülkeye belediyecilik anlayışının yayılması hedeflenmiştir.

İstanbul'un planlanması için tanınmış bir Fransız şehircilik uzmanı olan Henri Prost yaklaşık 15 yıl boyunca kentin ilk nazım planı üzerinde çalışır. Bu planın bir kısmı 30'lu yıllarda, geri kalanı ise II. Dünya Savaşı sonrasında büyük meydanlar açılarak, geniş bulvarlar yapılarak, stadyumlar, operalar ve anıtlar inşa edilerek hayata geçirilir. Bu şehirleşme hareketine paralel olarak yapılan apartman blokları Beyoğlu ve Şişli dışında Aksaray, Beyazıt taraflarında da görülmeye başlanır (Yücel, 1996: 194).

Reşid Paşa'nın 1836 yılında padişah II. Mahmud'a İstanbul için önerdiği geniş bulvarlar, 150 yıl sonra 1937'de Henri Prost tarafından İstanbul Nazım Planı'nda yer alacak ve 1950'li yıllarda hayata geçirilecektir. Marmara ve Haliç sahil yolları 80'li yıllarda düzenlenip açılacak, tarihi yarımada, yangından yangına geometrik olarak düzenlenmesi konusunda ele alınacaktır (Yerasimos, 1996: 50).

Planlar çerçevesinde İstanbul'da yaşanan kentsel modernizasyon hareketi için imara açılacak yeni alanlar gerekmiştir. Kent dokusunun batılılaşma süreci için o dönem boş olan ve oldukça geniş kentsel arazi stoku kullanılmıştır. Bu arazi stoku Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı'dan hazineye devrolan geniş arazi stokudur. Bu stok, devlete ait ekilebilir miri araziler, Emvali Metruke ve Tasfiye Kanunlarıyla, Türk-Rum ahalinin mübadelesiyle ve Osmanlıda padişahlık yapmış kişilerin tapulu taşınmazlarının millileştirilmesiyle oluşturulmuştur (Kurtuluş, 2007).

Şengül'e göre, kültürel bir devrim olarak modern kentler yaratma projesi, geleneksel yapı ve çevrelerin tepki ile karşılaşmıştır. Büyük kentlerde modern Cumhuriyet seçkinleriyle geleneksel halk kesimlerinin birbirine dokunmayan yaşam biçimleri ve mekanları yaratılmıştır. Bu iki farklı mekan ve kültürü ayırıştırarak başarısız hal, İkinci Dünya Savaşı sonrası kırdan kente göç eden büyük yoksul nüfusun geleneksel kesime dahil olmasıyla sonuçlandı. Kendine özgü çözümleriyle modernin karşısında gelenekselin parçası haline gelen bu kesimlerin yaşam mekanı olarak ortaya çıkan gecekondu modern kenti kuşatırken, ulus devletin kentleşme dönemi de sona ermiştir (Şengül, 2012: 370).

1.3.2. İkinci Evre: 1940'ların Sonundan 1970'lere İstanbul'un Sosyo-Mekansal Dönüşümü

Dünya üzerinde büyük sosyo-ekonomik dönüşümlere neden olan İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra bu dönüşümün yansımaları kentlerde de görülmeye başlanmıştır. Kentlerde yaşanan sosyo-mekansal dönüşüm, sanayileşmesini tamamlamış ve geç sanayileşmiş ülkelerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda sanayileşme sürecini tamamlayan devletler sanayilerini ve konut alanlarını kentin dışına taşıırken, geç sanayileşen devletler kırdan kente doğru yaşanan büyük iç göç hareketleriyle daha vurucu dönüşümler geçirmişlerdir.

Harvey, 50'li yıllardan sonra yaşanan kentleşme sürecini hiper-kentleşme olarak tanımlayacaktır. Kentleşme hızı ekolojik, politik, ekonomik ve toplumsal anlamda çok büyük bir devrime yol açacak kadar artarak, kentlerde yaşayanların oranı son 30 yılda ikiye katlanmıştır. Kentlerin dünya ekonomisi içinde çok önemli rekabet unsurları haline geldiklerini belirterek bu durumun birtakım ekonomik ve siyasal sonuçlar doğuracağını iddia etmiştir (Harvey, 2011: 87).

Erken sanayileşmiş ülkelerde, Fordist sanayilerin yarattığı istihdam olanakları ve sosyal refah devleti politikaları ile giderek genişleyen ücretli kesim, kent merkezine belirli bir uzaklıkta kendilerine yeni bir yaşam tarzı vaat ederek kurulmuş orta sınıf alt kentlerine akın etmişlerdir (Türkün, Kurtuluş, 2005: 13). Kentin daha sonra soylulaştırılmak üzere terkedilmiş merkezleri ise etnik azınlıklar, siyahiler ve kente yeni göçenlerin gettoları haline dönüşmüşlerdir.

Engels'in 1800'lü yıllarda Manchester kenti için ifade ettiği kentin merkezinin köhneleşme süreci yaklaşık 100 yıl sonra İstanbul kentinin merkezi için benzer bir süreci göz önüne serecektir. "Eski Manchester'a ait olan yüzlerce ev, uzun süreden beri eski sahipleri tarafından terkedilmiştir. Sanayi çağının tarımsal bölgelerden buraya sürüklediği kitleler barınak diye bu eski evler arasındaki her boşluğu doldurmuştur. Toprak sahipleri ve belediyeler, buralar yeni baştan inşa edilirken bunları düzeltmek için herhangi bir şey yapmışlar mıdır? Tam tersine, serbest olan her köşeye yeni bir ev yapılmıştır." (Engels, 1994: 108).

Geç sanayileşmiş ülkelerde ise tarımsal yapıların çözülmeye başlamasıyla büyük çaplı göç hareketleri yaşanmaya başlamış, ciddi nüfus baskılarıyla yaşanan hızlı kentleşme süreci topraktaki mülkiyet yapısının sağladığı olanaklarla, göçmenlerin barınma sorununa geliştirdiği gecekondu çözümü çerçevesinde gerçekleşmiştir (Türkün, Kurtuluş, 2005: 13).

İkinci Dünya Savaşı sonrası tarımda makineleşmenin önünü açan Marshall Yardımı ile birlikte kırdaki tarımla uğraşan büyük nüfusların yerini makine almış, birçok köylünün yaptığı işi makinelerin yapmasıyla işsiz nüfus ortaya çıkmıştır. Makineleşme ile birlikte kırdaki işsiz kalan bu büyük nüfusların kente göç etmeye başlaması bu dönemin kentleşme pratiğinin en önemli olgusu haline gelmiştir.

İstanbul ise savaşlar sonrasında nüfusu giderek azalan bir kenttir. Nüfusun artması II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleşecektir. Yüzyılın başındaki 1 milyonluk nüfus eşiğine ancak 1950 yılından sonra tekrar ulaşabilmiştir. 1950'li yıllardan itibaren de nüfus artışı öncesine kıyasla oldukça hızlı gerçekleşmiştir. Bu da kentsel yerleşme alanının hızla genişlemesine neden olmuştur.

Tablo 1. 1927-1970 Sayım Yıllarına Göre İstanbul Nüfusu, Sayımlar Arası Yıllık Nüfus Artış Hızı.

YILLAR	SAYIM YILLARI NÜFUSU	NÜFUS ARTIŞ HIZI (%)
1927	806.863	
1935	883.599	11,36
1940	991.237	22,99

1945	1.078.399	16,86
1950	1.166.477	15,7
1955	1.533.822	54,75
1960	1.882.092	40,92
1965	2.293.823	39,57
1970	3.019.032	54,94

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları.

Nüfusun bu hızla artışı yerleşme pratiklerini de etkilemiştir. Bu dönem kentsel konut ihtiyacı doğmuş ve devletin bu talebe aynı hızla karşılık verememesi sonucunda kırdan kente göçen nüfus kendi çözümünü gecekondu yaparak bulmuştur. Bu gecekondular için en uygun alan büyük, boş, imarsız ve altyapısı olmayan kentin çeperindeki hazine arazileri olmuştur.

Haliç ve Marmara kıyısında gerçekleşen sanayileşme Eyüp sırtlarında, Taşlıtarla ve Rami taraflarında, Zeytinburnu ve Ümraniye’de ilk gecekondu semtlerini yaratmış (Yücel, 1996) ve bu gecekondular birkaç yıl içerisinde yayılmıştır.

Kentin eski merkezi ise boşalmış ve çöküntü mekanı haline gelmeye başlamıştır. Ahşap evlerin birçoğu yıkılmış, geriye kalanlar ise kente göç edenler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Azınlık nüfusu ise yerini Trakya’dan göçen ve Anadolu’dan kente gelen kırsal kesime bırakmıştır. Bu demografik bileşim kentin sosyal, kültürel hayatına ve tüketim biçimine de yansımıştır. Kent eski yerli/Avrupalı-Levanten/Batıcı-modern kültürlerden, bir yanıyla taşralı, öteki yüzüyle Amerikancı Modernist eğilimleri yansıtan daha farklı bir kültür bileşimi sergilemeye başlamıştır (Yücel, 1996).

Kentin imarı da buna paralel olarak gelişmiştir. Henri Prost tarafından yapılan plan 1950’li yıllarda hızla hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu kentin imarı sürecinde plana ek olarak devlet yöneticilerinin verdiği kararların da etkisi büyüktür. Sahil yolları, surları delen, tarihi yapıların üstünden geçen bulvarlar, meydan genişletmeleri, büyütülen limanlar, o güne kadar bütünlüğünü az çok koruyan doku, mekan ve yapıları da parçaladı ve yeni bir kent ölçeği oluşmaya başladı (Yücel, 1996).

19. yüzyılın ikinci yarısında Paris için yaşanan dönüşümün benzeri yaklaşık yüz yıl sonra İstanbul'da yaşanmıştır. III. Napolyon'un desteği ile Paris'te büyük ölçekli imar operasyonları başlatan Haussman, aslında sermayenin birinci çevrimde içine düştüğü krizi, yatırımları kente yönlendirerek çözmüştür. Haussman'ın geniş bulvarlar açma ve kent merkezindeki çöküntü alanlarını temizlemeye yönelik müdahaleleri, bu alanlardaki emekçileri yerinden ederken kentin daha önce olmadığı biçimde sınıfsal temelde mahallelere bölünmesine yol açmıştır. Böylece farklı sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma derinleşmiştir (Şengül, 2001: 22).

1940'lardan itibaren konakları terk edip apartmanlara yerleşen kentsoylulara benzer şekilde, büyük sanayi ve ticaret kuruluşları da Eminönü ve Beyoğlu'ndaki eski mekanlarından çıkıp, kentin kuzeyine taşınmaya başladılar. Böylece 1970'lerin ortasında ilk köprü'nün bağladığı Avrupa ve Anadolu kesimleri üzerinde, boşalan merkez, gelişen çevre ve onun da ötesinde yaygınlaşan sanayi ve plansız yerleşme alanlarından oluşan bir metropol gelişti (Yücel, 1996).

1950'lerde kentlerin sahip olduğu bu mülkiyet örüntüsü, bu mülkiyetin coğrafi dağılımı ve siyasi otorite, sermaye ve göçmen işgücü arasında kurulan fiili arazi bağlantısı Türkiye'nin hızlı kentleşme sürecindeki kentsel formu belirleyen temel etmen olacaktır (Kurtuluş, 2007). Devletin, sermayenin ve göçmen işgücünün üç önemli aktör olduğu gecekondulaşma süreci ile kırdan kente göçen işgücü en düşük maliyet ile kentin hazine arazilerine yerleştirilmiş ve siyasi otoritelerce buna göz yumulmasıyla sanayiye ucuz işgücü de sağlanmıştır.

İşçi sınıfı açısından kentsel yerleşme pratiği bu şekilde gelişirken orta sınıfın kentsel konut talebi üç şekilde karşılanacaktır. Birincisi; eski kent merkezindeki ahşap evlerin müteahhitlere kat karşılığı verilir apartmanlar yaptırılmasıdır. İkincisi; kent çeperindeki köylülere ait arsaların ya da büyük çiftlik arazilerinin emlakçılar ve spekülâtörler tarafından alınarak kentsel araziye dönüştürülmesidir. Üçüncüsü ise yine çeperdeki toprak sahiplerinin kendi arsalarını parsel olarak ayırarak kentsel araziye dönüştürmesidir. Devletin bu sürece katkısı ise kat mülkiyet yasası çıkartıp, parsellenen arazilere yapı ruhsatı vermekle olmuştur (Kurtuluş, 2007).

Gecekondu nüfus ile kentin yerleşik orta sınıfları arasındaki çelişki bu dönem boyuna varlığı sürdürmüş ve bu ilişki değişimlere uğramıştır. 1950'li yıllarda mevcut yapılarla gecekonducuların dışsal ve gerilimli bir ilişki içerisinde oldukları

gözlemlenirken, 1960'lı yıllar, gecekonducuları içselleştirme ve ekleme çabalarının yoğunlaştığı bir döneme işaret etmiştir. 1970'li yıllar ise bu çabaların mevcut yapı ve devlet içinde çelişkilere, bölünmelere yol açtığı bir dönem olmuştur (Şengül, 2012: 373).

İlk aşamada kentli orta sınıfın gecekondu yapılaşmasına karşı sert tepisini, sorunun büyük ve yapısal olduğunun fark edilmesiyle zamanla yumuşamıştır. Devlete ait olan arazilerin işgal edilmesi, daha sonra kırdan göçen yoksul nüfusun kente tutunma çabası olarak görülmeye başlanacaktır.

“Göçün ilk yıllarında devletin müdahalesizliğini, yerleşmenin maliyetini göçenlere ve topluma ödeten bir politika olarak açıklamak mümkünken, daha sonraki yıllardaki müdahalesizliğin arkasında giderek karmaşıklaşan yeni kentsel arazi bağlantıları yatmaktadır. Devlet artık kentsel toprakları doğrudan bir birikim aracı olarak gören yeni emlak-yatırım sermayesi ve büyük arazi spekülörleri ile yeni kentsel arazi bağları geliştirmekte ve alt sınıflar bu bağlantıların dışında kalmaya başlamaktadır.” (Kurtuluş, 2007).

1970'lerin sonuna doğru ülke, hem ekonomik hem siyasal anlamda büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. 1980 yılına gelindiğinde 24 Ocak Kararları olarak bilinen, ekonomide yapısal dönüşümleri içeren, siyasal ve toplumsal anlamda da uzun sürecek etkileri olacak olan yeni liberal ekonomiye geçiş sürecinin en önemli adımı atılmıştır. Bunun kentlere yansımaları da sermayenin kentleri işgali ve büyük kentsel dönüşümlerin yaşanması olarak görülecektir.

1.3.3.Üçüncü Evre: 1980 Sonrası Mekanın Sermayenin İkinci Döngüsü Olarak Yeniden Üretilmesi Sürecinde İstanbul'un Sosyo-Mekansal Dönüşümü

1980 yılları tüm dünyada sermaye birikim süreçlerinin kente odaklandığı, kentlerin bu yeni liberal dönemin gelişmesinde en önemli mekan haline geldiği yıllar olmuştur. Sermayenin kentleşmesi (Şengül, 2012: 380) olarak kavramsallaştırılan bu dönemin etkileri, Türkiye'nin kentleşme tarihine de damgasını vurmuştur. Kentler özel yatırımların merkezi haline gelmiştir. Merkezi ve yerel yönetsel ölçekler yeniden organize olarak, sermayenin ikinci döngüye kolayca kayabilmesinin yasal-yönetsel zemini hazırlandı.” (Kurtuluş, 2013:190).

Devletin hakim olduğu yatırım alanlarını piyasanın, özel sermayenin hakimiyetine bırakması, kentsel yapılı çevrede de sermayenin etkin biçimde dönüştürücü rol oynamasıyla kentleşme ile sermaye arasındaki ilişki gelişmiştir. Bu sürecin gelişmesinde her ne kadar devlet sürecin dışında tutulmaya çalışılmışsa da devlet, sürecin gelişmesi yönünde müdahalelerde bulunmuştur. Sermayenin kentleşmesi sürecinde devletin rolü bu süreci hızlandırmak üzerine olmuştur.

12 Eylül Askeri Darbesi, sermayenin kentleşmesi ve mekanın yeniden üretilmesi sürecini hızlandırmıştır. Bir önceki dönemde kentlerde gelişmeye başlayan muhalif hareketlere, kentteki işçi sınıfının sorunlarına çözüm üretmek amacıyla atılan adımlara en büyük engel, bu askeri darbe süreci olmuştur. Darbe sürecinden sonra kent mekanı sermayenin lehine yeniden üretilmeye ve dönüşmeye başlamıştır.

“Küreselleşme 1970’lerin ortalarında, ... finans piyasasının işleyişindeki kontrollerin kalkmasını meşrulaştırmak amacıyla çığ gibi yayıldı. Sonrasında, devletin sermaye akışını düzenlemek gücünün azalmasının kaçınılmaz olduğunu göstermekte kullanıldı; ulusal ve yerel işçi sınıfı hareketlerini etkisiz kılmaya ve sendikaların gücünü ellerinden almaya yarayan olağanüstü güçlü bir siyasal araç haline geldi. ...1980’lerin ortasına gelindiğinde ise piyasaların devlet denetiminden kurtarılacağı temasıyla girişimcileri yüreklendiren merkezi bir kavram haline geldi.” (Harvey, 2011: 27).

1980 yılı sonrası yeni liberalizmin tüm dünyayı her anlamda büyük bir dönüşümün içine soktuğu yıllardır. Yeni liberal ekonomi politikalarının yarattığı hızlı dönüşüm mekânsal anlamda da büyük dönüşümlerin etkeni olacaktır. Kentsel araziler serbest piyasa koşullarına uygun olarak meta haline dönüşecek ve mekan yeniden kurgulanacaktır. Buna bağlı olarak sınıfların mekanda gösterdiği yerleşme pratikleri de radikal biçimde değişecekler.

“Neoliberal ekonomi politikalarının dünyada yaygınlık kazanması, mekânsal yapılarda doğrudan ve dolaylı olarak bir dizi dönüşümle mümkün olabilmektedir. İkinci dünya savaşı sonrasında “modern kentin düşüşü” olarak da adlandırılan süreçte (Jacobs, 1961; Storper, 2004’ten aktaran Türkün, Kurtuluş, 2005: 13) alt kentleşme nedeniyle cazibesini kaybederek çöküntü alanlarına dönüşen kentin merkezi bölgelerinin yeniden yapılanması, yeni kentsel dönüşüm evresinin boyutlarından birini oluşturmaktadır. Batıdaki sanayi kentlerinin bir çoğu

“sanayisizleşme” olarak adlandırılan bir sürecin sonucunda ‘üretim mekanları’ olmaktan ‘tüketim mekanları’ olmaya doğru evrilmekte ve küresel ekonomi içinde servis sektörünün en önemli kazanç alanını oluşturduğu mekanlara dönüşmektedir (Urry, 1995’ten aktaran Türkün, Kurtuluş, 2005: 13). Batı kentlerinde sunulan hizmetlerin sermaye ve insan çekmede kullandığı en önemli araç da kentlerin bütün olanaklarının, bu arada geçmişinin de yeniden devreye sokularak farklı biçimlerde pazarlanır ve diğer kentlerle yarışır hale getirilmesidir (Fainstein ve Judd, 1999; Harvey, 1987; Zukin, 1991; Sadler, 1993; Storper, 2004’ten aktaran Türkün, Kurtuluş, 2005: 13)” (Türkün, Kurtuluş, 2005: 13).

Son 40 yılda büyük sermaye grupları saldırgan biçimde kentlere girmiş, sermayenin, emeğin ve devletin ürettiği mekanlara yoğun bir saldırı ve el koyma süreci hızla gerçekleşmiştir. Kent mekanında ilkel birikim ve mülksizleştirme stratejileriyle eşitsizlikler ve çelişkiler gözlemlenirken, işçi sınıfının kentte tutunma imkanları zorlaşmıştır (Şengül, 2012: 357).

Bu dönemde Türkiye’de yaşanan radikal kentleşme sürecinde ise devlet ve sermaye iki önemli aktör olacaktır. Devlet yapacağı düzenlemeler ile büyük sermaye gruplarına, kentte yapacakları radikal müdahaleler için kapı açacaktır. Kentin altyapı ve üstyapı sistemlerinin çoğu uluslararası büyük sermaye gruplarının inşaat ve yapı projeleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Bütün bu büyük kentsel projelerin toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul görmesinin nedenlerinden biri devlet tarafından uzun zamandır kentsel yapıyı çevre konusunda ihmalkar davranılması, diğeri ise gecekondü bölgelerinin uzun zamandır beklediği dönüşümün önünü açacak imar aflarının getirilmesidir.

1980’li yılların sonuna gelindiğinde kentin gecekondü mahallelerinde yaşanan sorunların devam etmesi, işçi sınıfının büyük sermaye lehine gelişen kentsel politikalardan olumsuz etkilenmesinin yanında orta sınıfın da derinleşen yapısal sorunlardan rahatsız olması sonucunda 1989 yerel seçimlerinden Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin zaferle çıktığı görülmüştür. ANAP’ın yeni liberal politikalarına tepki olarak SHP’yi yerel yönetimlere taşıyan kent sakinleri, 1994 yılı yerel seçimlerinde SHP’nin yerine bu sefer muhafazakar çizgide yer alan Refah Partisi’ni kent yönetiminin başına getirmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Refah Partisi’nden kopan

bir siyasi parti olarak Adalet ve Kalkınma Partisi kentin uzun yıllar sürececek yönetimini devralmıştır.

Bir diğer aktör olan devlet ise özellikle 2000'li yıllardan sonra kentsel politikaları ile bu süreci örtülü biçimde destekleyecektir. Kenti meta haline dönüştürecek ve büyük sermaye gruplarının kullanımına açacak olan imar yasaları çıkartacak ve yerel yönetimlere bu konuda geniş yetkiler verecektir.

Bu süreçte İstanbul, Türkiye'nin yeni liberal politikalar doğrultusunda şekillendiği sürecin merkezi haline gelmiştir. İstanbul'a yapılacak büyük kentsel yatırımlarla coğrafi eşitsizlik giderek artacak, İstanbul her anlamda ülkenin yükünü taşıyan kent durumuna gelecektir. Büyük sermaye gruplarının İstanbul'a çekilmesi sürecinde yerel yöneticilerin uyguladığı politikaların da payı büyüktür.

Kanal İstanbul, 3. Köprü, İstanbul Yeni Havaalanı gibi büyük kamu yatırımlarının İstanbul üzerinde kurgulanması, kentin üzerindeki yükü arttırmış ve ülkedeki coğrafi eşitsizliklerin büyümesine neden olmuştur. Yine büyük toplu konut projelerinin 2000 yılı sonrasında hızla kentin her yerine yayılması ve bu süreçte TOKİ gibi kurumlar ile birlikte kamu desteği sağlanması, devletin yeni liberal politikaların uygulanması konusunda destekler nitelikte politikalar ürettiğini göstermektedir.

Büyük toplu konut projelerinin uygulanmasında TOKİ büyük bir role sahiptir. 2018 yılında Başbakanlık'tan alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanan TOKİ'nin kuruluş amacı olan düşük gelirli aileler için sosyal konut üretimi yapmaktan giderek uzaklaşarak büyük çaplı konut projelerinin yürütücüsü konumuna geldiği görülmektedir. Hazine arazilerinin kullanılmasıyla, bürokratik birçok süreci de aşarak, hızlı bir biçimde yüksek rantlar sağlayan konut projeleri üreten bir kurum durumuna gelmiştir. İstanbul'un dağınık mülkiyet yapısının toplu konut projeleri üretilmesi önündeki engeli kaldırmak amacıyla, TOKİ kamulaştırma yetkisi gibi sahip olduğu birçok önemli yetkiyi kullanarak kentin önemli merkezlerinde toplu konut yapılabilmesinin önünü açmıştır.

Hem ulusal hem de uluslararası sermaye gruplarının kent arazileri üzerinde kurgulanan büyük ranttan pay alabilmek adına yatırımlarını inşaat sektörüne kaydırıldığı görülmektedir. Kent nüfusunun ihtiyacını aşacak şekilde üretilen konut sayısı, kentsel arazilerin alınıp satılabilen bir metaya dönüştüğünün göstergesidir.

İstanbul'un kentleşme evresinin bu son döneminde kentin merkezinde kalan tarihi bölgelerinde soylulaştırma süreci de yaşanmaya başlanmıştır. Köhnemiş kent merkezlerinde yaşayan dar gelirli ailelerin kentsel yenileme projeleriyle yerlerinden edilerek, bu alanlara orta-üst sınıf yerleşimcilerin tercih edeceği konutlar yapılması yoluyla mekanın soylulaştırılması sağlanmıştır. İstanbul'da Tarlabası, Sulukule, Ayazma, Başbüyük, Fener-Balat bölgesi gibi semtler soylulaştırma sürecinin yaşandığı bölgeler olmuştur. Buralarda yaşayan kent yoksulları şehrin dışına tahliye edilmiştir. Devletin kentsel politikaları ve büyük inşaat firmalarının yatırımlarıyla, sınıfların mekandaki yerleşme pratikleri, kentte yaşayan işçi sınıfının kent dışına tahliye edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu da sosyo-mekansal eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmuştur.

80 sonrası dönemde büyük sermaye grupları hızla büyüme göstermiş, kent içinde kalan büyük sanayiler kent dışına taşınarak desantralizasyon sürecini başlatmışlardır. Sermayede yaşanan bu büyük birikim neoliberal dönemin ruhuna da uygun olarak tüketim odaklı bir yapılaşma getirerek kentin her yerinde alışveriş merkezlerinin yükselmesine neden olmuştur. Sermaye kültürel organizasyonların da belirleyicisi olarak müzeler, sanat merkezleri, konser salonları inşa ettirmeye başlamıştır. Büyük sermaye Boğaz kıyısındaki yalılar ve Boğaz sırtları ile kentin Karadeniz'e yakın orman alanlarını yerleşme alanları olarak seçmeye başlamıştır (Yücel, 1996).

Yerleşme pratikleri ise İstanbul kent merkezinden oldukça uzaklara kadar genişleyecektir. Batıda Silivri ve Çatalca'dan, doğuda Gebze'nin ilerisine doğru yatay yönde ilerlerken, dikey olarak da çok katlı yapılar çoğalacaktır (Yücel, 1996). Yeni yerleşim alanlarında yeni kentsel kimlikler doğmakta, farklı sınıflar mekanda karşılaşmayacak biçimde ayrılmaya başlamaktadır. Karayolları çalışmalarının genişletilmesi ve araba kullanımının yaygınlaşması da orta-üst sınıfın kentin dışına yönelmesini kolaylaştırmıştır.

"Eski gecekondu mahalleleri, 1980'li yıllardan itibaren alt-orta, hatta orta sınıf yerleşmelerine dönüşürken; gerek kent içinde yerinden edilen yoksullar, gerekse kente yeni gelen göçmenlerin yaşadığı mutlak yoksulluk mekanları ortaya çıkmaya başlamıştır. ...Gecekondu mahallelerinde 3 tür değişim gözlemlenmiştir. Bazıları kentsel dönüşüm projeleri ile dönüşüm geçirirken, bazıları orta sınıfın kullanımı için

apartman olarak yenilenmekte, bazıları ise yeni göçlerle birlikte yoksulluk ve çöküntü alanlarına dönüşmektedir.” (Kurtuluş, 2007: 75).

Harvey, kent merkezi canavarını beslemek olarak adlandırdığı süreçte yapılan yeni kamu yatırımları, bir öncekini işe yarar kılmak içindir der. Özel-kamusal ortaklık demek, kamunun riskleri özelin ise karları toplaması demektir. Vatandaş ise hiçbir zaman gerçekleşmeyen faydayı beklemektedir (Harvey, 2011, 176).

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL’UN METROPOLİTEN ÇEPERİNİN OLUŞUMU VE ESENLER’İN KENTSEL GELİŞİMİ

2.1. METROPOLİTEN ÇEPERİN GELİŞİMİ

Mübeccel Kıray (Kıray, 2007) metropolitenleşme sürecini açıklarken merkez ülkeler ile az gelişmiş çevre ülkeler arasındaki farkları ortaya koymuş ve çevre ülkelerde tek hakim şehir olarak çevresindeki diğer yerleşmeleri etkileyen bir büyük şehrin ortaya çıktığından bahsetmiştir. Az gelişmiş ülkeler için gerçek bir metropoliten alanın oluşumu için 1965’li yıllardan sonrasını işaret etmiştir. Bu ülkeler için en önemli ortak özelliklerden biri olarak tarımdaki yapısal dönüşümler sonucunda topraktan kopan nüfusun kente göç etmesi ve metropoliten alan içindeki bütün yerleşimleri etkilemesi sürecine vurgu yapmıştır.

“Hızla topraktan kopan nüfusun tek hakim şehir konut stokunda kendine yer bulamayan kırsal kökenli göçeni hemen şehrin dış sınırına bitişik yerleşmiştir. Sonra hızla şehirden taşmış ve hemen şehir çevresinde kısa mesafede yerleşmiş istihdam olanağı yaratan orta ve küçük sanayinin çevresinde kendi düşün standartlı konutunu (gecekondu) yaparak yerleşmiş, az gelişmiş ülke metropoliten alan ve banliyösünü geliştirmeye başlamıştır. Önce şehre ya da diğer yerleşmelere bitişik olmayan bu sanayi ya da gecekondu alanları yan alt şehirleri giderek büyümüş yayılmış birbiri ile birleşerek metropoliten kentlerin büyümesini gerçekleştirmişlerdir. ” (Kıray, 2007: 158).

Kırdan kente göç eden büyük nüfus gruplarının yerleşme pratiklerine bakıldığında kentsel saçaklanma ve metropoliten çeper kavramlarına dikkat çekmek gerekmektedir.

2.1.1. Metropoliten Çeper ve Kentsel Saçaklanma

Kavramı

Metropolitenleşme kavramı sanayileşmiş ülkelerin kentleri için kullanılan sanayinin, ticaretin, sosyal yaşamın, kültürel faaliyetlerin merkezi durumunda olan büyük bir kent merkezin ile birlikte kentin çevresini de her anlamda etkisi altına almış bir alanı ifade etmektedir. Metropolitenleşmiş bir alandan bahsettikten sonra bu

metropolitan merkezin bitişiğinde yer alan bölgenin dönüşümünden de bahsetmek gerekmektedir. Kentin hemen bitişindeki bu alana metropolitan kent çeperi denilmektedir.

“Çeper kavramı ilk kez 1937 yılında T.L.Smith tarafından ortaya atılmış ve ‘kentin yerleşik/bitişik alanlarının dışındaki yapılanmış alan’ olarak tanımlanmıştır. Pryor ise çeper alanını, büyümekte olan şehir merkezi ile onun kırsal hinterlandı arasında kalan alan, bir başka deyişle net olarak tanımlanmış, iki kutup (kır/kent) arasında kalan alan olarak tanımlamıştır.” (Özdemir, 1993: 24).

“Kentsel çeper ise ana kente ilişki içinde olan, ana kente bitişik ya da yakın olan, konut yoğunluğu tüm çeper alanı ortalama yoğunluğundan yüksek olan konut ticaret, sanayi türü arazi kullanımlarının ve tarım dışı boş alanların gözleendiği alan olarak tanımlanmakta ve bu alanlarda arazi kullanımında daha hızlı bir dönüşümün ve ana kente düzenli günlük gidiş gelişin gözleendiği belirtilmektedir.” (Özdemir, 1993: 24).

Kentsel saçaklanma kavramı ise sanayi alanlarının kent merkezinden desantralizasyonu süreci ile birlikte konut alanlarının da bu merkezden uzaklaşma hareketine dahil olması olarak açıklanabilir. Büyümekte olan kentlere bakıldığında önce sanayi alanlarının merkezden taşındığı görülmektedir. Buna paralel olarak işgücü ihtiyacını karşılamak için sanayi alanlarının etrafında konut alanlarının çoğaldığı gözlemlenir. Kentsel altyapı ve üstyapı hizmetleri de bu desantralizasyon sürecine paralel olarak gelişir. Bu birbiri ile etkileşim halindeki süreç sonucunda kentsel saçaklanmayı getirir. Kentler merkezden çepere doğru genişler ve zamanla boşluk bırakmadan yayılırlar.

Kıray (Kıray, 2007), kentsel saçaklanmayı açıklarken kentin üç mntıkasından bahseder. Birinci mntıka yani ekonomik faaliyetlerin yönetildiği yer olan merkez mntıkasıdır. İstanbul için düşünüldüğünde Eminönü, Taksim, Karaköy bu merkezi mntıka olarak düşünülebilir. Üretim merkezleri buralarda olmasa bile birçok faaliyet alanının yönetim merkezi bu semtlerdir. Kentler büyürken böyle merkezi bölgelerden şehrin çeperine doğru ilerleyen yollar boyunca üretim alanlarının yerleştiği görülmektedir. Bu yayılma ile birlikte kentin ikinci mntıkasının oluştuğu söylenebilir.

İkinci mıntika merkezin bitişiğinde işyeri ve konut alanlarının iç içe geliştiği alanlardır. Bu alanlar merkeze sığmayan küçük imalathanelerin şehrın dışına taşınması ile gelişir. Bu imalathaneler ile birlikte işgücü de buradaki konutlara yerleşir. Bu bölgede yaşayanlar ise şehrın daha dış bölgelerine taşınır. Bu geçiş bölgeleri zamanla köhneleşen mekanlar haline gelirler. İstanbul'un Tarlaabaşı, Tahtakale gibi bölgeleri bu geçiş bölgelerine örnek olarak verilebilir.

İkinci mıntikanın küçük imalatçılar tarafından işgal edilmesi ile buradan uzaklaşan orta sınıf ise İstanbul'un şişli, Fatih, Nişantaşı, Kurtuluş, Edirnekapı gibi bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu semtler bu yerleşim pratiği sonucunda iyice sıkışınca kentin banliyölerinde inşa edilen kapalı güvenliklil konut bölgelerine taşınırlar. Böylece kent, çepere doğu genişler. Bu süreçte kentler mekanda, merkezden çepere doğru yayılırken, gecekonduların ve müstakil konutların yerini çok katlı apartmanlar alır.

Bu yeniden yerleşme sürecinde kendisine yer bulamayan alt gelir grubu ise kentin çeperindeki boş arazilere gecekondu yaparak kendi çözümlerini üretmişlerdir. İstanbul'da kent çeperlerinin yerleşim bölgeleri olarak dönüşmesindeki en önemli olgulardan biri gecekondu olgusudur.

Kıray'a göre kırdan koparak kente gelenlerin, kentle bütünleşmesi için belirli bir güvenlik duygusuna ulaşması gerekir. Akrabalarının ve hemşerilerinin gecekondualarının yanında bir gecekondu sahibi olarak bu güvenlik duygusunu geliştirir. Köydeki küçük toprağı da onun için bir güvencedir. Bu yerleşme organizasyonu içinde şartlarını iyileştirmeye çalışır. Gecekondu mahalleleri bu süreçte kalıcılaşır ve alt-orta sınıf mahallesine dönüşür (Tekeli, 2000: 30).

Kentin saçaklanması sürecinde en önemli etmen kırdan kente göç eden nüfusun yerleşme pratikleridir. Göç, mekandaki yerleşme organizasyonunu yeniden kurgulamıştır. Merkezden dışarıya doğru birbirini iten nüfus kentin çepere doğru genişlemesini sağlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren İstanbul'da yaşanan saçaklanma süreci günümüze kadar devam etmektedir. 1950'lerden sonra yaşanan göç dalgası, İstanbul birinci metropoliten çeperin oluşmasına neden olmuştur. 1980 sonrası yeni liberal politikaların kent üzerinde yarattığı etki ile birlikte ise kentin, birinci metropoliten çeperin sınırlarını da aşması sonucu ikinci metropoliten çeper oluşmuştur.

Günümüze gelindiğinde ise kuzeyde 3. Köprü ve Yeni Havaalanı, doğuda Marmaray hattının Gebze'ye kadar uzatılması Batıda ise Metrobüs ağının Beylükdüzüne kadar ulaşması ve toplu konut projelerinin İstanbul'un büyük boş arazileri üzerine yapılması sonucunda İstanbul'un bu sınırları da aşarak Kuzey, Doğu ve Batı sınırlarına doğru hızla yayıldığı gözlemlenebilir. Bu yayılma sürecinde sanayi alanlarının yer seçimleri, ulaşım ağının güzergahı ve büyük kentsel projelerin etkisinin oldukça önemli olduğu görülmektedir.

2.1.2.Tarihi Kent Merkezinin Çevresinde Mülkiyetin Durumu

İstanbul'un 19. yüzyılın sonundan Cumhuriyet'in inşa sürecine kent merkezinde yaşanan dönüşüme baktıktan sonra kentin çeperinin ne durumda olduğu ve bu dönemde nasıl bir dönüşüm süreci geçirdiğini incelemek gerekir. Dönemin kentsel arazi bağlantıları günümüz kent formunun oluşma biçimini anlamlandırmak ve somut bir mekânsal organizasyon şeması çizmek adına fikir vermektedir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin eski başkenti olan ve her anlamda hırpalanmış, yorgun bir profil çizen İstanbul'un, Cumhuriyet sonrası büyüme alanına kaynaklık edecek kırsal topraklardaki arazi stoku şu şekildedir: Devlet hazinesine devrolmuş araziler, özel mülk statüsündeki büyüklüğü 5000-7000 arasında değişen büyüklü küçük çiftlikler, vakıf arazileri ve küçük köylünün geçimlik üretimini sürdürdüğü 10-150 dönüm büyüklüğünde tarlalar (Kurtuluş, 2007).

"Sanayi öncesi dönemde sarayda yaşayanların ve diğer eşrafın mevsim değişikliğine uygun olarak şehrin sayfiye bölgelerinde zaman geçirdikleri bilinmektedir. Yazlık saraylar, av köşkleri, Anadolu'daki bağ ya da yayla evleri gibi yerleşmeler tüm toplumlarda gözlemlenmiştir. 19. Yüzyıldan sonra ise çevre zenginliğini merkez toplumlara akıtanların elinde eskiye kıyasla büyük bir gelir birikince tren ya da atlı arabalarla ulaşılabilen mesafelerdeki geniş arazilerde daimi konutlar edinmişlerdir. Ya da yılın belirli aylarında oturan sayfiye köşkleri ve evleri ortaya çıkmıştır." (Kıray, 2007: 160).

Demiryolu ağının genişlemesi, otobüs, minibüs hatlarının artması, daha sonraları otomobil sahipliğinin çoğalması ile sayfiye yeri olarak görülen bu alanlar orta sınıf yerleşim birimi olarak gelişmeye başlamıştır.

Savaş sonrası dönemde bu büyük arazi stoku mübadele sonrası gelen nüfusu yerleştirmek için kullanılmıştır. Mübadele ile ülkeden ayrılan nüfus 1,5 milyon civarındayken, ülkeye gelen nüfus yaklaşık olarak 400 bin civarındadır. Savaşın vermiş olduğu ticari faaliyetlerdeki duraksama, bürokrasinin Ankara'ya taşınması ve mübadele ile giden nüfus düşünüldüğünde mübadele ile gelen nüfusun yerleştirilmesi, arazi stoku oranı da düşünüldüğünde zor olmamıştır.

“19. yüzyılın sonunda mali krizde olan Osmanlı Sarayı, Anadolu'nun batısındaki geniş miri çiftlikleri yerel beylere satarak maliyeyi rahatlatmaya çalışırken, İstanbul çevresinde, hanedan mensuplarına ait özel mülk çiftliklerin bir kısmı da mali sıkıntı içinde olan sahipleri tarafından Balkanlardan gelen çiftlik ağalarına ya da gayrimüslim tüccarlara satılmaktaydı. İstanbul'un işgalinin sona ermesi ve kurtuluş savaşı yıllarında çok sayıda gayrimüslimin ülkeyi terk etmesiyle harap vaziyette kalan çiftlik ve arazileri Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra hazineye devredilmiştir.” (Kurtuluş, 2007).

19. yüzyılda daha çok Müslüman asker bürokrat elit ve yerel eşrafa ait geniş çiftlik alanları ve diğer özel mülk arazileri yeni medeni kanun ile özel mülk statülerini korumuşlardır. Osmanlı'da padişah vakıflarına ait olan ve özel kişilerin mallarını vakfetmesiyle oluşan büyük vakıf arazileri ise Vakıflar Genel İdare'sinin kontrolüne geçmiştir (Barkan, 1980'den aktaran Kurtuluş, 2007: 71).

Bu dönemde kurulan Milli Emlak İdaresi, elindeki toprakların büyük kısmını tahsis ya da satış yoluyla elinden çıkarmış, Emlak Kredi Bankası'na devrolan arazilerin küçük bir kısmı amacına uygun olarak memura ucuz konut üretimi için kullanılırken, büyük bir kısmı satış yoluyla elden çıkarılmıştır. Siyasi otorite elindeki geniş arazi stokunu, mekânsal modernizasyon için kullanırken, bir yandan da dönemin politik seçkinleri ve büyük toprak sahipleri ile hazine arazilerini özel mülkiyete dönüştürmüştür (Kurtuluş, 2007).

Hem bu dönemde hazine arazisi niteliği kazanan büyük topraklar hem de hazine arazisinden özel mülkiyete geçişi sağlanan bu araziler 1950'li yıllardan sonra kırdan kente göç eden ciddi bir nüfusun yerleşme pratiğinde önemli mekânsal altyapıyı oluşturacaktır. Böylece kentin makro formu ve kent metropoliten çeperi bu arazi altyapısı üzerinde şekillenecektir.

2.1.3. Birinci Metropoliten Çeper

1940'ların sonlarına kadar Ankara dışındaki kentlerde nüfus ve büyüme baskısı olmadığı için kentlerin çeperindeki arazilerde herhangi bir arazi kullanım değişikliği baskısı da yoktur (Kurtuluş, 2013: 201).

1950-1970 yılları arasında kent çeperlerinde yaşanan dönüşüm erken sanayileşmiş ülkelerin kentlerinde büyük ölçekli modern orta sınıf banliyöleri olarak yaşanırken, İstanbul gibi geç sanayileşmiş ülkelerin kentlerinde iç göçlerin yarattığı büyük nüfus hareketleri metropoliten çeperde kendine has yerleşme pratikleri göstermiştir (Kurtuluş, 2010). İstanbul'un metropoliten çeperini saran geniş çiftlik arazileri bu yerleşme pratiğinde kullanılan en önemli arazi biçimi olmuştur. 1950'lere kadar büyük değişimlerin görülmediği metropoliten çeper, bu tarihten sonra iç göç baskısıyla gecekondulaşmanın görüldüğü alanlar haline gelmiştir. Dönemin sanayi kuruluşlarına da yerleşme imkanı sağlayan bu araziler, sadece işçi sınıfının değil orta sınıfın kent merkezinden uzaklaşarak modern konut alanları oluşturmaya da imkan sağlamıştır.

Göçmenlerin, eski çiftlik yollarından başka yolu dahi olamayan bu altyapısız arazilere yaptıkları izinsiz konutlarla, metropoliten çeperin ilk halkası, gecekondu mahalleleriyle sosyo-mekansal olarak yapılaşacaktır. Bu nedenle İstanbul'un metropoliten makro formunun biçimlenmesinde, gecekonduyla kentleşen metropoliten çeper, dönemin kentleşmesinin niteliğini belirlemektedir (Kurtuluş, 2010).

"Gecekonducular genellikle hazine arazisi olarak betimlenen, pek çoğu 19. Yüzyılın sultan ya da vakıf çiftliklerinin arazileri üzerinde yerleşmiştir. Bu çiftliklerin bir kısmı 1947 yılında belediyenin yayımlamış olduğu İstanbul Sanayi Bölgelerine ait Talimakname'de sanayi bölgesi olarak ilan edilmiş alanlarda yer almaktadır. Bunlar, Avrupa yakasında Rami, Maltepe, Davutpaşa, Kazlıçeşme, Zeytinburnu, Yeşilköy ve Bakırköy'ün mücavir alanları ile; Anadolu yakasında Maltepe, Kartal ve Kadıköy mücavir alanlarıydı (Şenyapılı). 1950'li yıllarda bu mücavir alanlarda yer alan çiftliklerin arazilerinin hızla yerleşime açılması (gecekonducular ve parselasyon yoluyla) tesadüfi değildir. Bu dönemde metropoliten çeperdeki hazine arazilerinin, gelişmekte olan kentsel sanayilere ucuz emek deposu oluşturacak olan kırsal göçmenler tarafından işgal yoluyla yerleşime açılmasına müdahale edilmemektedir.

Göçmenlerin, kamuya ait sahipsiz arazilere, yerleşme maliyetini tamamen kendileri ödeyerek yerleşmeleri, metropoliten çeperin kentsel mekan olarak yeniden üretimi anlamına geliyordu.” (Kurtuluş, 2010).

Bu dönemde metropoliten çeper, kentin emekçi sınıflarının konut ihtiyacının yönlendirdiği özgün yerleşme modelleriyle kentleşmektedir. Bu süreç, birinci Boğaz Köprüsü ve çevre yollarının inşasıyla birlikte, kentin merkezi ile çeperi arasındaki boşluğun da hızla dolması ve merkezle çeperin bütünleşmesiyle sonuçlanacaktır (Kurtuluş, 2010).

2.1.4. İkinci Metropoliten Çeper

1980’lerin ortasından itibaren İstanbul’un Metropoliten çeperi, artık tamamen yapılaşmış ve merkezle bütünleşmiş olan birinci çeperin dışında oluşan yeni bir çeperdir. İstanbul’un 2000li yıllardaki metropoliten makro formunun oluşumunda, bu yeni çeperdeki arazi mülkiyet örüntüleri ve arazi büyüklükleri önemli rol oynamaktadır (Kurtuluş, 2010).

İstanbul, metropol kentlerde yaşanan neoliberal kentleşme sürecine, artık tamamen dolmuş olan birinci çeperi aşırp ikinci bir çeperin oluşumu ve bu çeperin uluslararası sermayeye açılması ile dâhil olmuştur. İkinci çeper, İstanbul’un kentleşme serüveninin üçüncü evresine büyük oranda ev sahipliği yapacaktır. Kentler hızla sanayisizleşmektedir. Sanayi kentin dışına doğru itilmekte ve kentin merkezi hizmet sektörüne açılmaktadır. Kentin bu ikinci çeperi büyük toplu konut projelerinin mekanı olmaktadır.

“Kent merkezlerindeki mülkiyet hakları, büyük şirket ve şirket gruplarının ofislerinin bulunduğu gökdelenler, çok katlı lüks alışveriş merkezleri, lüks oteller ve lüks konutların inşası için el değiştirirken, kentlerin çeperlerindeki araziler, büyük toplu konut projeleri, alışveriş merkezleri ve bazı kentsel fonksiyonların desantralizasyonun projelerine uygun olarak hızla imara açılmıştır. Bu projeler için gerekli arazi ise, hazine arazilerinin yanında geniş özel mülk çiftliklerinin satın alınması veya kamulaştırılması yoluyla edinilmiştir.” (Kurtuluş, 2007).

Harvey kent dışına doğru genişlemeyi burjuva ütopyası olarak kavramsallaştırmıştır. Banliyöler, şehrin kenarları, şehir dışı şehirler çoğaldıkça

tarımsal arazi kaybı yaşanmıştır. Bu yerleşimler için gereken ulaşım altyapısı gibi ihtiyaçlar nedeniyle kamu fonları buralara aktarılmıştır. Müteahhitler bu güvenli şehir dışı konformizmini, önce kent merkezinde başlayan sonra da yayılarak iç banliyölere ulaşan çökme ve dağılmaya karşı bir deva olarak pazarlamışlardır (Harvey, 2011: 174).

“Varlık ve iktidarın dağılımındaki coğrafi farkların artması kronik eşitsiz coğrafi gelişime tabi bir metropoliten dünya yaratıyor. İç banliyöler bir süre kent merkezinden dışarıya kaynak çekti ancak var olan kaynaklar ya yoksulları, imtiyazsızları ve marjinalize edilenleri açıkça dışlayan şehir dışındaki şehirlere doğru uzaklaşmakta, ya da kendini banliyö “özel-topyalarının” ve kapalı sitelerin yüksek duvarları arkasına kilitlemektedir.” (Harvey, 2011: 187).

“Metropoliten büyümenin bu aşamasında, birinci çeperin kentle bütünleşmesinden dolayı kent içinde kalan sanayiler ve kentsel hizmetlerin (şehirlerarası ulaşım, taşımacılık, kuru ve yaş sebze halleri, mezbahalar) yeni çepere çıkarılması, bu sektörlerdeki işgücünü de kentin çeperine itmektedir. Sanayinin ve kentsel hizmetlerin desantrilizasyonu için gereken büyüklükteki arazilerin büyük bir kısmı da yine bu özel mülk çiftlik arazilerinin kamulaştırılması ile gerçekleştirilmiştir (Kurtuluş, 2000’den aktaran Kurtuluş, 2007). İstanbul’un Avrupa yakasındaki yeni otagarı ile yaş e kuru gıda hallerinin merkez dışına çıkarılmasına, kente yakınlığı bakımından 19. Yüzyılın önemli özel mülk çiftliklerinden olan Ferhat Paşa ve Cicoz Çiftlikleri; kentsel sanayilerin ve büyüyen medya sektörünün merkez dışına çıkarılmasında ise İkitelli Çiftliği, sahip oldukları büyük araziler ile bu dönüşümün olumsal faktörleri olarak rol oynamışlardır.” (Kurtuluş, 2007).

2.2. ESENLER’İN KENTSEL GELİŞİMİ

2.2.1.Esenler’in Tarihi Gelişimi

23 Şubat 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nin “nahiyeler Bakırköy kazasının Mahmudbey ve Yeşilköy kazalarına bağlı bazı nahiye ve köylerin isimleri şu suretle değiştirilmiştir: Avas Atışalanı. Litros Esenler, Vidos Güngören. Çıfıtlıburgaz Bağcılar, Ayapa Kirazlı. Nifos Kocasinan, Ayayorgi Kayabaşı.” (<https://www.cumhuriyetarsivi.com/cumweb/html/>) İfadesi ile duyurduğu habere göre o zamana kadar Litros adı ile anılan köyün ismi Esenler olarak değiştirilmiştir.

Bugünkü Esenler sınırları içinde bu tarihten önce Litros ve Avas isminde iki köy olduğu bilinmektedir.

“1939 yılına kadar köy Litros adında bir köy olan Esenler, Osmanlıca kaynaklarda Litroz, Litrus ya da Litros, Lidros, Lituruz, Yunanca kaynaklarda ise Litre, Litres ya da Lit şeklinde geçmektedir. Bir söylentiye göre, Litros Köyü, Hristiyanlığı kabul eden ve çevre köylerde yaşayan halkın etkisi ile zamanla Yunanlaşan Çingeneler tarafından kurulmuştur. Hekim August J. Mordtmann’ın “Esquisse Topogfaphique de Constantinopole” adlı kitabında Litre adını taşıyan bu köyün Bizans devrinde Arete olarak bilinen yer olduğu söylenmektedir. Köyü ziyaret eden Mordtmann bölgenin susuzluktan muzdarip olduğunu ve buradan denizin bile görünmediğini not etmektedir. Bugünkü Atışalanı’nın yerinde Avas adlı bir köy bulunmaktaydı ve Avas Köyünün adı Osmanlı kaynaklarında Avasu, Avasya, Gavas, Avas, Avaz, Kavasköy şeklinde yazılırken; Yunanca kaynaklarda da benzer söylenişleri ile Avasson, Avason şeklinde yazılmaktadır. Bu ifade halk arasında Avasköy/Kavasköy ya da Avas şeklinde kısaltılarak yakın bir zamana kadar kullanılmaya devam etmiştir.” (Güldal, Uçar, 2013).

1453 yılında İstanbul’un fethedilmesinden sonra şehir, klasik Osmanlı şehir idaresine uygun olarak yeniden düzenlenmeye başlanmıştı. Şehir ilk olarak; İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere dört ayrı kadılığa bölünmüştür.

İstanbul kadısına bağlı olmamakla beraber, protokolce ondan aşağı olan; Eyüb, Galata, Üsküdar kadılarının idare ettiği bölgeye “Bilad-ı Selase” deniliyordu. Bu üç kadının da bölgeleri dâhilinde ayak naibi denen vekilleri vardı. İstanbul surları dâhilinde ve Bilad-ı Selase’de (Eyüb, Galata, Üsküdar) kırk adet nahiye yani ayak naibi vardı (Ortaylı, 2008).

Litros ve Avas Köyleri bu üç kadılık içinde sınırları Çatalca ve Silivri’ye kadar uzanan Eyüp Kadılığına bağlı iki köydür. Eyüp Şer’iyye Sicilindeki bir belgede Litros’tan bahsedilirken, Litros Köyü “Havâss-ı Refi’a Kazasınamuzâfe (bağlı) Çekmece-i Sağır (Küçük Çekmece) Nahiyesine tâbi” şeklinde bir ifade ile anlatılmaktadır (Güldal, Uçar, 2013). Küçükçekmece Nahiyesi, Osmanlı-Rus Savaşı sonrası tahrip olup, nüfus kaybettiği ve küçüldüğü için 1910 yılında Bakırköy’e bağlanmıştır. Dolayısıyla Litros ve Avas Köyleri de bu tarihten itibaren Bakırköy’e bağlı iki köy olmuştur.

Osmanlı ordusunun sefer güzergâhında ve haberleşme ağı üzerinde yer alan Esenler önemli bir konum üzerindeydi. Osmanlı Kadı sicillerinin incelenmesi sonucu Esenler'in o dönemdeki sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Eyüp kadı sicillerine göre Litros köylülerinin askeri birliklerin yiyecek ve yakacak ihtiyaçlarının karşılanması için zaman zaman toplanan Sürsat Vergisi ile Osmanlı'da Müslüman olmayan halktan alınan Cizye Vergisi verdikleri görülmektedir. Yine kadı sicillerinde bu dönemde Litros köylülerinden kişi başına 10 kuruş vergi alındığı ve bu vergi miktarından, köylülerin edna yani fakir sınıfına tabi olduğu bilinmektedir (Güldal, Uçar, 2013).

"İstanbul'da Bahçe-i Hassa, Vâdî-i Büzürg, Beşiktaş, Çubuklu, Bali Sinan, İskender Paşa, Davut Paşa, Kiremitlik, Halkalı, Haydarpasa, Fener, Mehmet Paşa, Piyale Paşa, Mahmut Paşa, Kandilli, Mandıra-i İrova, Yenikapı, Mandıra-i Miri ve saire yerlerde Hükümdar ailesine ait bahçe ve bostanlar bulunmakta idi. Ali Beşe'nin mütevellî olduğu bir başka bostan da Davut Paşa'daki bostan idi. Ancak bu bostan Davut Paşa İskelesinden başlayarak Davut Paşa Caddesine kadar uzanan çok geniş bir alanda bulunmakta idi. 1661'lerde Davut Paşa Bostanı Vakfının Litros Köyü sınırları içinde bazı mülk alımı yaptığı görülmektedir. Eyüp Sultan kadı sicillerine göre Litros sakinlerinden Angeli oğlu Yorgo adındaki bir zimmî, bu vakfa, vakıf temsilcisi Ali Beşe vekâletıyla bir tarafı Hristodoli adlı bir şahsın mülküne komşu ve diğer üç tarafı yol ile sınırlı bir dükkân ve ahırını istiğlâl yoluyla her bir kuruşu yedişer dirhem olmak üzere toplamda yüz riyali kebir kuruşa satmıştır. Aynı şahıs sattığı bu mülkünü daha sonra işletmek üzere bir yıllığına bin beş yüz akçeye kiralamıştır. Aslında vakfın bu mülk alımı Litroslu Yorgo'ya yapılmış mühim bir yardım ve kredi idi. Çünkü Osmanlı yönetimi "istiğlâl" yolu ile satışları faizsiz borç verme yöntemi olarak kullanmıştır. Buna göre borç isteyen birisi bir vakfa ya da şahsa giderek istediği kadar borç alıp, bunun karşılığında evini ya da arazisini alacaklıya ipotek etmektedir." (Güldal, Uçar, 2013).

Bu bilgilerden yola çıkarak gayrimüslimler ile Müslüman toplum arasında borç alıp vererek ya da mülk satışları yaparak ekonomik ilişkilerinin olduğu ve birbirlerine yardım ettikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca yine Eyüp Kadı Sicillerine göre Litros köyünde düğün ve eğlencelerde çalgı çalan kişilerin olduğu, köy halkının çarık imalatı, süt satışı, üzüm bağı ve şarapçılık gibi işlerle uğraştığı ve bir bakkalın da olduğu bilinmektedir (Güldal, Uçar, 2013).

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul sadece sur içinde kalan kısım olarak bilinirdi. Sur içine kalan bu tarihi yarımada İstanbul, yalnızca burada yaşayanlara şehirli denilmekteydi. İstanbul idari anlamda Dersaadet yani saadet kapısı denilen sur içi İstanbul ve Bilad-ı Selase yani üç belde olarak ayrılmıştı. İstanbul'un banliyösü denilebilecek üç beldesi Galata, Üsküdar ve Eyüp kadılığı dışında kalan yerleşim bölgeleri 19. Yüzyıla kadar Mülhakat yani eklenti denilen birer köydüler (Behar, 2010). Litros köyü de İstanbul surları dışında kalan bu eklenti köylerden biridir.

“15. yüzyıla gelindiğinde şehrin nüfusu çok azalmıştı. Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te aldığı şehrin toplam nüfusu en makul tahminlere göre ancak 50.000 kişi civarındaydı. ... Fethedilen bu içi boş kenti doldurmak, imparatorluğun başkentini yeniden meskun ve mamur kılmak gerekiyordu. Fatih'in ilkin Anadolu halkını İstanbul'a gelip yerleşmeye davet ettiği, bu davet yetersiz kalınca da zorunlu bir göç ve iskan politikası uyguladığı biliniyor. Anadolu ve Rumeli'nin çok çeşitli yerlerinden getirilenler İstanbul'a yerleştirildiler.” (Behar, 2010: 354).

İstanbul'un fethinden hemen sonra hem sur içi bölgesinde hem de İstanbul'un çevresinde iskan politikaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Savaşta yeni çıkmış olan İstanbul'u hem canlandırmak hem de imar etmek için Osmanlı tebaası ve savaşta esir alınanlar bu bölgelere yerleştirmiştir. Böylece hem toprak ekilip biçilerek üretim sağlanacak hem de iskan politikalarıyla bölgeye şekil verilebilecektir.

Bu çerçevede 1454-1463 yılları arasında şehrin taşra kesimlerine Sırbistan, Mora ve Bosna'nın fethiyle esir alınan birçok gayrimüslim iskân edilmişti. Akabinde 1466'da Arnavutluk Seferi, 1479'da Kefalonya ve Zente'nin fetihleriyle de elde edilen esirlerin büyük bir kısmı İstanbul'un çevresine yerleştirilmişlerdi. Bu bağlamda Litros'a da, bu köydeki insanların Rumca isimlerinden anlaşıldığına göre Mora ve benzeri yerlerden insan getirildiği bilinmektedir (Güldal, Uçar, 2013).

İstanbul için güvenilir ve çağdaş anlamda bir nüfus sayımı ancak 19. yüzyılın sonlarında yapılabilmektedir. Daha öncesi için nüfus bilgilerine ancak tahrir ve temettüat defterleri ile Avrupalı seyyahlar tarafından yapılan tahminlerden ulaşılabilmektedir.

“Var olan sayım ve yazımlar da (cizye defterleri, avarız hanesi kayıtları vs.) ya vergi toplama ya da askere alma amacıyla yapılmış olduklarından pek güvenilir değildir.” (Behar, 2010: 355). Daha öncesinde yapılan nüfus sayımları vergi düzeni açısından gerekli olanlar dışarıda bırakılarak yapıldığı için güvenli değildir.

Haslar Kazasına ait 1498 tarihli Tahrir Defteri Litros Köyü ile ilgili sayısal bilgi alabileceğimiz ilk Osmanlı kaynağıdır. İlk kez Ömer Lütfi Barkan tarafından tedkik edilen bu defterde, Haslar Kazasına bağlı köylerdeki çiftçilerin durumlarıyla ilgili çok mühim bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda 1498 yılında Litros'ta "ortakçı" denilen ve genel olarak toprağa yerleştirilmiş gayrimüslim köleler yaşamaktadır. Bu köleler zamanla hürriyetlerini de kazanıp reaya statüsüne geçeceklerdir. Defterde köylülere "ortakçı kul" da denilmekte olup yaşadıkları köyler için ise "kulluklar" ifadesi kullanılmıştır. Barkan, bu nevi şahsına münhasır bir hukuka tabi olan köylerin mıntıkalarını da tespit etmiştir (Güldal, Uçar, 2013).

Bu bağlamda ortakçılar: 1- İstanbul civarındaki Litros ve Avas köylerinin de tabi olduğu Haslar Kazasında ve reaya ile karışık bir halde, 2- Bursa ve Biga civarında, 3- Batı Anadolu'da, 4-Edirne ve Konya civarında bulunmaktaydılar.

Devlet, bu köylerde yaşayan köleleri büyük çiftliklerde ırgat gibi çalıştırmak yerine hür insanların arasında küçük çiftçi işletmeleri üzerinde kendi hesaplarına çalışır bir hale sokmak için lazım gelen toprak, tohum, hayvan vesaire gibi alet ve malzemeyi temin ederek müstakil bir çiftçi gibi toprağa yerleştirilmelerini uygun görmüştür. Dolayısıyla bu insanlar hakiki köle ile hür köylü arasında bir hukuki statüde durmaktaydılar. Nitekim hukuken hür olarak kabul edilen reayadan farklı olan bu insanlar resmen azad edilinceye kadar sahiplerinin malıdır. Bu insanlara reaya statüsüne geçene kadar rıkkıyet (köle) statüsü uygulanır, dolayısıyla mirasları hür insanlardan farklı bir şekilde intikal eder, hariçten evlenmek ve istedikleri yerde istedikleri gibi çalışmak konusunda serbest değillerdir. Ayrıca angarya mesaiye mecbur, cezalanacakları zaman ancak sahiplerinin müdahalesiyle kadı huzuruna celp edilmeleri gibi konularda hukuki statüleri kısıtlayıcı bir karakter arz eder.

"Stefanos Yerasimos, bu kazaya bağlı başta Litros ve Avas olmak üzere toplamda 180 köy ve cemaatin yerini inceleyerek, buradaki nüfusun durumu konusunda çok önemli bir makale yazmıştır. Yerasimos'a göre Litros'ta yaşayanların tamamı ortakçı statüsünde oldukları için bu tarihte bu köyde Müslüman nüfusun hiç olmadığı aşikârdı." (Güldal, Uçar, 2013).

Osmanlı Dönemi'nde daha nitelikli nüfus sayım işlemleri ancak Tanzimat'tan sonra yapılabilmiştir. İlk nüfus sayımları 1831 ve 1844 yıllarında yapılmıştır ancak sadece erkek nüfus sayıldığı için sağlıklı bir veri verememiştir. O dönemde Litros köyü için nüfus bilgisine Bizanslı bir tarihçiden ve kilise raporundan ulaşılabilmektedir.

“Bizans tarihi uzmanı Manuel Gedon, 1870’te Litros Köyü’nü ziyaret ettiği zaman bu köyde 25 Rum ailenin yaşadığını söylemekte idi. Bu tarihte köyde nüfusun bu denli az olmasını Gedon, Yeşilköy ve Bakırköy’e demiryolu yapılmasına ve halkın bu yüzden o bölgeyi tercih etmesine bağlamaktadır. Onun verdiği bilgiye göre bu tarihe kadar pek gelişmemiş olan bu bölgeler hızla büyür ve çevre köylerden göç alır. Anlaşıldığı kadarıyla başta Litros olmak üzere içeride kalan birçok köyden insanlar bu gelişmiş yerlere taşınmaya başlamıştır. Ancak Gedon’un verdiği rakamın aksine 1873/1874 kilise raporu burada yaşayan Ortodoks ailelerin sayısını 100, kişi olarak da 600 olduğunu yazmaktadır.” (Güldal, Uçar, 2013).

Osmanlı Dönemi’nde modern anlamda yapılmış nüfus sayımları 1885 ve 1907 tarihlidir. Osmanlı Döneminin yaşa, cinsiyete, medeni duruma, mesleğe, doğum yerine, ikamet yerine, etnik ve dinsel cemaate göre ayrıntılı biçimde nüfus bilgisi veren sayımları bunlar olmuştur.

Tablo 2.1. 19. Ve 20. Yüzyıllarda İstanbul’un Nüfusu.

YIL	NÜFUS
1844	213.992 (390.000)
1856	236.096 (430.000)
1885	873.575
1907	864.576
1914	909.978

Kaynak: Behar, 2010: 359

Osmanlı Dönemi’nde İstanbul için yapılan nüfus sayım sonuçlarına bakıldığında giderek ve oldukça hızlı biçimde artış olduğu görülmektedir. Bu hızlı nüfus artışının en önemli sebebi savaş sonrası göçle gelen insanlardır.

“1856 ve 1885 arasındaki otuz yıl zarfında İstanbul nüfusunun ikiye katlanmasının en önemli nedenlerinden biri 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın neden olduğu İstanbul’a yoğun muhacir akınıdır. ... İstanbul’a yoğun bir muhacir akınının yaşandığı ikinci bir dönem de 1912-1913 yıllarıdır. Balkan savaşları dönemine rastlayan bu yıllarda da İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu’nun kaybettiği topraklardan gelen yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. İstanbul nüfusunun ilk kez ve gerçekten bir milyonluk eşiği bu dönemde aştığı biliniyor.” (Behar, 2010: 359-360)

İstanbul'da nüfusun iki yüz binlerden sekiz yüz binlere çıktığı yıllarda kaynaklarda Litros köyü ile ilgili yine bir gezginin yazdıklarından yola çıkarak bilgi sahibi olunabilmektedir. 1884 yılında, Litros ve Avas ile ilgili ilk bilgileri veren Dimitrios Kalemis, buraya tekrar geldiğinde 110 Ortodoks aile ile karşılaştığını bildirir. 110 ailenin yarısı Çingene olup, Türkçe 'de Litros Çingenesi olarak isimlendirilmiş, çok çalışkan, meslek sahibi ve dinleri Ortodoks olan ve Rumca konuşan insanlar olarak tavsif edilmişlerdir (Güldal, Uçar, 2013).

Yine aynı dönemlerde tüm İstanbul'un kâbusu olan yangın Litros köyünü de sık sık etkilemiştir. 1885 yılında Litros'ta çıkan bir yangında 110 evden 55'i yanmış, mağdur olan köy halkı sur içine doğru taşınmıştır. 1905 yılında Yunanca yazılmış kaynaklarda Litros'ta bir kısmını çingenelerin oluşturduğu 60 hanenin olduğu belirtilmiştir (Güldal, Uçar, 2013). Aynı dönemde İstanbul nüfusu hızla artarken Litros köyünün nüfusunun doğal afetler nedeniyle gerilediği görülmektedir.

"Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarına göre 1907 yılında Litros köyünde iki yüz dört Rum ve iki yüz kırk beş yerli Rum Kiptîsi ki, toplamda dört yüz kırk dokuz kişilik bir ahali vardır. 1907 takviminde okuduğumuza göre bir zamanlar önemsiz olan bu köy güzel iklimi sayesinde yeniden gelişmiş ve kalkınmıştır. Başkentteki birçok yabancının yaz aylarında gelip oturduğu bir sayfiye yeri olmuştur. Bu kişiler Litros'a gelice köyün bazı sorunlarıyla da ilgilenmişler, ayrıca bölgenin imarı için de katkıda bulunmuşlardır. Nitekim 1894 depremi neticesinde zarar gören kilise, okul ve birçok bina bu insanların ve metropolitliğin yardımlarıyla onarılmıştır. Litros Köyü'nün havasının uygunluğu sebebiyle halk arasında bir mesire yeri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. 19. Yüzyılda birçok kişinin yaz aylarında bu köye yazlıkçı olarak gelip yerleştiği de görülmektedir. Bununla birlikte köyün yeterli suya sahip olmadığı ancak bu durumun insanların buraya gelmesinde engel teşkil etmediği bilinmektedir." (Güldal, Uçar, 2013).

Avas Köyü ile ilgili ilk resmî nüfus bilgileri de Litros Köyünün nüfus bilgileri gibi Sultan II. Bayezid zamanında hazırlanmış bir tahrir defterinde yer almaktadır. Bölgeyle ilgili ilk resmî ve ciddi bilgileri orijinali Atatürk Kitaplığı'nda bulunan 1489 tarihli bir tahrir defterinden edinmekteyiz. 904 H. tarihli Haslar Kazası'na yönelik yapılan bu tahrir defterinde Avas'ta yaşayan bütün ahalinin isimleri mevcut olup, bu köye nerelerden göçlerin geldiğini öğrenmek de mümkündür. 1489 tarihli Tahrir Defterine göre bu tarihte Avas Köyü'nde beşi Mora sürgünü toplam 28 aile

yaşamaktadır. Köyün toplam nüfusu ise 17'si Mora sürgünü 85'i yerli Rum toplam 102'dir Malum olduğu üzere İstanbul'un fethinden sonra şehir ve şehrin çevresi hızla şenlendirilmiş, gerek Anadolu'dan, gerekse fethedilen Balkan ülkelerinden getirilen birçok insan buralarda iskân edilmişti. Bu bağlamda Mora'nın fethi (1458) ile birlikte oradan birçok esirin İstanbul'a getirildiği ve bunların İstanbul'da iskân edildiği bilgisi Osmanlı Tarihi'nin ana kaynaklarından olan bazı kroniklerde yer almaktadır. 1489 tarihli Tahrir Defterinden öğrendiğimize göre Avas Köyüne de Mora'dan İstanbul'a sürülen toplam 5 aileye mensup 17 nüfus iskân edilmişti. Görülen o ki yeni fetihlerle bölgenin nüfusu sistematik olarak arttırılmıştır (Güldal, Uçar, 2013).

"Yunanca yazılmış bazı kaynaklara göre 1873-1874 yıllarında Avas'ta 220 ferdi bulunan 38 Ortodoks aile yaşamaktadır. 1884 yılına ait bir başka kaynakta ise köydeki hane sayısı nerede ise iki katına çıkarak, 60 olmuştur. Ancak aynı kaynakta toplam nüfus ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu aile fertlerinin bir kısmı çiftçi bir kısmı ise boyacıdır. Boyacılar İstanbul çarşısında çalışmaktaydılar. Kaynaklarda 1905 yılında bu köyde 50 ailenin yaşadığı ifade edilmektedir. Köy halkının temel geçim kaynağının yine çiftçilik olduğu, bağcılık ile uğraşanların da bulunduğu bildirilmektedir. Yine köylülerin bir kısmı ise İstanbul'da boyacılık yapmaya devam etmektedir." (Güldal, Uçar, 2013).

İstanbul'un nüfus bilgilerine bakıldığında yüzyıllardır göç aldığı görülmektedir. Bu metropoliten kentin nüfus artışı, doğal yollarla yani ölüm doğum oranlarıyla değil sürekli göç alan bir kent olduğu için artış göstermektedir. 20. Yüzyıla gelindiğinde kente büyük bir göç akını olmuştur. Osmanlı Devleti'nin topraklarını kaybetmesiyle, bu kaybedilen topraklarda, özellikle Balkanlarda yaşayan insanlar zorunlu olarak Anadolu'ya ve İstanbul'a gelmişlerdir. Farklı tarihlerde yaşanan bu göçmenlerin çoğunluğu Müslümandır ve göç eden anlamı taşıyan muhacir olarak nitelendirilmişlerdir. Balkanlardan gelen bu göç dalgası 20. yüzyıl sonrasında İstanbul'un mekânsal organizasyonunu önemli derecede etkilemiştir.

20. yüzyılın başında iki önemli göç hareketi yaşanmıştır. İlki Birinci Dünya Savaşı henüz başlamadan, 1914 yılında yaşanırken, ikinci büyük göç dalgası 1925 yılında gerçekleşmiştir. 1923 yılında Türk-Yunan nüfus mübadelesi hakkında yapılan sözleşme ile Balkanlardan çok ciddi bir nüfus Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiştir. Bu mübadele Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamında ve yerleştirildikleri bölgelerde büyük değişimlere sebep olmuştur.

“Litros Köyüne 1914 yılının Mayıs ayında Yunanistan’dan dört aile gelmişti. 1925 yılı Haziran ve Temmuz aylarında ise beş aile daha gelmişti. Yunanistan’dan Avas Köyüne gelen Müslüman Türk ailelerin tümü 1925 tarihinde Mübadele Antlaşması sonucu buraya gelmişlerdi. Litros ve Avas Köylerine 1925 yılında mübadelede gelen aileler için tespit edebildiğimiz evrak sayısı on yedidir. Bu ailelerden Avas gelen ailelerin sayısı dokuzdur. Litros’a gelenlerin sayısı ise sekizdir.” (Güldal, Uçar, 2013).

Mübadillere ait tasfiye taleplerine bakıldığında mübadillerin çoğunun rençber yani çiftçi olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlar arasında bir bakkal ve bir öğretmen de olduğu görülmektedir. Yunanistan’da tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu insanlara, Yunanistan’da bıraktıkları altınları ve malları karşılığında altın verilmiştir. Bıraktıkları mallara ait tutulan kayıtlara bakıldığında 32.000 artı 31.000 altın bırakarak gelen Hacı Hafız Hüseyin Efendi’nin oğulları en varlıklı aileler arasındayken, 2.526 altın alan Rabia Hanım ve kızları Nimet ve Fatıma durumu en kötü aile olarak kaydedilmiştir (Güldal, Uçar, 2013).

Mübadele sırasında Türkiye’ye gelenler gibi Yunanistan’a göç etmek zorunda kalan Rumlar da olmuştur. Eski bir Rum köyü olan Litros’taki Rumlar da Yunanistan’a gönderilmişlerdir. Litroslu Rumların bir bölümünün Bogiati bölgesine, bir bölümünün de Selanik’in Vathilakkos bölgesine yerleştirildikleri belirtilmiştir (Güldal, Uçar, 2013).

İstanbul’un sosyal hayatı ile ilgili birinci dereceden kaynak olarak kabul edilen çok kıymetli bir eser veren Ermeni yazarlardan Eremya Çelebi Kömürcüyan, Litros’un Rum Çingeneler ile meskûn olduğunu yazmaktadır. Bu Çingenelerin kadınları hanende olup, evlere girerler ve sokak ortasında şarkı söyler, ayrıca meyhanelere giderek, dertli şahıslar için çalgı çalar ve raks ederlerdi. Öğrendikleri yeni şarkıları ve masalları insanları eğlendirmek için okurlardı. Kömürcüyan’ın gözlemlerine göre, heyecana gelen sarhoşlar, onların alınlarına para yapıştırırlar ve Çingene kadınları da bir müddet bu paralarla rahat rahat yaşarlardı. Kömürcüyan, Litroslu Rumlarla münakaşaya tutuştuğu vakit “Bizim poşalar, ekmeklerini alın terleri ile kazanırlar; hâlbuki sizinkiler ellerinde dabaklarla (dümbek) meyhanelerde dolaşırlar ve zevk ticareti yaparlar. Yanık yüreklere şeftali ver, gele koynuma gir heman, gibi açık saçık şarkılarla sevdalı, garip gençleri tahrik ederek onların karşısında göbek atarlar” diye mukabele etmişti (Güldal, Uçar, 2013).

Litros'un en tanınmış Çingenelerinden biri de bu köyde doğan ve sanat müziğimizde unutulmaz bir iz bırakan Kemençeci Vasilaki'dir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemen%C3%A7eci_Vasilaki)

Litros ve Avas köyleri İstanbul'un dışındaki birçok köy gibi köye yakın çiftlikler ve çiftliklerde beslenen hayvanlar ile İstanbul'un taze sebze ve meyve ile et ihtiyacını karşılayan köylerdendir.

"Avas Köyü; gerek iklimi, gerekse eski devirlerde mühim bir mesire yeri olarak bilinmesinden; hem İstanbullu zenginlerin, hem de bazı devlet adamlarının sıkça uğradıkları bir yer olmuştur. Aynı zamanda bölgenin bir av sahası olması dolayısıyla avdan hoşlanan Osmanlı padişahları da zaman zaman burayı ziyaret etmişlerdi. 17. Yüzyıl İstanbul hayatına dair mühim bir eser yazan Eremya Çelebi Kömürcüyan, Sultan IV. Mehmed'in başta Vidos ve Litros olmak üzere çevre köylerde günler süren avcılık faaliyetlerinde bulunduğunu yazmaktadır. Okçuluk konusundaki yetenekleriyle tanınan Sultan II. Mahmud da aynı zamanda avcılığa çok meraklı bir sultandı. III. Selim ve II. Mahmud devri için çok mühim bir kaynak olan Câbi Tarihi'nde (1788-1814) 8 Ocak 1812 tarihinde Sultan II. Mahmud'un Davutpaşa Sahrası ve havalisinde avlanmak için maiyetiyle birlikte hazır bulunduğu bahsedilmektedir." (Güldal, Uçar, 2013).

19. Yüzyıl sonlarında Avas Köyünde sayıları az olsa da -mühtedi Müslümanların dışında - köyde yaşayan ve muhtemelen Balkanlar'dan muhacir olarak gelip, bu köye yerleşen az sayıda Müslüman ahali de bulunmakta idi (Güldal, Uçar, 2013).

2.2.2. Cumhuriyet Sonrası Göçler ve Nüfus

İstanbul'un Avrupa yakasında yer alan Esenler'in coğrafi konumuna bakıldığında sur içi eski kent merkezine 5 km mesafeden başlayarak kentin kuzeyine doğru 19 kilometrekare alan üzerinde geliştiği görülmektedir. Birinci çevreyolu ile ikinci çevre yolu (E80) arasında yer almaktadır. İlçenin kuzey tarafında, ikinci çevre yolu ile bölünmüş bir geniş askeri arazi mevcuttur.

İlçe doğuda Bayrampaşa, güneyde Güngören, güneydoğuda Zeytinburnu, batıda Bağcılar ve Başakşehir, Sultangazi, Gaziosmanpaşa ilçeleri ile komşudur. İlçenin; Birlik, Çiftelahuzlar, Davutpaşa, Fatih, Fevzi Çakmak, Havaalanı, Kazım

Karabekir, Tuna, Kemer, Mimar Sinan, Menderes, Nene Hatun, Oruçreis, Turgut Reis, Yavuz Selim, Namık Kemal olmak üzere 16 tane mahallesi bulunmaktadır. Daha önce ilçe sınırları içerisinde olan Başakşehir Mahallesi ve Sultangazi'ye bağlanan Habipler Mahallesi, bugün Esenler'e bağlı mahalleler olmaktan çıkmıştır (<https://www.esenler.bel.tr/>).

Cumhuriyet sonrası dönemde Esenler'in idari yapısına bakıldığında 1930'lu yıllarda Yeşilköy ve Mahmutbey olarak iki Nahiye'ye ayrılmış olan Bakırköy'e bağlı olduğu görülmektedir. Henüz Esenler adını almamış ve Litros/Avas köyleri olan ilçe Bakırköy'ün Mahmutbey Nahiyesine bağlıydı.

23 Şubat 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin "nahiyeler Bakırköy kazasının Mahmudbey ve Yeşilköy kazalarına bağlı bazı nahiye ve köylerin isimleri şu suretle değiştirilmiştir: Avas Atışalanı. Litros Esenler, Vidos Güngören. Çıftıburgaz Bağcılar, Ayapa Kirazlı. Nifos Kocasinan, Ayayorgi Kayabaşı." (<https://www.cumhuriyetarsivi.com/cumweb/html/>) İfadesi ile duyurduğu habere göre o zamana kadar Litros adı ile anılan köyün ismi Esenler olarak değiştirilmiştir.

"1969 yılında İçişleri Bakanlığı ve Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün yazıları Danıştay'a havale edilerek Bakırköy ilçesine bağlı olan Esenler Köyü'nde bir belediye kurulması talep edilmişti. Devrin Danıştay başkanı Şükrü Gilisralıoğlu başkanlığındaki heyet tarafından 15.10.1969 tarihinde Esenlerin belediye olmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Devrin İçişleri bakanı Haldun Menteşe, Başbakanı ise Süleyman Demirel'dir. Bilahare yapılan seçimlerle İlçenin ilk belediye başkanı Nadir Bayır (1970-1973) olmuştur. Esenler 'in ilçe olana kadar diğer iki belediye başkanı ise 1973-1977 yılları arasında Mustafa Yumak, 1977-1980 arasında da Çetin Aksoy'dur. 1980 darbesinden sonra Esenler 'in de diğer birçok belediye gibi statüsünde değişiklik olmuş ve bu bölgeler uzun süre şube müdürleri tarafından yönetilmiştir. İhtilalin akabinde Esenler, Bakırköy Belediyesine bağlı şube müdürlüğü olarak ihdas edilmiştir. Bu durum 1992 yılında Bakırköy Belediyesinden Güngören'in ayrılmasıyla son bulmuştur. Nitekim bu tarihte Esenler, Güngören'e bağlanarak şube müdürlüğü statüsünden ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda yavaş yavaş büyüyen Esenler, Mart 1978 yılında 25 belediye ile birlikte Marmara Belediyeler Birliği adındaki oluşuma katılmıştır. Avas (Atışalanı) ise Esenler'in belediye olduğu yıllarda köy statüsündedir. Atışalanı bölgesi bir kısmı askeri alan olarak kullanıldığı için bu durum ilçenin bu kısmının gelişmesini kısmen de olsa önlemiştir. " (Güldal, Uçar, 2013).

1992 tarihinde yürürlüğe giren 3806 sayılı 13 İlçe ve 2 İl Kurulması Hakkındaki Kanun gereğince, Esenler ve Atışalanı, Bakırköy İlçesinden ayrılarak 26 Ağustos 1992'de yeni kurulan Güngören İlçesine bağlanmıştır. 1994 seçimleri öncesi 23 Aralık 1993'te yürürlüğe giren 3949 sayılı bir kanunla bu kez Güngören'den ayrılan Esenler ilçe yapılmıştır. Atışalanı da bu ilçeye bağlanmıştır (Güldal, Uçar, 2013).

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayımın resmi sonuçlarına göre İstanbul'un şehir nüfusu 690.857 kişiydi. 1935 yılında yapılan ikinci sayımda da İstanbul nüfusunun bu düşük seyrini koruduğu ve ancak 741.148 ulaştığı görülmektedir (Behar, 2010).

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul için durum buyken Esenler de bu durumdan etkilenmiş ve mübadele ile birlikte Litros köyü Rumlarının Yunanistan'a gönderilmesiyle nüfus oldukça azalmıştır. Mübadele sonrası iskan politikalarıyla bu bölgeye yerleştirilen göçmenler ile birlikte köy yeniden canlanmaya başlamıştır. Ancak ilçenin büyük göçler alması ancak 1970'li yıllardan sonra Anadolu'dan buraya yerleşenlerle birlikte olacaktır.

Tablo 2.1. 'e göre Esenler'in nüfus verilerine baktığımızda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında 604 kişilik bir nüfusa sahip olan köy, 2018 yılına gelindiğinde 83 yılda 444.561 kişiye ulaşmıştır. 1970'lerden sonra nüfusun ikiye katlanarak artış gösterdiği görülmektedir. 1990'lı yıllardan sonra bu artış ivmesinin hızlıca devam ettiği görülürken, 2010 yılında sonra bu seyrin tersine döndüğü görülmektedir. 2015 yılından günümüze kadar Esenler nüfusu, her yıl ortalama 2.000 kişi kaybederek azalmaktadır.

Tablo 2.2. Esenler ve İstanbul'un Nüfusu (1935-2018).

	Litros	Atışalanı	Esenler (Toplam)	İstanbul Nüfusu
1935			604	
1940			860	
1945	670	550	1.220	1.078.399
1950	782	680	1.462	1.166.477
1955	1.099	620	1.719	1.268.771
1960	3.482	622	4.104	1.882.092
1965	10.709	726	11.435	2.293.823
1970	31.382	1.222	32.604	3.019.032
1975	49.379	14.054	63.433	3.904.588
1980	68.509	42.264	110.773	4.741.890
1985			154.380	5.842.985
1990			214.000	7.309.190
2000			380.709	10.018.735
2010			461.072	13.255.685
2015			459.983	14.657.434
2016			457.231	14.804.116
2017			454.569	15.029.231
2018			444.561	15.067.724

Kaynak: <http://www.esenler.gov.tr/> ve <http://www.tuik.gov.tr>

2.3. İKİNCİ ÇEPER ÖNCESİ ESENLER'İN SINIFSAK YAPISI VE YERLEŞME PRATİKLERİ

Esenler, Osmanlı Devleti döneminde geçimini topraktan sağlayan küçük bir Rum köyü idi. İstanbul'un sur dışındaki birçok köyü gibi köye yakın çiftlikler ve çiftliklerde beslenen hayvanlar ile İstanbul'un taze sebze ve meyve ile et ihtiyacını karşılayan köylerdendir.

Dönemin Eyüp Kadı Sicillerini inceleyen Güldal ve Uçar (2013), burada yaşayan köylülerden 10 kuruş vergi alındığı, dolayısıyla bu vergi miktarından yola çıkarak köylülerin Osmanlı'da Müslüman olmayan halktan alınan cizye vergilerine bakılarak yapılan sınıflamada en az vergiyi veren tebaa olan edna sınıfı yani fakir

sınıfına tabi olduğu tespit edilmiştir. Yine kadı sicillerinden yola çıkılarak köylülerin çalgıcılık, çarık imalatı, süt ürünleri satışı, şarapçılık yaparak geçimini sağladıkları görölmüştür.

20. yüzyılın başında yaşanan mübadele süreci sonrasında da köyün durumu değişmemiş, köylüler çiftçilikle geçimini sağlamaya devam etmişlerdir. 1950'li yıllarda yaşanacak büyük göç dalgalarına kadar köy bu statüsünü korumuştur.

1950'li yıllardan sonra tarımda makineleşmenin sonucu olarak yaşanan kırdan kente yoğun göç düşünöldüğünde Esenler'in bu göç akımından etkilendiğı görölmektedir. 1955-1960 yılları arasında ilçenin nüfusunun 4 katına çıktığı görölmektedir. 1960'lı yıllarda kentler için planlı bir dönemin başladığı yıllardır. Kentler devletin de desteğıyle sanayileşme çerçevesinde yapılacak yatırımlara açılmış, oluşturulan bu sanayi alanları için gerekli işgücü, kırdan kente göç eden nüfustan karşılanmıştır.

1954, 1955, 1966 Nazım İmar Planları ile sanayi alanları planlanmış, özellikle Topkapı ve Rami bölgesinin 1966 yılında sanayi alanı olarak belirlenmesiyle şehrin Trakya yönündeki gelişmesi hızlanmıştır. Sanayi alanlarının ilan edilmesiyle, Batı doğrutusunda yaşanan bu yayılmadan Esenler, Güngören, Bayrampaşa gibi ilçeler önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Esenler, sınırları içerisinde ilan edilmiş sanayi alanı bulunmamasına rağmen, Topkapı ve Rami bölgelerine yakınlığı nedeniyle bu sanayi alanlarında çalışan işçi sınıfının yerleşim alanı olarak gelişmiştir.

1970'li yıllardan sonra ise Sağmalcılar'ın da sanayi bölgesi olarak gelişmesiyle Esenler, sanayide istihdam edilmek üzere özellikle Anadolu'dan göçen işçi sınıfına konut alanı sağlayan gecekondu bölgesi olmuştur. 1970-1980 yılları arasında ilçenin nüfusu 30.000'lerden 110.000'lere yükselmiştir.

Esenler'in Davutpaşa Mahalle Muhtarı ile yapılan görüşmede, 1950'lerden 1980'lere kadar Esenler'de yaşayanların çalıştığı iş alanları, sosyal hayat, göçler ve yerleşme biçimleri hakkında bilgiler edinilmiştir.

Bu dönemde gelenlerin çoğı Balkanlardan göçle gelmiş ve ailelerin gelme nedenleri genellikle başka bir akrabasının daveti olmuştur. Bunda Türk topraklarında olup Müslümanlığı daha iyi yaşayabilmenin de önemli bir payı olduğu belirtilmiştir.

1958 yılında Makedonya'dan gelen Pehlivan ailesi önce Sağmalcılara yerleşip, Topkapı-Maltepe'de bulunan Topkapı İplik Fabrikası'nda tüm aile fertleri olarak işe girdiklerini belirtmişlerdir. Dil bilmediklerinden dolayı 6 ay ücretsiz çalıştırıldıklarını, evde sadece en yeni gelin kim ise onun kaldığını ve kadınların da iş hayatında yer aldığını belirtmişlerdir. Para biriktirdikten sonra Yusuf Kütük adlı şahıstan Esenler'de taksitle henüz imarı olmayan arsa satın aldıklarını, bu arsaların ilk gelen mübadillere ait olduğunu ifade etmişlerdir.

1950'li yıllarda tek katlı gecekondularında elektrik, su ve yolun olmadığını, geldikleri Makedonya'dan daha zor koşullarda yaşadıklarını ve çalıştıkları işyerlerine çamurlu patika yollardan gittiklerini anlatmışlardır. 1965 yılından sonra ise çoğunlukla çalışan kadınların gece mesailerinde yol güvenliğini sağlamak amacıyla, Feka denilen kamyonetten bozma minibüslerle ahşaptan yapılmış sedirler üstünde ulaşım sağladıklarını ifade etmişlerdir.

1960'lı yıllarda Karadeniz'den gelen Sarı ailesinin göç hikayesi de benzerdir. İlk olarak büyük amcalarının Esenler'e yerleştiğini, onun ardından bütün kardeşlerin köylerinden bu bölgeye göç ettiklerini belirtmişlerdir. O dönemde muhtarların tarlalar üzerinde etkin rollerinin olduğunu ve o yıllardaki mahalle muhtarının parselleyip sattığı tarlalardan satın aldıklarını anlatmıştır. Arsa üzerine tek katlı ev inşa ettiklerini, aile genişledikçe evi de büyüttüklerini ifade etmişlerdir.

1980'lere kadar yerleşme pratiği bu ekseninde gelişmiştir. Akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin çok büyük bir etken olduğu görülmüştür. Bunu yanında ilçeyi çevreleyen sanayi alanlarının yerleşme pratiği üzerindeki etkisi ve ucuz konut sahibi olabilme imkanı da önemlidir.

Zeytinburnu, Topkapı, Maltepe, Rami, Eyüp, Yedikule'de yer alan küçüklü büyüklü sanayi alanları dericiler ve tabakhaneler ilçede yaşayanların çalıştıkları bölgelerdir. 1969 yılında Topkapı'da kurulan Şişecam Fabrikası, 1970'lerde kurulan beyaz eşya ve soba üreten Auer Fabrikası, 1937'den 2019 yılına kadar Rami'de traktör üretilen Uzel Fabrikası o dönemde Esenler'de yaşayanların çalıştıkları fabrikalardır. Geldikleri yerde büyük toprak sahibi olanların ise taşıdıkları sermaye ile Kapalıçarşı bölgesinde dükkan alıp ticaret yaptıkları bilinmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’UN METROPOLİTEN ÇEPPERİNİN GELİŞİMİNİN YENİ LİBERAL EVRESİNDE ESENLER’İN SOSYO-MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

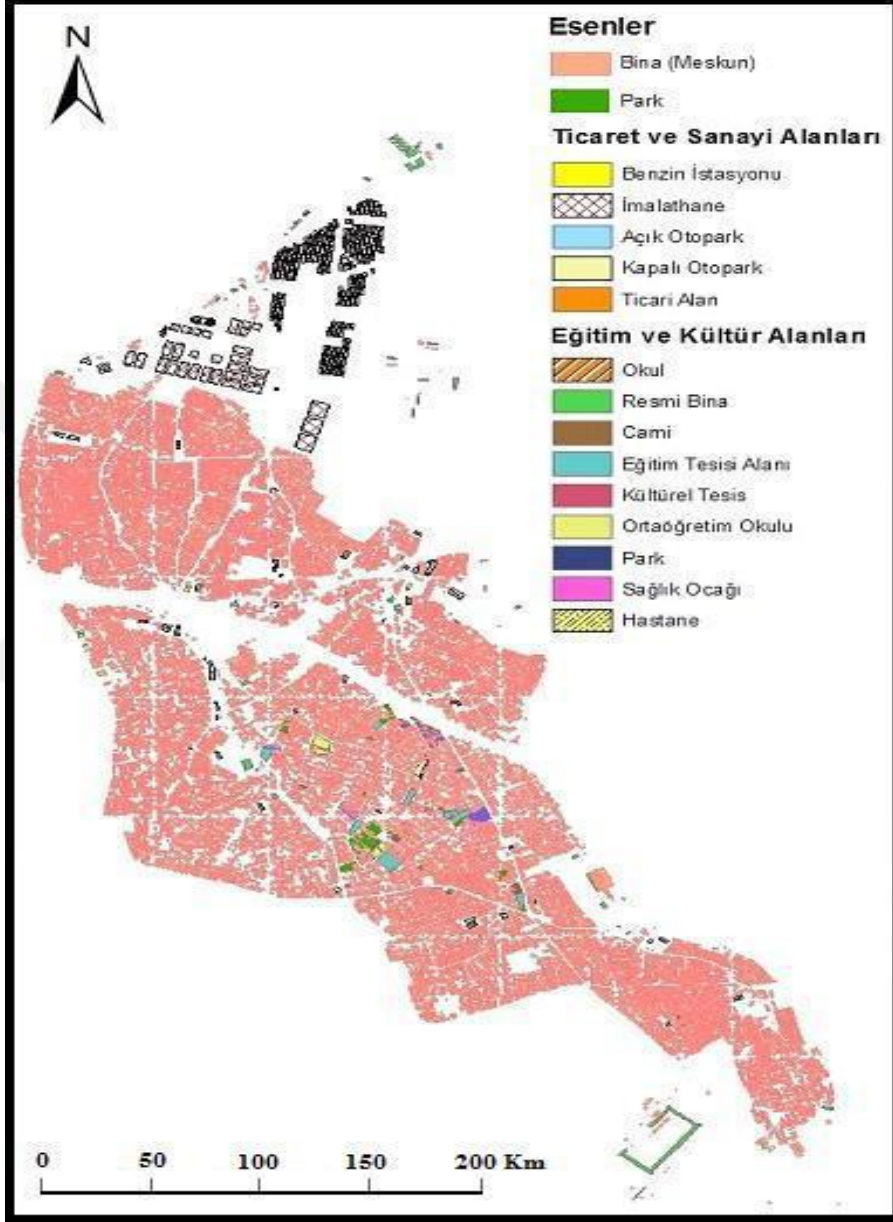
3.1. YENİ LİBERAL EVREDE DESANTRALİZASYON SÜRECİ

İstanbul’da metropoliten kent çeperinin oluşmasında sanayinin mekânda yer seçimi ve ulaşım ağının gelişme yönü iki önemli etkindir. Bu iki parametre ışığında Esenler ilçesinin mekânsal gelişim süreci incelenecektir. Esenler’in, çevresini saran sanayi bölgelerinin arasında kalan ve sanayideki işgücüne konut imkanı sağlayan bir ilçe olduğu söylenebilir. Ulaşım anlamında ise özellikle Büyük İstanbul Otogarı’na en yakın ilçe merkezinin burası olması da yerleşme pratikleri açısından ilçeyi önemli anlamda etkilemiştir. Otogar, metro ağı, giderek artan minibüs ve otobüs seferleri ve birinci çevre yolu ile ikinci çevre yolunun arasında konumlanması yani bağlantı yollarının ortasında yer alması ilçenin, ulaşım ağı ile ilişkisinin önemini göstermektedir.

3.1.1.Desantralizasyona İmkan Sağlayan Arazi Mülkiyet Yapısı

Esenler, kuzeyinde 8.7 milyon metrekare askeri alan, güneyinde 0.9 milyon metrekarelik Yıldız Teknik Üniversitesi arazisi, kuzeydoğusunda 1 milyon metrekarelik Tekstilkent – Giyimkent ve 7.4 milyon metrekarelik meskun alan ile birlikte toplam 18.5 milyon metrekarelik bir alana yayılmıştır. Kilometrekareye 70.000 kişinin düştüğü bu kalabalık ilçede Şekil’de de görülebileceği gibi fonksiyon alanları meskun ağırlıklı olarak gelişmiştir.

Şekil 3.1. Esenler'in fonksiyon alanları (2009).

Kaynak: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem6_3.pdf

3.1.2. Sanayinin Desantralizasyonu

“Doren Massey, sanayi coğrafyası ile alanında yaptığı çalışmalarda her endüstriyel gelişme döneminin kendi endüstriyel mekânsal yapısını bir katman olarak

yarattığını ve geçmiş ile gelecek katmanlar arasında mekânsal bir bağlam oluşturduğunu ileri sürmüştür. Belirli dönemlerde belirli kopuşlar olabileceği gibi sürekliliğin de var olduğunu belirtmiştir.” (Şengül, 2012: 354).

Tümertekin’e göre (Tümertekin, 2014) İstanbul’un günümüzdeki, hatta gelecekteki birçok mekânsal ve sosyo-ekonomik sorunlarının nedenleri sanayi dağılışı haritalarının mekânsal ilişkilerinde yatmaktadır. Toplumsal sınıfların mekanda yerleşme biçimlerini anlamak için sanayinin dağılışı organizasyonuna bakmak gerekir. Çünkü kentin merkezden çepere doğru genişlemesi sürecinde sanayi faaliyetlerinin rolü oldukça büyüktür.

Kent içi çalışma sektörünün sanayiden hizmet sektörüne doğru dönüşmüş olduğu görülmektedir. Sanayi alanlarının kent içinden kentin çeperine doğru taşınması ve kent içinde, hizmet sektörüne açılan alanların varlığı son 40 yılda aşama aşama kaydedilmiştir. Ancak bu durum büyük kentlerde sanayileşmenin önemini azaltmaz. Çünkü hizmet sektörü büyük oranda sanayi sektöründen beslenmektedir. Sanayinin bir kentin yapısını etkilemesi için sanayi faaliyetlerinin o kent içerisinde devam ediyor olması gerekmektedir. Sanayi olmayan bir ülkede sanayileşmiş bir ülkenin ürünleri tüketilmeye başlandığında o şehirlerin mekan organizasyonu sanayileşme tarafından etkilenir (Tekeli, 2011). Özellikle otomotiv sanayi, dokuma, tekstil ve deri sanayisi, çimento, cam, seramik sanayisi, gıda sanayisi gibi büyük sanayi grupları kent içinde hatta ülke içinde yer almasalar da kentin mekânsal organizasyonunu, kentleşmeyi etkilemektedirler.

Sanayi ve kentleşme arasındaki bu derin ilişkiden dolayı, Esenler’in mekânsal organizasyonunun oluşma biçimine bakarken, sanayi alanlarına yakınlığı sebebiyle sanayi ile ilişkisi de göz önünde tutulacaktır. Sanayi sektörünün yer seçme pratikleri incelendikten sonra İstanbul’un genel sanayi yerleşim organizasyonuna bakılacaktır. Esenler’in bu organizasyondan nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sanayi devrimi ile gelişmiş ülkelerde sanayinin, kentin merkezinde kurulduğu bilinmektedir. Kent merkezinin önem kazanması ile birlikte sanayinin de kentin çeperine doğru taşındığı görülmektedir. Kentin merkezinde arazinin değerlendirilmesiyle bu bedeli ödeyebilecek güçte olanlar dışındaki sanayi grupları kentin daha ucuz olan çeper arazilerine kaymıştır. Bu sanayilerin üretim alanları çepere taşınırken, yönetim merkezleri ise çoğunlukla kentin içinde kalmıştır.

Sanayiler yer seçerken iki önemli paradigmaya dikkat etmektedirler. Birincisi konumun avantajlarına ikincisi ise ihtiyacı olan arazi büyüklüğüne göredir. Sanayi işletmeleri, satışları kentin merkezinde olmasından etkilenenler ve kentin merkezinde olmasa da satışları değişmeyecek olanlar olarak düşünülebilir. Satışları, bulundukları bölgeden etkilenen, örneğin; giyim sanayisi ve tüccarlara fason üretim yapan küçük dokuma sanayiler kentin merkezini tercih etmektedirler (Tekeli, 2011).

Müşteri ile ilişki de sanayinin yer seçimi konusunda göz önünde bulundurduğu önemli bir faktördür. Müşterinin günlük ya da haftalık siparişlerine göre standartlaşmamış üretim yapan imalatçılar şehir merkezine yakın olmayı tercih edeceklerdir. Tamirciler ve yedek parça imalatçıları bu grubun içinde düşünülebilir. (Tekeli, 2011). Müşteri ile ilişki standart üretim ile bir rutine bindiğinde ve seyrekleştğinde, kent merkezinden uzaklaşma eğilimi doğabilecektir.

Sanayinin yer seçerken dikkat ettiği bir diğer etken, işçilere ne kadar ihtiyaç duyacağı ve bu işçilere sağlanması gereken konut ve ulaşım olanaklarıdır. Sanayi kuruluşu yoğun emek gücüne ihtiyaç duyuyorsa kent merkezinde konumlanmayı tercih edecekler. Kentin dışına taşınan emek yoğun sanayi sektörleri ise ulaşım imkanlarına uygun biçimde konumlanacaktır. Kentin karayolu, demiryolu ağına yakın, toplu taşıma araçlarıyla ulaşımın sağlanabildiği alanlar ilk tercih edilen alanlar olacaktır.

Türkiye’de özel sektör sanayicileri son yıllarda servis sektörü ile bu ulaşımı sağlarken, öncesinde ulaşım ve konut imkanları işçinin kendi imkanlarına bırakılmıştı. Sanayi alanları çevresinde oluşan gecekondu bölgeleri, konaklama çözümünün işçinin kendisine bırakılmasının sonucudur. Bu anlamda ne devlet ne de özel sektör işçiye destek sağlamamış ve görmezden gelme politikasıyla işçilerin geçici çözümleri olan gecekondular Türkiye’nin kentleşme tarihinin en çok tartışılan ögesi haline gelmiştir.

Ulaşım konusunun da konut alanlarına benzer şekilde kendiliğinden geliştiği dönemler olmuştur. Kamu ulaşım olanaklarının bugünkü kadar yaygın olmadığı dönemlerde minibüs ya da dolmuş gibi ulaşım araçları gecekondular ile fabrikalar arasında seferler yapmaya başlamıştır. Örneğin İstanbul’da sabahın dördünde sefere başlayan ve gecekondulardan işyerlerine işçi taşıyan minibüs hizmetleri kendiliğinden oluşmuştur (Tekeli, 2011). Esenler’de de ulaşımın henüz gelişmediği dönemlerde

minibüs hatta alıp, Esenler ile sanayi alanları ve kentin merkezi arasında taşımacılık faaliyeti yürütmek, başlıca iş faaliyetlerinden biri olmuştur.

Türkiye özelinde sanayinin yerleşme/yerleştirilme hikayesine bakıldığında Avrupa şehirlerine benzer şekilde, eski büyük kentlerin kullanıldığı görülmektedir. Avrupa'nın 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılda yaşadığı sanayi dönüşümünü, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşamaya başlayan Türkiye'de, sanayi ya eski büyük kent merkezlerini sanayi alanlarına dönüştürmüş ya da yeni büyük sanayi şehirleri oluşturmuştur. İstanbul; eski kent merkezlerinin sanayi alanlarına dönüştürülmesi durumuna örnek olurken, Karabük; ayrı bir sanayi şehri oluşturulmasına örnek olabilir (Tümertekin, 2014).

İstanbul özelinde kentin büyümesinde sanayilerin önemli rolleri olmaktadır. Hem sanayinin kendi faaliyetlerinden dolayı duyduğu geniş arazi olanaklarının kentteki arazi stokunu etkilemesi açısından, hem de sanayi alanının etrafında konut alanlarına duyulan ihtiyaç sebebiyle kentin arazi stokunun kullanılması açısından kentin büyümesi ve sanayi ilişkisi önemlidir. Özellikle İstanbul'da sanayi alanlarının çevresinde kurulan gecekondu yerleşimleri sanayileşme ve kentleşme ilişkisini açıkça göstermektedir. İstanbul'da kentsel büyümenin gelişme sürecini anlamak için sanayi kuruluşlarının nasıl dağıldığına bakmak gerekir.

İstanbul'da sanayi faaliyetleri İzmit, Tekirdağ ve Boğaziçi olmak üzere üç doğrultuda yayılmıştır. Hem şehir içindeki sanayi faaliyetleri kontrolsüz olarak yoğunlaşmış, hem de çevredeki bağımsız belediyeler ve köylerde sanayi daha da çoğalmıştır (Tümertekin, 2014). Bu üç yayılma doğrultusundan, Esenler'i içinde barındırması sebebiyle, Trakya doğrultusunda yaşanan gelişmeler incelenecektir.

İstanbul'da sur içi alanın 1950'li yıllardan sonra yetersiz kalmış olması, bu dönemden sonra hızlanan sanayi yatırımlarının yer seçimi için surun dışında kalan bölgelere doğru açılmasına neden olmuştur. Sanayinin surun dışına konuşlanmasıyla birlikte büyük bir nüfus hareketi, sanayi alanlarının etrafına toplanmaya başlamıştır.

Trakya doğrultusunda gelişme 1950'li yıllarda o dönem Eyüp'e bağlı olan ve bugün Bayrampaşa sınırları içinde bulunan Sağmalcılar bölgesinde ilk sanayi tesisleri kurulmaya başlanmasıyla olmuştur. Bölgenin nüfusu buna paralel artmaya başlamıştır. 1955 yılında hazırlanan İstanbul Sanayi Bölge Planı ile Topkapı sanayi

alanı olarak 207 hektarlık arazi sanayi kuruluşları için ayrılmış (Tümertekin, 2014), bu gelişmenin ilerleyen yıllarda bu bölgenin etrafını saran diğer alanları da etkisi altına aldığı görülmüştür.

“Nitekim 1972 yılında Bayrampaşa adını alan Sağmalcılar’da sanayi kuruluşları ve konut alanlarının iç içe geçerek Kuzeyde Rami, batıda Esenler, güneyde de Londra Asfaltı olmak üzere üç doğrultuda yayıldığı görülür. Bunlardan Rami doğrultusundaki gelişme çok daha erken, hızlı, yoğun ve kesintisizdir. Bunda Topkapı sanayi alanından sonra Rami’de de hemen hemen aynı büyüklükte (210) hektar bir alanın, sanayi alanı kabul edilmesi büyük rol oynamıştır. Eski Londra Asfaltı’nın kuzeyinde Bayrampaşa’dan itibaren batıya doğru aralıklı bir şekilde yer alan Esenler, Güngören, Kocasinan, Safraköy (Sefaköy) gibi köyler, daha çok 1970’lerden sonra gelişmeye başlamıştır. Bunlardan Esenler adeta Sağmalcılar’ın (Bayrampaşa) devamı halindedir. Bu gelişmelerde de sanayi başrolü oynamaktadır.” (Tümertekin, 2014).

Sanayileşme hareketi 1954, 1955, 1966 yıllarında hazırlanan Nazım İmar Planları ve ara dönemlerde belirlenen sanayi planları ile gelişme göstermiştir. Sanayi alanındaki bu gelişmeler, 1960 sonrası Esenler’de yaşanan hızlı nüfus artışı için açıklayıcı olmaktadır.

İstanbul’daki sanayi kuruluşlarının dağılışı 1966’da İstanbul Sanayi Sahaları Planı ile büyük oranda belirlenmiştir. “Bu planda kabul edilen dokuz sanayi sahası; (1) Halkalı 268.90 ha, (2) Topkapı 207.30 ha, (3) Rami 210.50 ha, (4) Bomonti 21.60 ha, (5) Levent 50.0 ha, (6) Oto Sanayi 9.20 ha, (7) Kurtköy 285.00 ha, (8) Küçükköy 25.0 ha, (9) Ümraniye 63.0 ha’dır.” (Tekeli, 2013).

Topkapı ve Ramide kurulan bu büyük sanayi alanları çevrelerinde bulunan yerleşimleri hızlı bir biçimde etkilemiştir. Bu iki büyük sanayi alanı ilk olarak Sağmalcılar bölgesini etkilemiştir. Sonrasında bu büyüme Esenler’e de sıçramış ve bu bölge sanayi alanlarında çalışan işçi sınıfının tercih ettiği konut mekanları haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren Esenler, sanayide istihdam edilmek üzere özellikle Anadolu’dan göçen işçi sınıfına yerleşme alanı sağlayan gecekondu bölgesi olmuştur. Gecekondu ve daha sonra apartmana dönüşecek olan bu bölgeler, yine işçi ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde organize edilmiştir.

Tümertekin'e göre (Tümertekin, 2014) her ne kadar İstanbul şehrinin çevresindeki bazı kesimlerde, eski tarım alanları yerleşmeleri sanayi faaliyetlerinin öncülüğünde şehrsel fonksiyonlar kazanarak şehre ekleniyorlarsa da bu olayı sübürbanizasyon olarak nitelendirmek güçtür. Bu olayı birçok yazar yalancı şehrsel yerleşme (pseudo-urban) ya da yalancı banliyöler (pseudo-suburban) olarak adlandırır.

Esenler'in sanayi faaliyetleri ile anılan bir ilçe olmaması, sanayiye işgücü sağlayan konut alanı olarak gelişmesinin nedeni içerisinde resmi sanayi alanı bulunmamasından kaynaklanmaktadır (Tümertekin, 2014).

İstanbul'da yaşanan sanayinin desantralizasyonu sürecine paralel olarak, tekstil sektörünün ağırlıklı olarak yerleştiği Sultanhamam ve Osmanbey gibi merkezlerin yetersiz olması sebebiyle, Esenler 'de Tekstilkent Kooperatifi kurulmuştur. Kooperatif kapsamında mülkiyet sahibi görünen 3.800 kişi bulunmaktadır. Tekstilkent 'in kurulması için gereken geniş kentsel arazi stoku, 1991 yılında Devlet Arsa Ofisi aracılığıyla hazineden satın alma yoluyla sağlanmıştır (<https://www.tekstilkent.com.tr/hakkimizda/>). Toplamda 974.699 metrekarelik arazi S.S Giyim Eşyası İmalat ve Toptan Satıcıları İş Yeri Yapı Kooperatifi (Giyimkent) ile paylaşılmıştır.

Giyimkent ise konfeksiyon ve hazır giyim merkezi olan Mahmutpaşa, Mercan, Sultanhamam gibi bölgelerin yetersizliği nedeniyle Mercan'daki 52 kurucu üye ile kurulmuştur. Organize bir ticaret merkezi olarak planlanan Giyimkent 2019 yılında, 2182 adet müstakil işyeri, 935 ofis, iki otel ile 700 hazır giyim, 218 kumaş, 61 tekstil aksesuarı firmasıyla büyük bir merkez haline gelmiştir (<http://www.giyimkent.com.tr/Tarihcemiz>).

Bu iki kooperatif İstanbul'un ana ulaşım hatlarından biri olan TEM'in hemen kenarına, Esenler 'in kuzeyinde kalan bölgeye kurulmuştur. Planlandığında kent merkezinin dışında kaldığı için tercih edilen bölge, bugün kentin büyümesiyle kent içine kaldığı için ulaşım yoğunluğu açısından sıkıntılar yaşamaktadır. Kabataş-Mahmutbey metro hattı projesinde yer alacak olan Giyimkent-Tekstilkent istasyonu ile merkeze ulaşım imkanının artırılması planlanmaktadır. Tekstilkent ve Giyimkent'in kurulmasıyla Esenler ilk kez çevre sanayilere konut arzı yaratma statüsünden çıkarak, sanayiye içinde barındıran ilçe konumuna gelmiştir.

Kıray'a göre (Kıray, 2007: 17) şehirleşmenin en önemli cephesi, büyük sanayileşme ve örgütleşme gerçekleşmeyince sonsuz sayıda küçük sanayi olarak imalat, tamirat gibi kuruluşların ortaya çıkmasıdır. Bu küçük sanayilerin feodal düzendeki zanaatkarlıktan farklı olmadığı; dükkan sahiplerinin bizzat üretimde, satışta her aşamada yer aldığı; babalar, oğullar, dedeler ve genç akrabaların bir arada ve çoğunlukla evlerine yakın hatta kendi evlerinin alt katında çalıştığına işaret etmektedir.

“Sanayisizleşme ile birlikte bir çok yeni işin ortaya çıkması ve yayılması, örgütsüz ve itaatkar iş gücü arayan kapitalistin çalışan emek üzerindeki kontrolünü kolaylaştırmıştır. Örgütlü rızasızlık ya da siyasal düzenleme gibi ifadelerin etkisine her zaman daha açık olan merkezi kentlerde bulunan imalat sektörleri ya yüksek işsizlik... ya da örgütsüz işçilerin kötü şartlarda düşük ücretle çalıştırıldığı atölye tarzı endüstri bölgeleri haline getirildi.” (Harvey, 2001: 176).

3.1.3.Kentsel Hizmetlerin Desantralizasyonu

İstanbul şehrinin sur dışına yayılmasında iki doğrultudan söz edilebilir: Kıyıda demiryolu ve biraz kuzeyde Londra Asfaltı. Demiryolu, İstanbul'un Marmara kıyısındaki yazlık köylerin gelişmesinde ve sonraları şehrin sürekli oturma alanı haline gelmesinde büyük rol oynamıştır (Tümertekin, 2014).

Bugün (E5 yolu olarak da bilinen) İstanbul D100 Karayolu'nun gölgesinde kalmış olan Eski Londra Asfaltı Yolu, İstanbul'un mekânsal gelişmesi adına oldukça önemli bir yoldur. Bugünkü E5'in temeli Eski Londra Asfaltı yolu ile atılmıştır. Kentin sur içi kent merkezinin dışına doğru gelişmesinde E5 ile birlikte büyük rol oynamıştır.

Eski Londra Asfaltı, 1930'lu yıllarda Avrupa ile sömürge ülkeleri arasında ulaşımı sağlaması için bir bağlantı yolu olarak British Automobile Association tarafından önerilmiş, 1935'li yıllarda Cumhuriyetin demiryolu politikasına ek olarak karayolu yapılanmasının da geliştirilmesi konuşulmaya başlanmıştır.

“27 Eylül 1937 tarihinde 7 metre genişliğindeki İstanbul-Edirne-Londra Yolu'nun Topkapı'dan Lüleburgaz'a kadar olan 155,5 kilometrelik kısmı Nafia Vekili Ali Çetinkaya tarafından törenle açılmıştır.” (Üngür, 2017: 32). Bu yol Aksaray'dan Topkapı'ya açılan 30 metre genişliğindeki yolun devamı niteliğindedir ve Millet

Caddesi, bu yolun surlar içine doğru devam etmesi şeklinde planlanmıştır (Tekeli, 2013). Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle yol projesi tamamlanamamış, Marshall Planı ile yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.

Uluslararası karayolu ulaşımı için Cenevre'deki deklarasyonun sonucu olarak Avrupa'daki karayolu ağına Türkiye, 1954 yılında E5 güzergahını resmileştirerek dâhil olmuştur ve proje 2 yıl sonra tamamlanmıştır. "Küçükçekmece yakınlarından Topkapı'ya kadar 50 metre genişliğinde uzanan yol, Ataköy Kavşağı'ndan Topkapı'ya kadar olan kısımda eski Londra Asfaltı'na alternatif daha kısa bir rota çizerek surlardan içeri girmekte ve havaalanını ünlü Millet Caddesi ile şehir merkezine bağlamaktadır." (Üngür, 2018).

"1958 yılında planlama çalışmaları için ülkeye gelen Luigi Piccinato, E5 Karayolunu, kentin makro formunu kısa sürede değiştiren, arsa spekülasyonlarını ve gecekondulaşmayı tetikleyen ve sanayinin merkezden çepere yayılmasını sağlayan bir omurga olarak tanımlayacaktır." (Üngür, 2018). Piccinato, desantralize olacak yerleşmelerin kentin omurgasını oluşturacak bu türden yollarla bağlanmasını istemiştir (Tekeli, 2013).

Eski Londra Asfaltı Yolu ile başlayıp, E5 Karayolu ile devam eden süreç her iki yolun geçtiği güzergahlarda mekânsal olarak büyük değişimlere neden olmuştur. Özellikle arazi spekülâtörleri tarafından yolların yakınlarında satışlar gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde 1953 yılında toplamda İstanbul çevresinde 150.000 parselin oluştuğunu, Londra Asfaltının kuzeyinde ise 96 metrekare gibi küçük küçük parsellerin oluşturulmasıyla, yerleşim bu alanlara kaydırılmıştır (Üngür, 2018).

"Surların batısında ve kuzeyinde belediye sınırları içinde olan bu gecekondu gelişmeleri yanı sıra belediye sınırlarının dışında ama ona çok yakın olarak Küçükköy'den başlayıp Beşyüzevler, Berec Pil, Sağmalcılar, Esenler, Güngören, Bahçelievler ve Şirinevler olarak sıralanan bir gecekondu halkası oluşmuştur. Aralarında değişik nedenlerle kesiklikler de olsa bu yerleşmeleri bir sürekli halka gibi algılamak olanaklıdır. Bu halkanın oluşması 1950-1955 döneminde Şirinevler, Bahçelievler ve Sağmalcılar'dan başlayarak olmuştur. Şirinevler ve Bahçelievler, 1953 yılında Türkiye Kredili İnşaat Müessesesi, Amerikan Şirinevler Müessesesi, Levent Evler Yapı Kooperatif Şirketi gibi emlak şirketlerinin, yeni yapılmakta olan Londra Asfaltı kuzeyindeki bu alanları, belediye sınırları dışında olmasından

yaralanarak 96 m2 ye kadar düşen küçük parçalar halinde parselleyerek satmaya başlamasından sonra gelişmiştir. Bu nedenle Zeytinburnu örneğinden farklı olarak toprak mülkiyeti olan alanlardaki bir gecekondu gelişmesidir. Sağmalcıların gelişmesi de bu dönemde başlamıştır. 1950 nüfus sayımında görülmeyen Sağmalcılar 1955 sayımında Eyüp'e bağlı 5.000 nüfuslu bir köy haline gelmiş, nüfusu 1960'da 29.000'e, 1965'te 69.000'e yükselmiştir. 1963 yılında da Bayrampaşa Belediyesi kurularak Sağmalcılar belediyeleşmiştir. 1950 yılında 300 nüfuslu köyler olan Esenler ve Güngören'deki gelişme 1955-1960 döneminde başlamıştır. 1955 sayımında nüfusları 300 düzeyinde iken, 1960 sayımında Güngören'in nüfusu 3000'ne Esenler'inki 3.500 düzeyine çıkmıştır. 1965'te Güngören'inki 9.000'e Esenler'inki 11.000'e yükselmiştir. Sağmalcılar, Güngören ve Esenler'deki gelişmeler bu dönemde köy yasası çerçevesinde olmuştur." (Tekeli, 2013).

Tümertekin'e göre (Tümertekin, 2014) Eski Londra Asfaltı yolunun asıl büyük etkisi, kuzeyde kalan ve o zamana kadar ulaşım koşulları kısıtlı olan köylerle ulaşımı kolaylaştırmış olmasıdır.

"Bu süreçle yapılaşma, kentin batısında, orta üstü gelir gruplarının oturduğu Londra Asfaltı ile sahil arasındaki mahallelerde olmuştur. Bakırköy, Yeşilyurt, Yeşilköy bu tür gelişmelerin yaşandığı mahalleler olmuştur. Londra Asfaltının kuzeyinde olmasına rağmen Merter sitesi de 1955'ler sonrasında gelişerek, işçilerin konut kooperatiflerinin de yer aldığı, orta sınıfların apartmanlarının mahallesi olmuştur." (Tekeli, 2013).

1973 yılında açılan Birinci Boğaz Köprüsünün E5 karayolu ile 1988 yılında açılan İkinci Boğaz Köprüsünün ise TEM ile bağlantılı şekilde yapılması, kentin kuzeye doğru hızlı bir şekilde genişlemesi sonucunu doğurmuştur. 1980 sonra yeni liberal kentleşme sürecinde bu iki karayolu eksenini büyük bir rol oynayacaktır.

İstanbul'un yirminci yüzyıldaki yerleşme organizasyonuna bakıldığında, merkez olarak görülen 3 bölge Sur içi, Eyüp, Beyoğlu ve Anadolu yakasında Üsküdar ve Kadıköy'dür. Kentin Boğaziçi kıyılarında bulunan küçük köy yerleşimleri ile Marmara kıyılarında uzanan sahildeki az nüfuslu semtler dışında kentin çeperinde yer alan Litros gibi küçük köylerden bahsedilebilir.

Bağlık-bahçelik ve oldukça verimli topraklar üzerine kurulu Esenler'in çekirdek İstanbul ile olan tek irtibatı Maltepe'de sonlanan dar bir yoldu. Halkın Sur içi ile olan nadir ulaşım talebiyse, at arabalarıyla Maltepe ve Kalekapı'ya kadar getirilip götürülmelerinden ibaretti (Kurtoğlu, 2013).

Cumhuriyetin ilk yıllarında bu küçük köyler için kentin merkezine ulaşma talebinin az olması ve zaten nüfusun da oldukça düşük kalması ulaşım açısından herhangi bir gelişmenin olmadığını açıklamaktadır. Ancak İstanbul'un 1930'lardan sonra yeniden canlanmaya başlaması, ulaşım ağının gelişmesi için adım atılmasını gerektirmiştir. Kent, üçlü kent merkezinden içeriye doğru büyük araziler üzerinde küçük yerleşimlerle hızlı bir biçimde büyümeye başlamıştır.

"İkinci dünya Savaşı yıllarında şehrin kuzeybatı saçaklanma bölgesinde bulunan Esenler, Atışalanı, Maltepe, Sağmalcılar gibi küçük yerleşmelerin nüfusu, zaman içinde görece az ama lineer bir hızla artmaya başladı. Tramvay İdaresi de bu gelişimi göz önüne alarak, 1943'ün Nisan'ından itibaren şehirde düzenli bir otobüs filosu kurmak için ilk adımı attı. Hizmet öncelikle tarihi İstanbul ile yakın banliyölere verilecek, zaman içinde otobüs servisleri imkânlar nispetinde arzu edilen tüm noktalara kadar ulaştırılacaktı. 21 Nisan 1948'de hizmete açılan "Bahçekapı-Topkapı" otobüs hattı seferleri aynı yıl içinde, 28 Ekim 1948'den itibaren Sur dışı yerleşmelerden olan Maltepe'ye kadar uzatıldı. Sağmalcılar ve Esenler yol ayrımını tutan Maltepe seferleri, yakın köyler için aslında bulunmaz bir nimetti. Atlı arabalarla ya da yayan olarak Maltepe'ye kadar gelen civar sakinleri, bu noktadan itibaren kaliteli bir ulaşım aracını kullanma şansını elde ediyorlardı." (Kurtuluş, 2013)

Kentin büyümesiyle ihtiyaç duyulan ulaşım ağı için ilk adım, otobüs seferlerinin başlamasıyla atılmış oldu. 1940'larda Tramvay İdaresi'nin başlattığı otobüs seferleri Esenler gibi kentin saçaklanma bölgesinde bulunan küçük yerleşimleri rahatlatmıştır. Yaşadıkları köy olan Litros'tan yürüyerek Maltepe'ye gelen köylüler artık otobüs ile kent merkezi bölgelerine ulaşabilmıştır.

Aynı devirde İETT İdaresi hemen hemen Maltepe ile aynı mesafelerde olan Rami'ye de otobüs seferleri başlattı. "13" numaralı hattın araçlarının güzergâhı ise Edirnekapı-Fatih-Saraçhanebaşı-Bayazıd üzerinden Bahçekapı idi (Kurtoğlu, 2013). 1950'lere kadar direk olarak Esenler'e seferler olmasa da Esenler'e oldukça yakın olan Maltepe ve Rami ile kent merkezi arasında gerçekleşen seferler ve ilerleyen

zamanlarda direkt olarak da gerçekleşecek ulaşım olanakları köyün lokasyon olarak önemini giderek arttıracaktır.

1950'li yılların sonuna gelindiğinde Esenler'e direkt olarak otobüs seferleri konmaya başlandı. 1958'den itibaren Topkapı ile Esenler arasında 50 kuruşa yolcu taşıyan minibüsler çalışmaya başladı (Kurtoğlu, 2013). İlk İETT otobüs seferinin çalışmaya başlaması ise 1960'lı yılların sonunda olacaktır. 33 numaralı İETT hattı Aksaray ile Esenler arasında çalışmaya başladı ve 1969 yılında bu hat önce Sultanahmet'e daha sonra 1977 yılında Eminönü'ne kadar uzatıldı (Kurtoğlu, 2013).

"Haziran 1978'de İstanbul dâhilinde 45 ayrı hatta halk otobüslerinin de çalıştırılmasına karar verildi. "Bakırköy-İncirli-Bahçelievler-Parseller Bağcılar-Esenler", "Eminönü-Esenler" ve "Eminönü-Atışalanı" hatlarında hususi otobüslerin de çalışabilme serbestisi, aynı yıl "Bakırköy-Esenler" minibüs hattına dönüştürülürken, "Esenler-Eminönü", "Esenler-Bakırköy" ve "Esenler-Topkapı" arasında da Esenler Belediyesi'nin midibüsleri servise sokuldu. 1983 yılında "Eminönü-Esenler" arasında 4, "Eminönü-Atışalanı" arasında 3 ve "Eminönü-Esenler-Üçyüzlü" arasında da 3 olmak üzere toplam 10 otobüsle Esenler, Atışalanı ve Üçyüzlü semtlerine hizmet verilmekteydi." (Kurtoğlu, 2013).

İstanbul'da raylı sistemin gelişmesi için 1980'li yılların sonunda adım atılacaktır. Klasik tramvay hakkından farklı olacak olan bu modern ve daha hızlı metro hattının ilk olarak, Aksaray ile Esenler arasında yapılması planlanmıştır. Bunun en büyük nedeni Ferhatpaşa Çiftliği arazisi üzerinde yapılması planlanan Büyük İstanbul Otogarı'dır. Otogara sağlanacak ulaşım ağı metro ile desteklenecektir.

Dönemin Belediye Başkanı Bedrettin Dalan konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada "Belediyemiz ilk aşamada Aksaray, Edirnekapi, Bayrampaşa ve Ferhatpaşa güzergâhında tramvay sistemini hizmete sokacak. 7 kilometrelik bu sistem daha sonra Esenler, Atışalanı, Doğusanayi, Atatürk Havalimanı, Dünya Ticaret Merkezi, Ataköy güzergâhına kadar uzatılacak ve döşenecek ray uzunluğu da 21 kilometreyi bulacak" demiştir (Kurtoğlu, 2013).

1986 yılında temeli atılan hızlı tramvay sisteminin bitiş tarihi, o dönemde belediye başkanlığında değişiklik olması sebebiyle uzadı ve metro hattı ancak 1989 yılında hizmete açıldı. Böylece 18 Aralık 1989 yılında Esenler istasyonu hizmete

girmiştir. 1 ay sonra da Otogar istasyonu hizmete açılmıştır. Sonrasında hat daha da genişletilmiş ve Esenler hızlı ve modern metro ağına en erken dahil olan ilçe olarak, ulaşım olanaklarının kolaylaşmasıyla, nüfusu bu tarihten sonra oldukça hızla artan bir ilçe haline gelmiştir.

2016 yılında adı 15 Temmuz Demokrasi Otogarı olarak değiştiren Büyük İstanbul Otogarı, Bayrampaşa ilçesi sınırları içinde bulunmasına rağmen, Esenler merkezine daha yakın olduğu ve giriş çıkış kapısı Esenler ilçesine doğru açıldığı için daha çok Esenler Otogarı olarak bilinmektedir.

İlk adıyla Altıntepe ya da Altıntepsi Otogarı, Ferhatpaşa Çiftliği arazisi üzerine 7 yıl süren bir inşa süreci sonunda yapılmıştır. O yıllarda “dünyanın en büyük otogarı” olarak ve “Ferhatpaşa Otogarı” ismiyle anılan otogar 6 Mayıs 1994’te hizmete girmiştir (Kurtoğlu. 2013).

Avrupa yakasının şehirlerarası tüm yolculuk yükünün Esenler Otogar’nda birikmesi ve göçlerin yoğun yaşandığı 1990 sonrası dönemde göç edenlerin ilk olarak indiği yer olan Esenler bu durumdan oldukça fazla etkilenmiştir. Anadolu’dan göçle gelen ve bir çoğunun yerleşme mekanı bile belli olmayan bu göçmen nüfus için Esenler ilk yerleşilen mekan olmuştur. Bu durum ilçede karmaşık bir yerleşme yapısı oluşmasına neden olmuştur. İlçe hem mekânsal anlamda sıkışık, düzensiz bir yerleşme biçimi gösterirken hem de toplumsal anlamda olumsuz bir etki sürecine girmiştir.

Tablo 2.1. ‘de de görülebileceği gibi Otogar’n yapımından sonra hızla artan nüfus, 2010’lardan sonra düşüş eğilimi göstermektedir. Anadolu’dan gelip Esenler’e yerleşen nüfusun, bir süre sonra buradan ayrıldığı görülmektedir. Bu da Esenler’in bir “ara yerleşim yeri” (Taşçı, 2012) olduğunu ortaya koymaktadır

Şehirlerarası otobüs terminalinin bir ilçe için kaldırılması zor bir yük olduğu görülmektedir. İlçe bu anlamda yaşadığı karmaşık sürecin altından kalkamamış ve farklı Anadolu kentlerinin farklı kültürlerini taşıyan ancak çoğunlukla işçi sınıfının yerleştiği bir ara yerleşim yeri niteliğine bürünmüştür.

Şehrin yaş sebze ve meyve ihtiyacının karşılanması için kurulan haller büyükşehirlerin en önemli sistemlerinden biridir. Haller; deposu, nakliyesi, ulaşımı ile

kurulduğu bölgede büyük bir ağ örmektedir. Halin kurulumu için geniş bir alana ihtiyaç duyulur ve her büyük kent sistemi gibi kurulduğu bölgeyi de etkiler.

İstanbul'da bu tür sebze meyve ihtiyacının depolanarak, satıcıya ulaştırıldığı bölge ilk olarak Eminönü olmuştur. 1960'lı yılların ortalarında Eminönü halinin yetersiz kalması ve taşınması gündeme gelmeye başlamıştır. 1973 yerel seçimlerinden önce bu konu sıkça gündeme gelmiş ve partilerin konu ile ilgili söylemleri dikkat çekmiştir.

"9 Aralık 1973 mahalli seçimlerinden önce, halle ilgili olarak, ülkemizdeki iki büyük partinin öne sürdüğü sloganlar şu ilginç ayrılığı ortaya koymuştur: AP'li bir belediye başkan adayı şehir ve çevresine mal dağıtan bugünkü halin yerine, on beş ile birden hizmet edecek dev bir bölge hali kurmayı vaat ediyordu. CHP adayının önerisi ise her semte bir hal kurmaktı. Burada önemli olan sloganların pratikte ne derece uygulamaya kavuşacağı değil, arkalarında yatan politik amaçtır. Birinci teklifin arkasındaki amaç hal işlevini büsbütün merkezileştirmektir. Hale egemen olan aracı grubu, bir şehrin besin dağıtımını kontrol altına alabilecektir. İkinci öneri ise merkezileşmeyi azaltıcı, dağıtımda tekelliliği kırıncı bir nitelik taşımaktadır." (Tekeli, 2011).

Her semte bir hal kurmak yerine tam tersi merkezi bir hal sistemi kurma önerisi merkezileşmenin dışında aracı tekelinin artmasını da getireceği yönünde eleştirilmiştir (Tekeli, 2011). Perakende satış yapan küçük çaplı işletmeler için her semtte kurulacak halin herhangi bir sakıncası yoktur ancak çok çeşitli mal satışı yapan büyük market zincirleri için her şeyi bir arada bulabilecekleri hal organizasyonu daha işe yarar. Bu merkezileşme kararı, sayısı giderek artan büyük market zincirleri için yol açıcı olmuştur.

Merkezileşmenin bir diğer olumsuz etkisi de farklı gelir düzeyine sahip insanların yaşadığı bölgelerde farklı toptancı fiyatları olmasını engellemesidir. Her semte bir hal kurulması o bölgede yaşayanların gelir grubuna göre farklı fiyat politikası olmasını sağlayacaktır. Ayrıca haller, bulundukları belediyeler için gelir kaynağı sağladıkları için tek bir belediyenin sınırları içinde tek bir halin bulunması diğer belediyeleri bu tür bir gelirden mahrum bırakacaktır (Tekeli, 2011).

Bu tartışmalar ışığında gelişen süreç sonunda Avrupa yakasının hali 1986 yılında Bayrampaşa sınırları içinde yer alan bölgeye taşınmıştır. 300 dönümlük bir arazi üzerine kurulu hal için Cicoz Çiftliği arazisinden faydalanılmıştır.

Cicoz Çiftliği'nin bir bölümü, 1984 yılında 1/500 ölçekli Nazım İmar Planı ile 'İstanbul Gıda Toptancıları, İmalat, Sanayi ve Depo Alanı' hüviyeti kazanmıştır. 1986 yılında ise Arsa Ofisi tarafından sosyal donatı alanı olarak kullanılması için kamulaştırılmıştır. Arazinin tapusuna, 'kamulaştırma amacından başka bir amaca tahsis, üçüncü şahıslara devir ve temlit edilemeyeceği' şartı konulmuştur. Ancak 1989 yılında 1/1000 ölçekli 'İstanbul Gıda Toptancıları İmalat, Sanayi ve Depolama Alanı Mevzii İmar Uygulama Planı' kabul edilmiş ve bu süreçten sonra Çiftlik arazisinin eski sahipleri sosyal donatı alanı olması dışında kullanıldığı gerekçesiyle yargıya başvurmuştur. Davalar sonuçlanana kadar geçen sürede alanda ruhsatsız yapılar inşa edilmiş ve 1500 esnaf buraya yerleşmiştir. Böylece alanın üçte biri işgal edilmiştir. Kuru Gıda Toptancıları planda belirtilen daha fazla yapı inşa ettikleri için uzun süre işletme ruhsatı alamamışlardır. 2003 yılı imar planı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi bu alanları yapılaşmaya açarak ticaret fonksiyonu kazanmasını sağlamıştır. Geriye kalan 187.000 metrekarelik arazi için TOKİ, kamulaştırma sırasında tapuya konulan, 'amacı dışında kullanılamayacağı, üçüncü kişilere devredilemeyeceği' şerhini kaldırmış ve araziye 2007 yılında MDC Türk Mall İki Emlak ve Yatırım İnşaat Ticaret Anonim Şirketi'ne satmıştır. (<http://www.radikal.com.tr/turkiye/ya-burular-yesil-alan-ya-mulkiyet-hakki-yalan-963333/>).

Cicoz Çiftliğinin eski sahiplerinin açtığı davalar kaybedilmiş ve alan başta sosyal donatı alanı olarak kamulaştırılmasına rağmen, gıda toptancıları hali ile 186.000 metrekarelik alan üzerine kurulan Bayrampaşa Forum İstanbul Alışveriş Merkezi'ne dönüştürülmüştür. AVM'nin yanına İsveç kökenli uluslararası mobilya mağazası olan IKEA ve yapı malzemeleri satışı yapan KOÇTAŞ firması da eklenmiştir. Alan bölgenin en büyük ve en işlek tüketim mekânı olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri de alışveriş merkezinin giriş kapısına açılan, Yenikapı-Atatürk Havalimanı-Kirazlı metrosu güzergahında bulunan Kartaltepe Metro İstasyonu'dur. Bu istasyon ile birlikte ulaşımı oldukça kolay olan AVM bölgesine çevre ilçelerin sakinlerinin uğrak mekanı haline gelmiştir.

Bir tüketim alanı olmasının dışında bu büyük AVM alanı, çevre ilçede yaşayan özellikle genç nüfusun istihdam edildiği bir yer olmuştur. Orta-alt sınıf yerleşim yeri

olan Esenler'in gençleri burada, hizmet sektöründe kasiyerlik, tezgâhtarlık, temizlik ve güvenlik personeli olarak çalışmaktadırlar.

Sanayi çevresinde bir konut alanı olarak gelişen Esenler 'deki işçi sınıfının yeni iş alanları, sanayi sektöründen hizmet sektörüne geçiş sürecinde çalışma alanlarının hizmet sektörüne kayması ile birlikte AVM'ler ve mağazalar olmuştur. Esenler bu yıllarda misyonunu, hizmet sektörüne istihdam sağlayan konut alanı olarak sürdürmüştür.

Bayrampaşa hali ise, ilçeye yakınlığı nedeniyle Esenler'de ikamet edenleri istihdam ederek, özellikle 1990'lı yıllarda ülkenin doğusundan göç edenlere, halde sebze meyve ticareti yapma konusunda olanaklar sağlamıştır.

2010 yılında "Sebze Ve Meyveler İle Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" ile hallerin durumu yeniden gündeme gelmiştir. Bu düzenleme ile hallerde kurulacak soğuk hava depolarından bahsedilmektedir. Bu da toptancının malı daha uzun süre elinde tutabilmesi demektir. Bunun sonucunda toptancı elindeki ürünü bekleterek daha yüksek fiyattan satabilecektir. Piyasanın fiyat dengesi üzerinde olumsuz etkileri olacak ve bunun mağduru da tüketici olacaktır. Bunun olmaması için soğuk hava depolarının hal etrafında değil üretim bölgelerinde kurulması önerilmiştir (<http://www.imeskom.com/DERNEK HAL-TARİHCEMİZ 181.html>).

Bayrampaşa hali ile ilgili son dönemlerde taşınacağı ve yerine toplu kont projelerinin yapılacağı iddia edilmektedir. 300 dönümlük büyük bir arazi üzerine kurulu bu alan, konum itibarıyla de önemli bir yerde yer almaktadır. Bu açıdan kent merkezlerinde yaşanan dönüşümler göz önüne alındığında, sanayinin desantralizasyon süreci ile birlikte, sanayi alanlarının kent dışına taşınması ve yerlerine konut alanları yapılması politikaları düşünüldüğünde, halin taşınması durumunun da ilerleyen yıllarda gerçekleşebilme olasılığı yüksek görünmektedir.

3.1.4. Toplu Konut Projelerinin Desantralizasyonu

Yeni liberal politikaların diğer bir ayağı toplu konut projelerinin desantralize edilmesidir. Üretilen konut tipi ile konutların inşa edildiği mekanlar da sınıfsal olarak kurgulanmaktadır. Çoğunlukla orta-üst sınıf için planlanan konutlar bulunduğu mekandan soyutlanmış, kapalı, yüksek güvenlikli sitelerdir.

Esenler’de ilk site yerleşmesi, 2008 yılında yapılan Kemer Park Evleri’dir. 1970-1980 yılları arasında tarım arazisi olarak kullanılan alan, Kemer Mezarlığı’nın hemen yanında inşa edilmiş ve bu proje ile yerleşim alanı olmuştur.

Diğer büyük konut projesi ise 2015 yılında TOKİ iştiraki Emlak Konut GYO, Esenler Belediyesi ve Belediye’ye ait bir iştirak olan Eskon ortaklığıyla inşa edilen Havaalanı Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi’dir.

“Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ iştiraki Emlak Konut GYO, Esenler Belediyesi ve Eskon’un işbirliği ve 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Kanun kapsamında Bakanlar Kurulu tarafından Türkiye’de ilk “riskli alan” ilan edilen mahallelerden birisi olan Esenler Havaalanı Mahallesi’ndeki Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında 2 bin 373 konut ve 55 işyeri inşa edildi.” (<https://www.esenler.bel.tr/Content.aspx?CategoryID=32&ContentID=3846>).

Ortalama kira bedeli 2000 lira ile 2500 lira arasında değişen bu projenin bugün sosyal konut statüsünde değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu da bize üretilen bu tip projelerin, mekanı orta-üst sınıf yerleşimi olarak kurguladığını göstermektedir.

3.2. ASKERİ ARAZİNİN DÖNÜŞÜMÜ - YENİ ESENLER PROJESİ

İlçenin kuzeyinde yer alan 8.7 milyon metrekarelik Milli Savunma Bakanlığı’na tahsisli hazine arazisi 29 Nisan 2015 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun 6306 sayılı kararı ile Esenler Belediyesi’ne devredilmiştir. Böylece o dönem Esenler’in mevcut alanı büyüklüğünde bir arazi ilçe sınırlarına dâhil edilmiştir. Arazi, güneyinde İstanbul Toptancılar Çarşısı (İSTOÇ), batısında İkitelli Organize Sanayi Bölgesi ve Başakşehir ilçesi ile komşu olması sebebiyle oldukça değerli bir konumdadır.

Bu geniş arazi üzerinde planlanan ve “Esenler İçin Tarihi Proje” adıyla duyurulan proje detaylarını arazi devir töreninde dönemin Başbakan’ı Ahmet Davutoğlu, “7 milyon metrekarede 500 bin kişi yaşıyor. Esenler’e şimdi 8 milyon 700 bin metrekare alan daha katıyoruz. İlçe genelinde 90 bin konut yenilenecek. Dünyanın en büyük kentsel dönüşüm çalışmasını yapacağız. 2.5 milyon metrekarelik alana dünyanın en büyük üçüncü şehir parkını yapacağız.” şeklinde açıklamıştır (<http://m.esenler.bel.tr/icerik/32/3091/basbakandan-esenlere-tarihi-mujde.aspx>)

Dönemin CHP Genel Sekreteri Gürsel Tekin bu kararı, arazinin 100 binlik planda spor, sağlık ve yeşil alan olarak gözüktüğünü belirterek, mevcut planın sadece Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İBB ve TOKİ kurumları tarafından değiştirilebilecekken, ilçe belediyesi olan Esenler Belediyesi'ne plan yapma yetkisi verilmesinin yanlış olduğu şeklinde eleştirmiştir. (<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/akp-8-5-milyon-metrekare-yesil-alani-imara-acacak-830404/>).

2012 yılında rezerv yapı alanı olarak ilan edilen bölge için 2015, 2016 ve 2017 yıllarında Milli Savunma Bakanlığı ile Esenler Belediyesi arasında 4 adet protokol imzalanmıştır. Proje 2018 yılında son halini almıştır. Bu protokollere göre Esenler sınırları içinde bulunan riskli yapılar kentsel dönüşüm çalışması kapsamında bu arazide TOKİ tarafından yapılacak konutlara taşınacaktır. Son plana göre Metris Cezaevi'nin yerine Esenler Adalet Sarayı inşa edilecektir. TOKİ, 6 Şubat 2019 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na sunduğu 161.589 metrekarelik alanda "Güney Proje Alanı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi" ile 1559 adet konut inşa edecektir (<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/metris-kislasina-konut-projesi-223095h.htm>).

Esenler Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü ile yapılan görüşmede arazinin yeni alanlar açma politikasıyla imzalanan protokoller çerçevesinde, Esenler'in sıkışık yerleşme biçimini rahatlatmak amacıyla TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi işbirliğiyle bu projenin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. 1/1000 ölçekli Esenler'in uygulama imar planlarına göre yolda kalan ve mülkiyet sorunu olan çok sayıda parselin olduğu ve bu parsellerde yer alan yerleşimcilerin bu projede yapılacak konutlara transfer edileceği bildirilmiştir.

Bir bağımsız birime karşılık bina değeri tespit edildikten sonra, bu bedelin yüzde sekseninin bedelsiz olarak sunulacağı ve geri kalan yüzde yirmilik bedelin mülk sahibi tarafından ödenmek koşuluyla bu projede konut sahibi olabileceği söylenmiştir. Yapıların en küçüğünün 80 metrekarelik bir alanda iki artı bir şeklinde planlandığı da eklenmiştir. Bu karar hükümetin bir artı bir daireler konusundaki olumsuz değerlendirmesinin bir yansıması olarak görülebilir.

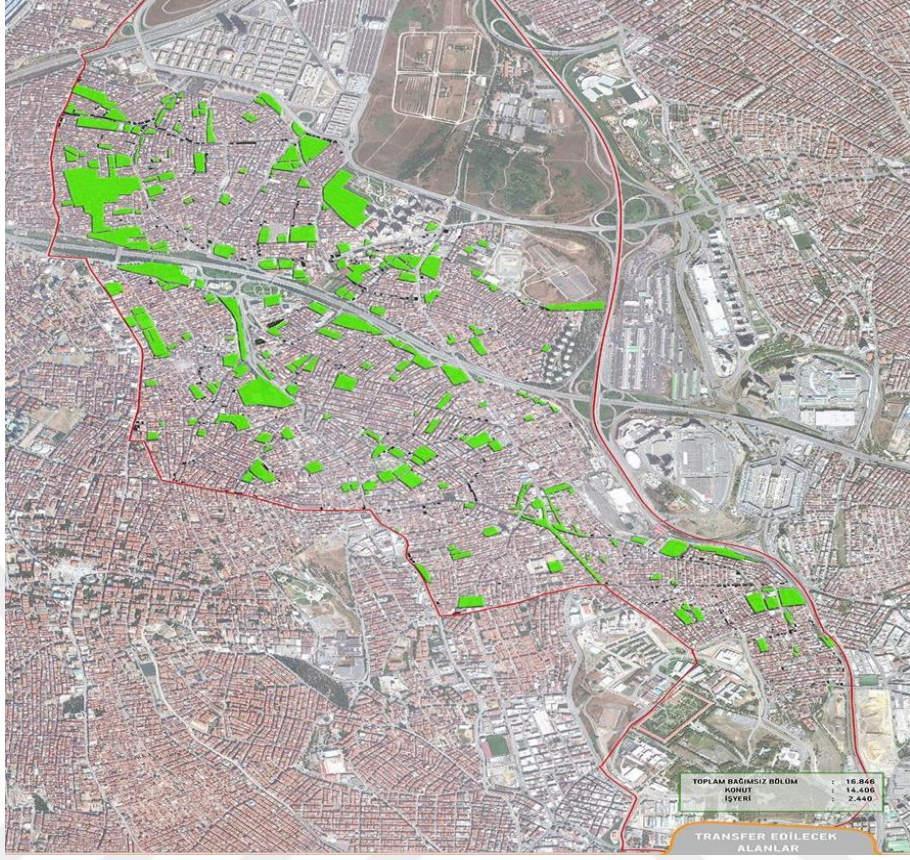
TEM'in ikiye böldüğü askeri arazi üzerinde Kuzey ve Güney rezerv alanı olarak iki ayrı alan belirlenmiştir. Projenin iki cephesi de kentsel arazi stokuna dahil edilerek dönüşüm projeleri için yeni yapı stoku yaratılmıştır.

3.2.1.Metris Kışlası Güney Proje Alanı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi

Projenin güney rezerv alanı kısmı 1.3 milyon metrekare büyüklüğündedir. 2017 yılında onaylanan bu alana 16.000 bağımsız birimin taşınması öngörülmektedir. 4 etaptan oluşacak olan alanın 1. etabında yapılacak 531 konut için 2019'un Mart ayında temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Proje için 6 katı geçmeyecek şekilde yatay mimari örneği olacak binaların inşa edileceği belirtilmiştir.

Esenler'de; Atışalanı/Havaalanı (7,32 ha), Çiftelhavuzlar (8,29 ha), Oruçreis 1 (7,26 ha), Oruçreis 2 (5,11 ha), Tuna (2,56 ha) olmak üzere toplam 30,54 ha riskli alan olarak ilan edilmiştir (<https://istanbulakdm.csb.gov.tr/ilan-edilen-riskli-alanlar-i-3598>). Bu 5 riskli alandan Tuna ve Oruçreis bu proje kapsamında taşınacaktır. Bölgede 368 parsel mevcuttur ve bölgede yaşayanlarla anlaşma yoluna gidileceği belirtilmiştir. Uzlaşma görüşmelerinden ada bazında yüzde yetmiş beşlik bir çoğunluk sağlanabilirse anlaşma sağlanabileceği ancak uzlaşma sağlanamazsa da 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında kamulaştırma yoluyla taşınma sürecinin başlatılacağı belirtilmiştir. Ancak kamulaştırmanın maddi bedeli ağır olacağından Belediyenin buna çok sıcak bakmadığı ifade edilmiştir. Saha tespiti ve mülk sahipleri ile görüşme, detaylı ölçümler ve değer biçme süreçleri ile Esenler Belediyesi şirketi olan ESKON A.Ş. ile çalışılacağı belirtilmiştir.

Şekil 3.2. Proje Kapsamında Transfer Edilecek Alanlar.

Kaynak: Esenler Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

Proje kapsamında Metris Kışlası bölgesindeki 240 bin metrekare arazi üzerine 16 Aralık 2018 tarihinde açılışı yapılan 15 Temmuz Millet Bahçesi kurulmuştur.

Fotoğraf 3. Esenler 15 Temmuz Millet Bahçesi.

Kaynak: Esenler Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü

3.2.2. Kuzey Topkule / Baştabya Rezerv Alanı

Kuzey rezerv alanı olarak belediyeye tahsis edilen bölge 7,5 milyon metrekare büyüklüğündedir. Bu alan için geliştirilmiş olan plan henüz onay aşamasındadır. Onaylanma aşaması tamamlandığında, 60.000 bağımsız birimin bu bölgeye taşınması planlanmaktadır.

Belediye Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü tarafından arazi içinde yer alan, cezaevi binası gibi tarihi önem taşıyan binaların korunacağı belirtilmiştir. Proje ile ilgili detaylar henüz netleşmediği için yeterli veriye ulaşılamamıştır.

3.3. YENİ LİBERAL EVREDE ESENLER'İN DEĞİŞEN SINIFSA YAPISI

Bu bölümde yeni liberal evrenin Esenler'in mekânsal dönüşümünde sanayinin, kentsel hizmetlerin ve toplu konut projelerinin desantralize edilmesi yoluyla yarattığı etkiyi inceledikten sonra yaşanan sınıfsal dönüşüm incelenecektir.

1980'li yıllara gelindiğinde Esenler'in nüfusunun ikiye katlanarak artışının devam ettiği görülmektedir. Anadolu'dan göç edenler ile birlikte Balkanlardan gelenler de ilçeye yerleşmeye devam etmiştir. Bu dönemde gelenlerin büyük bir kısmı çevre ilçelerdeki sanayi kuruluşlarında çalışmışlardır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ekonomik nedenlerle göç edenlere bir de Güneydoğu'da yaşanan terör olaylarının etkisiyle göç edenler eklenmiştir. 90'lı yıllarda göçün yapısındaki bu değişme ile 1980'lerde 110.000'lerde olan Esenler nüfusu, 1990'lara gelindiğinde 210.000'lere yükselmiştir. Bu göç dalgası ile Esenler etnik kimlik bakımından farklı grupların bir arada yaşadığı ilçe haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda ilçenin nüfusunun hızlı artışını tetikleyen en önemli faktörlerden biri şehirlerarası ulaşımın sağlandığı otogarın Topkapı'dan, Esenler'in ilçe sınırına taşınması olmuştur. Kırdan kente göç edenlerin İstanbul'a ilk ayak bastığı yer olması sebebiyle Esenler, göç edenlerin ilk yerleştiği bir mekânsal organizasyona bürünmüştür. Bu açıdan bakıldığında ilçedeki sosyo-kültürel çeşitlilik otogarın varlığına bağlanabilir.

Karadeniz’den, Balkanlar’dan ve Güneydoğu’dan göç eden farklı sosyo-kültürel yapıdaki insanların Esenler’e yerleşmesiyle, etnik çeşitlilik içinde karmaşık bir yapı oluşmuştur. Farklı kimliklerde olsalar da burada yaşayanların sınıfsal olarak alt gelir grubuna dahil, önce farikalarda çalışan işçi sınıfına 1980’lerden sonra yeni liberal politikalarla dönüşen çalışma alanlarıyla, hizmet sektörü proleteryasına dönüştükleri görülecektir. 2010’lu yıllardan sonra ise mekanı dönüştüren ve orta-üst gelir grubuna hitap eden konut projeleriyle sınıfsal yapının da dönüştüğü gözlemlenecektir.

Kırdan göçen nüfusun bir arada olma nedenlerinden en önemlileri hemşerilik ve akrabalık ilişkileridir. Kente yerleşirken yaşanacak mekanın belirlenmesinde hemşerilik ağları önemli bir etken olmuştur.

“Kent ve hemşerilik ilişkisi; şehrin havası insanı özgürleştirir düsturundan yola çıkarak kırsal baskılardan kurtulma arzusu ile şehrin birkaç kuşak göçmen için güvenli bir sığınak olarak görülmesine neden olduğu için sıkı sıkıya bağlı olarak gelişti.” (Harvey, 2011: 194).

Tablo 3. Nüfusa Kayıtlı Olan Yere Göre Esenler’de İkamet Edenler.

Sıra	Nüfusa Kayıtlı Olunan İl	Kişi Sayısı
1	Malatya	32278
2	İstanbul	28486
3	Kastamonu	27477
4	Sivas	24301
5	Sinop	22256
6	Giresun	21445
7	Siirt	20109
8	Samsun	19060
9	Tokat	17838
10	Mardin	14370
11	Ordu	13333
12	Niğde	11695
13	Kayseri	11530
14	Adıyaman	11340
15	Diğer	175349
TOPLAM		450867

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2016.

Ortaya çıkan karmaşık yapılanma, günümüz kentlerinin sorunlarının ve bunların yol açtığı felaketlerin gerçek sorumlusu olan sermayenin ve onun kentler dayattığı mantığın kavranmasını da zorlaştırmaktadır. Örneğin çöküntü alanları, yüksek suç oranlarının gerçek nedeni olarak görülüp gerçekte kapitalist kentleşme dinamiklerinin yarattığı bu alanlarda yaşayanlara karşı tavır alınabilmektedir (Şengül, 2001: 21).

Harvey, kentte yaşanan sınıf temelli ayrışmanın, sınıf temelli olmayan bir bilinç odağını güçlendirdiğini söyleyerek, kendisini kapitalist sınıfa karşı tanımlayan bir sınıf konumu yerine, kendisini kentin belirli bir bölgesine aidiyet çerçevesinde ve diğer bölgelerle karşıtlık içine tanımlayan bir bilinç biçiminin yerleşmeye başladığını ifade etmiştir. Bu tür bir bilinç odağının sınıf bilincine alternatif olarak belirginleşmesi, çalışan sınıfların siyasal mücadelesine de ket vurmuş, tutarlı bir sınıf hareketinin oluşmasını engellemiştir (Şengül, 2001: 22).

Harvey, sınıf mücadelesinin geleneksel başlangıç noktası olan, sınıf örgütlenmesinin, sendikaların ve buna bağlı olarak siyasi partilerin yapılandığı fabrikaların ortadan kalkması ile örgütlenmelerin zorlaşacağına dikkat çekmiştir. Geleneksel yapılar içinde örgütlenen emek, coğrafi dayanağını kaybedecek ve gücü azalacaktır (Harvey, 2011: 70).

Şehrin hemen kenarında yer alan küçük sanayi alanları bu dönemde Esenler'in sakinleri için önemli bir iş alanı olarak görülmekteydi. İlçenin birçok sokağına yayılan tamirhaneler, burada yaşayanların çalışma alanlarından biriydi. Az gelişmiş metropoliten alanın en önemli göstergelerinden biri olan tamirhaneler ilçenin birçok noktasında sokak aralarında yer almaktadırlar.

Kıray, Özal'ın şehirlere gelenleri Domestic Production denilen evlerde parça başına iş yaptırılmasını desteklediğini söyler. Ancak bu ne esnaf hayatıdır, ne tam köylü hayatıdır ne de tam eski küçük kasaba hayatıdır der (Kıray, 2007: 23).

Esenler'de de ev içinde özellikle kadınların yaptığı bu tip işlerle geçimine katkı sağlayan ailelerin olduğu bilinmektedir. Konfeksiyonlardan gelen kazakların temizlenmesi, bazı tekstil ürünlerinin katlanıp paketlenmesi, yine tekstil işlerine

boncuk işlenmesi gibi işler için eve çuvallarla ürünlerin getirilip götürüldüğü bir sektörün olduğu bilinmektedir.

Kıray, sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkelerin kentleşme süreçlerinde konut üretiminde ortaya çıkan gecekondulaşma olgusuna paralel olarak iş alanlarında da uzmanlaşma ve örgütleşme gerektirmeyen enformel ya da marjinal denilebilecek sektörlerin ortaya çıktığından bahsetmiştir. Ara form olarak tanımladığı bu iş alanlarını feodal düzendeki zanaatkarlıkla kıyaslar. Çoğu zaman konut alanlarının hemen yakınında ya da hemen giriş kısmında yer alan, çalışanlarının, yönetenlerinin, pazarlayıcılarının neredeyse bütün işgücünün aile ve akraba bireylerinden oluştuğu bu iş yerleri feodal düzendeki çalışma düzenine benzemektedir (Kıray, 2007).

Esenler, uzun yıllar fabrikalarda işçi olarak çalışan insanların yerleşim alanı olurken, bu işçi ailelerin çocukları 2000'li yıllarda hizmet sektörü işçilerine dönüşmüşlerdir. Çevre ilçelerdeki fabrikalarda çalışan ailelerin çocukları artık çevre ilçelerde açılan AVM'lerde tezgahçılık gibi işlerde hizmet sektörü işçisi olmuşlardır.

2010'lu yıllara gelindiğinde bu sınıfsal yapıyı etkileyecek toplu konutlaşma olgusu başlamıştır. İşçi sınıfa hitap eden kira fiyatlarının olduğu konutların hemen yanına lüks site yerleşimleri inşa edilmeye başlamıştır. Kemerpark Evleri, Havaalanı Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ve bugünlerde inşası devam eden Yeni Esenler Konut Projesi Esenler'de yaşayan alt gelir grubunun ekonomik olarak ikamet edemeyeceği yerlerdir. Kiraları 2.000 ile 2.500 lira arasında değişen bu konut tipi, devlet politikalarıyla, TOKİ ortaklığıyla üretilen soyut mekanlar ile mekanda yaratılmak istenen sınıfsal durumu göz önüne sermektedir. Ancak orta-üst sınıfın ikamet edeceği konutların inşa edilmesi işçi sınıfı mekanlarının orta sınıflaştırılması anlamına gelmektedir.

Büyük kentlerin orta sınıflarının tanımladığı, apartmanlaşmış kentsel alanlar hala kent stokunun önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte, ekonomik yapıdaki değişimin önemli hale getirdiği hizmet sektörüne bağlı olarak ortaya çıkan yeni orta sınıflar ile rant ekonomisi sayesinde kısa sürede zenginleşen kesimler bu yapılanmadan daha farklı konut alanlarının doğmasına neden olmuşlardır (Şengül, 2012: 392).

SONUÇ

Bu çalışmada Esenler ilçesinde yaşanan sınıfsal dönüşüm, mekânsal dönüşümün tarihsel olarak ele alınması ile paralel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sırasında Esenler'in gelişimi için en önemli faktörlerden birinin sanayi olduğu, 1955 yılında hazırlanan İstanbul Sanayi Bölge Planı ile resmi sanayi alanlarının ilan edilmesinden sonra ilçede ve ilçenin çevresinde dönüşümün başladığı fark edilmiştir. Bu doğrultuda önce Esenler ve çevresinde yaşanan sanayi alanlarının yer seçme pratikleri incelenmiştir. İstanbul'da sanayi alanlarının Trakya doğrultusunda gelişme göstermesi ile birlikte Sağmalcılar, Topkapı, Rami gibi çevre bölgelerde ilan edilen sanayi alanları kırdan kente göç eden nüfusun istihdam sahaları haline gelmiştir.

1970'li yıllara doğru sanayi ve konut alanlarının iç içe geçtiği görülmektedir. 1970'lere kadar İstanbul'un metropoliten çeperindeki bir kırsal yerleşim yeri olan Esenler, 1970'lerden sonra aldığı yoğun nüfus göçü ile birlikte çevre ilçelerdeki sanayi bölgelerinde istihdam edilen işçi sınıfının konut bölgesi olarak gelişmiştir. Konut bölgesi olmasının nedeni ilçe sınırları içinde resmi olarak ilan edilen sanayi alanının olmamasıdır. Bu sebeple ilçe komşu bölgelerde ilan edilen sanayi kuruluşlarında çalışan işçi sınıfının yerleştiği gecekondu bölgesi haline gelmiştir. İlçenin sınırları içinde ve çevresine bulunan geniş çiftlik arazileri ve eski bir köy yerleşimi olması nedeniyle küçük köylünün elinde bulunan tarlalardan oluşan arazi mülkiyet yapısı parçalanarak yapı ruhsatı olmadan, parsellenerek, Balkanlardan göçle gelen ya da Anadolu'dan kırsal yapının çözülmesiyle kente göç eden kişilere satılmıştır. Bu araziler üzerine kurulan gecekondu ise daha sonra çıkan af yasaları ile apartmanlaşma sürecine girmiştir.

1980'li yıllara kadar Esenler'in mekânsal dönüşümünün diğer önemli ayağı ulaşım ağı olmuştur. Bugünkü E5 karayolunun temeli olan Eski Londra Asfaltı yolu tamamlanamamış olsa da 1950'li yıllar öncesinde İstanbul'un kuzey yönündeki köylerine ulaşımı sağlamıştır. Eski Londra Asfaltı'na paralel olarak yapılan ve Küçükçekmece'den Topkapı'ya oradan da Millet Caddesine bağlanacak olan, 1954 yılında tamamlanan E5 karayolu sanayinin merkezden çepere doğru yayılmasını sağlayan bir hat olarak görülebilir. Sanayinin bu hat etrafında konumlanması ile birlikte arsa spekülasyonları ve gecekondulaşma da artmıştır. İki yol güzergahının kuzeyinde yer alan Esenler'in 1955 yılında 300 olan nüfusunun 1960'lı yıllara gelindiğinde 3500'lere yükselmesi ulaşım güzergahının etkisiyle kentin merkezden çepere doğru

gelişmesinin göstergesidir. 1973 yılında yapılan Birinci Boğaz Köprüsü ve 1988 Yılında Esenler'in kuzey sınırından geçen TEM otoyoluna bağlanarak kuzey batı yönünde ilerleyen İkinci Boğaz Köprüsü'nün yapımı ile kent kuzey batı ekseninde gelişmesini hızlanarak sürdürmüştür. Böylece Birinci ve İkinci Boğaz Köprü bağlantı yolları arasında kuzey güney aksında uzanan Esenler 1980 sonrası nüfusu ikiye katlanarak büyümüştür. 1989 yılında açılan Esenler Metro istasyonu ile da kentin bir çok yerine ulaşımı sağlanabilen ilçe, 1990'lı yıllara ulaşım açısından avantajlı bir mekan olarak girmiştir.

1990'lar sonrası, gerek Otogar gibi bir kentin en büyük ulaşım organizasyonlarından birinin ilçenin sınırına konumlandırılması, gerek İstanbul gibi büyük bir metropolün sebze meyve ve kuru gıda ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan hal organizasyonunun yine ilçenin sınırlarına taşınmış olması ile birlikte Esenler'in nüfusunun en çok arttığı yıllar olmuştur. Kentsel hizmetlerin merkezden çepere doğru desantralize olmasının bir sonucu olarak çeperde yer alan Esenler gibi ilçeler sosyo-mekansal olarak bundan en çok etkilenen yerleşimler olmuşlardır.

1986 yılında Eminönü'nde yer alan sebze meyve halinin yetersiz olması, kentin merkezinde kalması nedeniyle hal, merkezden çepere; Esenler'e de sınır olacak şekilde Bayrampaşa bölgesine taşınmıştır. Halin taşınması ile bölge halin oluşturduğu trafik ağına dahil olmuş, Esenler ve çevresi hale yakınlığı sebebiyle burada çalışan nüfusun yerleştiği bölgeler olmaya başlamıştır.

1990 sonrası sosyo-mekansal dönüşümün en önemli etmeni 1994 yılında Otogar'ın Esenler'e de sınırı olan Ferhatpaşa Çiftliği arazisi üzerine kurulmuş olmasıdır. Bayrampaşa ilçe sınırlarında olmasına rağmen Esenler Otogarı olarak bilinen bu büyük ulaşım ağının merkezi, Esenler'in demografik yapısının yanında mekânsal ve sosyal yapısını da değiştirmiştir. İlçe, Otogarın kurulmasından sonra Anadolu'dan ve özellikle 1990'larda yaşanan terör olayları sebebiyle İstanbul'a göç eden nüfusun kente ilk adımını attığı yer olmuştur. Otogarın giriş-çıkış kapısının Esenler ilçesine açılıyor olması da göçü Bayrampaşa'dan ziyade Esenler ilçesine çekmiştir. İlçe bu anlamda yaşadığı karmaşık sürecin altından kalkamamış ve farklı Anadolu kentlerinin farklı kültürlerini taşıyan ancak çoğunlukla işçi sınıfının yerleştiği bir ara yerleşim yeri niteliğine bürünmüştür.

2000’li yıllara gelindiğinde de kentsel hizmetlerin, sanayinin ve toplu konutların desantralizasyonu süreci devam etmektedir. Esenler’in güneyinde yaşanan mekânsal sıkışıklığın aksine kuzeyi, arazi stoku bakımından yeni liberal politikalar çerçevesinde birçok kentsel hizmet ve toplu konut projesinin planlanmasına uygundur. Sultanhamam, Mercan, Mahmutpaşa gibi konfeksiyon ve hazır giyimin merkezi olan semtlerin, merkezden uzaklaştırılması sürecinde Esenler, kuzeyinde yer alan büyük arazi stoku ile Tekstilkent ve Giyimkent’in kurulduğu yer olmuştur.

2010’lu yıllardan sonra TOKİ aracılığıyla ilçenin kuzeyindeki bu arazi stoku üzerinde toplu konutlar inşa edilmiştir. İlçenin kuzeyinde yer alan 8.7 milyon metrekarelik askeri arazinin 2015 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Esenler Belediyesi’ne tahsis edilmiştir. Bu arazi Esenler’in mevcut alanı büyüklüğünde bir arazidir. TEM’in ikiye böldüğü askeri arazi üzerinde Kuzey ve Güney rezerv alanı olarak iki ayrı alan belirlenmiştir. Projenin iki cephesi de kentsel arazi stokuna dahil edilerek dönüşüm projeleri için yeni yapı stoku yaratılmıştır. Arazi üzerinde TOKİ ve Esenler Belediyesi işbirliğiyle yapılması planlanan “Yeni Esenler Projesi”, toplu konut ve millet bahçesini içermektedir. Güney Rezerv alanında millet bahçesinin yapımı tamamlanmış ve 1559 adet konutluk projenin ise yapımı sürmektedir. Kuzey rezerv alanı ise 7.5 milyon metrekarelik büyüklüğü ile üzerinde planlanan 60.000 bağımsız birimlik konut projesi için onay beklemektedir.

2010’lu yıllardan sonra yapımı hızlanan toplu konutların orta-üst sınıfa hitap etmesi, Esenler için sınıfsal yapının değişmesi hususunda sinyaller vermektedir. Yerleşimin ilk başladığı yıllarda tarım ile uğraşan köylülerin olduğu bu köy, göçün yarattığı mekânsal organizasyonla birlikte işçi sınıfı konut alanı olmuştu. Esenler, uzun yıllar fabrikalarda işçi olarak çalışan insanların yerleşim alanı olurken, bu işçi ailelerin çocukları 2000’li yıllarda hizmet sektörü işçilerine dönüşmüşlerdir. 2010 sonrası ise ancak orta-üst sınıfın ikamet edeceği konutların inşa edilmesi işçi sınıfı mekanlarının orta sınıflaştırılması anlamına gelmektedir.

Esenler; mekanın yeni liberal politikalarla yeniden üretilmesi sürecinin örneklerinden biridir. Askeri arazinin belediyeye devredilerek arazi stokunun inşaat sektörü üzerine kurulu kentsel politikalarla hizmet edecek şekilde yeniden üretilmesi süreci gözlemlenmektedir. İstanbul’un en önemli noktalarında yer alan ve İstanbul’un arazi mülkiyetinin yüzde 10’unu teşkil eden askeri arazilerin, askeri alanların kent dışına taşınmasından sonra nasıl değerlendirileceği belirsizdir. Bu önemli konumda

ve büyüklükteki arazinin kente nasıl entegre edileceği önemlidir. Askeri arazilerin dönüşümü bu açıdan incelenmeye değerdir. İstanbul'un birçok ilçesinde önemli konumlara sahip yeşil alanların devlet politikalarına uygun olacak şekilde millet bahçeleri olarak yeniden üretilmesi de bir başka araştırmanın sorusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Behar, Cem, 2010 “Osmanlı Dönemi’nde İstanbul’un Nüfusu”, Özdem (Der.), **Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Brenner, Neil, “Eleştirel Kent Teorisi Nedir?”, Brenner vd. (Der.), **Kar İçin Değil Halk İçin** içinde, İstanbul, Sel Yayıncılık, 29-46.
- Castells, Manuel, **Kent, Sınıf, İktidar**, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Engels, Friedrich, **İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu**, İstanbul, Sosyalist Yayınlar.
- Güldal, Ahmet; **Esenler’in Tarihi**, İstanbul, Esenler Belediyesi Kültür Uçar, Ahmet, Yayınları.
- Güllüpinar, Fuat, “Kent Sosyolojisi Kuramları Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 21(3), s.1-29.
- Gürbilek, Nurdan, **Sessizin Payı**, İstanbul, Metis Yayınları.
- Harvey, David, “Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası”, **Praksis**, S.2, 173-203.
- Harvey, David, **Umut Mekanları**, İstanbul, Metis Yayınları.
- Karakuzulu, Zerrin; Kızıloğlu, F. Tülay; Gül, Hüseyin, 2015 “Esenler İlçesi’nde Nüfus Artışı ve Yerleşim Alanı İlişkisi Analizi”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_3.pdf
- Kıray, B. **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Mübeccel, 2007

- Kurtoğlu, Akın, “Esenler Kent İçi Ulaşım Tarihi”, Güldal ve Uçar (Der.), 2013 **Esenler’in Tarihi**, İstanbul, Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, 178-191.
- Kurtuluş, Hatice, “Türkiye’de Siyasi Otorite, Sınıflar ve Kentleşme Arasındaki İlişkiye Kentsel Arazi Bağlantıları Çerçevesinden Bir Bakış”, **Mimar.ist**, 2007/3, 70-76.
- Kurtuluş, Hatice, “İstanbul: Tarihsel Çiftlikler Üzerinde Büyüyen Bir Metropolis”, 2010 Özdem (Der.), **Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Kurtuluş, Hatice, “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, Uğurlu vd. (Der.), **Kent Sosyolojisi Çalışmaları** içinde, İstanbul, Örgün Yayınevi, 177-225.
- Lefebvre, Henri, **Kentsel Devrim**, İstanbul, Sel Yayıncılık. 2013
- Lefebvre, Henri, **Şehir Hakkı**, İstanbul, Sel Yayıncılık. 2015
- Neuman, W. **Toplumsal Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Yayınodası Lawrence, 2014 Yayınları.
- Ortaylı, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara, Cedit Neşriyat. 2008
- Özdemir, Semahat, 1993 “Metropolitan Kent Çeperinde Mülkiyet Örüntüsü Değişim Süreci”, Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Park, E. Robert; **Şehir**, Ankara, Heretik Basın Yayın.
- Burgess, Ernest W., 2016

- Safa, Peyami, **Fatih Harbiye**, İstanbul, Alkım Yayınevi.
2005
- Saunders, Peter, **Sosyal Teori**, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
2013
- Simmel, Georg, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", **Defter**, s.16, 83-94.
1991
- Şengül, H. Tarık, "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı", **Praksis**, S.2, 9-31.
2001
- Şengül, H. Tarık, "Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi", Alpkaya ve Duru (Der.), **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim** içinde, Ankara, Phoenix Yayınevi.
2012
- Taşçı, Hasan, "Göçün Mekanı: Esenler ve Mekanın Değişimi", Şentürk (ed.), **Göç Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenler'i Anlamak** içinde, İstanbul, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
2012
- Tekeli, İlhan, "Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Belik Kıray", Kurtuluş vd. (Der.), **Mübeccel Kıray İçin Yazılar** içinde, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 9-40.
2000
- Tekeli, İlhan, 2011 **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tümertekin, Erol, **İstanbul İnsan ve Mekan**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
2014
- Türkün, Asuman; Kurtuluş, Hatice, "Giriş", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma (Der: Hatice Kurtuluş)**, İstanbul, Bağlam Yayınları.
2005

- Üngür, Erdem, “Kentsel Bir Altyapının Biyopolitikası: D-100 Karayolu”, 2017 Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Üngür, Erdem, “Kentsel Bir Omurganın Embriyosu: Londra Asfaltı”, **Mimarlık**, 2018 S.403,
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=417&ReclD=4525>
- Weber, Max, **Şehir**, İstanbul, Yarın Yayınları. 2012
- Yerasimos, Stefanos, 1996 “Batılılaşma Sürecinde İstanbul”, Batur (Der.), **Dünya Kenti İstanbul** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 48-53.
- Yücel, Atilla, 1996 “Cumhuriyet Dönemi İstanbul’u”, Batur (Der.), **Dünya Kenti İstanbul** içinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 189-207.

Elektronik Kaynaklar:

- Wikipedia https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemen%C3%A7eci_Vasilaki, 05 Mayıs 2019
- Esenler Belediyesi <https://www.esenler.bel.tr/>, 18 Mayıs 2019
- Cumhuriyet Gazetesi <https://www.cumhuriyetarsivi.com/cumweb/html>, 07 Mayıs 2019
- Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr>
- Esenler Kaymakamlığı <http://www.esenler.gov.tr/>
- Tekstilkent <https://www.tekstilkent.com.tr/hakkimizda/>
- Giyimkent <http://www.giyimkent.com.tr/Tarihcemiz>

Radikal Gazetesi	http://www.radikal.com.tr/turkiye/ya-buralar-yesil-alan-ya-mulkiyet-hakki-yalan-963333/
İmeskom	http://www.imeskom.com/DERNEK_HAL-TARİHCEMİZ_181.html
Esenler Belediyesi	http://m.esenler.bel.tr/icerik/32/3091/basbakandan-esenlere-tarihi-mujde.aspx
Sözcü Gazetesi	https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/akp-8-5-milyon-metrekare-yesil-alani-imara-acacak-830404/
Yeniçağ Gazetesi	https://www.yenicaggazetesi.com.tr/metris-kislasina-konut-projesi-223095h.htm
İstanbul, Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü	https://istanbulakdm.csb.gov.tr/ilan-edilen-riskli-alanlar-i-3598
Esenler Belediyesi	https://www.esenler.bel.tr/Content.aspx?CategoryID=32&ContentID=3846